MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

046 CSIRKÉS, Ferenc. Messianic oeuvres in interaction: misattributed poems by Shah Esmā'il and Nesimi. *Journal of Persianate Studies*, 8 ii (2015) pp. 155-194. Discusses the philological, literary and cultural-historical background of 23 poems that can be found in manuscript copies of the respective *divān* of both Nesim and Shah Esmā'il, the founder of the Safavid state.

Nesimi
140360
Şah İsmail
181550

18 Şubat 2017

11018 CSIRKÉS, Ferenc. Messianic oeuvres in interaction: misattributed poems by Shah Esmā'il and Nesimi. *Journal of Persianate Studies*, 8 ii (2015) pp. 155-194. Discusses the philological, literary and cultural-historical background of 23 poems that can be found in manuscript copies of the respective *divān* of both Nesim and Shah Esmā'il, the founder of the Safavid state.

Şah İsmail
181550

Nesimi
140360

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN 18 Şubat 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

IRCICA Ktp

Şah İsmail
18/550

03 Ağustos 2017

VURAL GENÇ
PHD UNIVERSITY OF ISTANBUL

FROM TABRIZ TO ISTANBUL: GOODS AND TREASURES OF SHĀH ISMĀʻĪL LOOTED AFTER THE BATTLE OF CHĀLDIRĀN*

SUMMARY

The battle of Chāldirān (2 Rajab 920/23 August 1514) and its historical significance have been well documented in the literature. However, one of the aspects of this battle, that is the fate of the goods and treasures taken by the Ottomans, has not been studied. While this aspect was overstated in the Ottoman sources, it was not mentioned at all in Safavid sources. Based on two original Ottoman documents that have survived to date, this paper reports on the goods taken by the Ottomans from the Hasht Bihisht Palace of Shāh Ismāʻīl, the founder of the Safavid dynasty. These two documents—D.10734 and D.09608—, currently held at the Topkapı Palace Museum Archives in Istanbul (TSMA), will throw new light on the lesser known aspects of Chāldirān battle and its consequences.

Keywords: Battle of Chāldirān; Shāh Ismāʻīl; Selim I; Ottomans; Safavids; Hasht Bihisht Palace in Tabriz.

RÉSUMÉ

La bataille de Chāldirān et son importance historique ont donné lieu à bien de recherches. Un aspect de cette bataille reste cependant peu étudié, à savoir le destin des biens et des trésors saisis par les Ottomans. Dans les sources ottomanes, cette question a fortement été mise en avant, alors que les sources safavides la passent sous silence. En s'appuyant sur deux documents ottomans originaux qui sont parvenus jusqu'à nous, cet article s'intéresse aux biens emportés par les Ottomans du palais de Hasht Bihisht de Shāh Ismāʻīl, fondateur de la dynastie safavide. Ces deux documents – D.10734 et D.09608 –, conservés actuellement dans les Archives du Musée du palais de Topkapı à Istanbul (TSMA), apportent un éclairage nouveau sur des aspects peu connus de la bataille de Chāldirān et de ses consequences.

Mots clés : bataille de Chāldirān ; Shāh Ismāʻīl; Selim Ier; Ottomans; Safavides; palais de Hasht Bihisht à Tabriz.

*

* *

* I would like to thank Professor Feridun M. Emecen for his valuable comments and contributions.

 Lyon.

Levy, Avigdor. *The Sephardim in the Ottoman Empire* (Princeton, N.J.: Darwin Press, 1992).

Lewis, Bernard. *The Emergence of Modern Turkey* (London: Oxford University Press, 1961).

AKSEL ERBAHAR

Ismāʿīl al-ʿUkbarī

Ismāʿīl al-ʿUkbarī, who was active during the reign of the Abbasid caliph al-Muʿtaṣim (r. 833–842), founded one of the many Jewish sects that came into being in Babylonia at the beginning of the gaonic period. The sect was no longer in existence by the first half of the tenth century. What little is known about it is derived from → Karaite and, to a lesser extent, Muslim sources. Al-ʿUkbarī's movement was apparently messianic in nature, as can be inferred from the instructions he gave his followers to inscribe the phrase "the chariots of Israel and the horsemen thereof" (2 Kings 2:12) on his tomb. Like the founders of other sects at the time, he was concerned about calendrical issues and thus ruled on a halakha regarding the fixing of the beginning of the month (*rosh ḥodesh*). Al-ʿUkbarī was also occupied with the different versions of the Bible. On the one hand, he claimed that the accepted version of the Bible was corrupt, a view reflecting → Samaritan influence, in Jacob al- → Qirqisānī's opinion. On the other hand, al-ʿUkbarī ruled that the Bible should only be read as written, despite the corruptions, and thus invalidated the Masoretic instruction that one must read according to the agreed pronunciation rather than the consonantal text (i.e., the *qeri u-khetiv*). He taught that the Tetragrammaton was to be pronounced as written and maintained that the verse "And there is none that calleth upon Thy name" (Isaiah 64:6) prophesied that the Jews of the Diaspora would not use the real name of God. Like the Karaite Mourners of Zion (*aveley Ṣiyyon*), he forbade the eating of meat, based on his understanding of Deuteronomy 12:27. He was lenient with regard to the Sabbath laws, apparently because the nation was living in exile.

Al-Qirqisānī believed that al-ʿUkbarī was mentally unstable and attributed his strong condemnation of → ʿAnan ben David to ignorance. In al-Qirqisānī's view, al-ʿUkbarī's sect was an offshoot of theKaraites.

Bibliography

Chiesa, Bruno, and Lockwood, Wilfrid. *Yaʿqūb al-Qirqisānī on Jewish Sects and Christianity* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 1984), pp. 103, 149.

Erder, Yoram. *The Karaite Mourners of Zion and the Qumran Scrolls: On the History of an Alternative to the Rabbanite Judaism* (Tel Aviv: Ha-Kibbutz ha-Meʾuḥad, 2004), pp. 41, 52, 71, 177–178, 218, 245, 408 [Hebrew].

Gil, Moshe. *Jews in Islamic Countries in the Middle Ages* (Leiden: Brill, 2004), pp. 248–249, 258–259.

28 Mayıs 2017

YORAM ERDER

Ismāʿīl I, Shāh

181550 aut-Vera B. Moreen

Shāh Ismāʿīl I (r. 1501–1524), the founder of the → Ṣafavid dynasty in Iran, was a precocious warrior and Ṣūfī *murshīd* (Ar./Pers. spiritual guide) crowned king at the age of fourteen. Descended from a well-established Turcoman Ṣūfī brotherhood from Ardabīl (Azerbaijan), he managed to defeat powerful Turcoman and Uzbek tribes because of his personal bravery and, principally, the fanatical devotion of his Turcoman followers, derisively termed *qizilbāsh* (Turk. red head[s]) by the Ottomans because of the twelve-fold turban wrapped around a red baton that symbolized their allegiance to the Twelve Imām form of Shīʿism.

Upon his accession, Ismāʿīl forced the Sunnī population of Iran to convert to Twelver Shīʿism, primarily in order to differentiate his growing empire from his Sunnī neighbors, the Ottomans and the Uzbeks. By 1510, all of Iran was under Ismāʿīl's sway even if true consolidation was not achieved until the reign of Shāh → ʿAbbās I (r. 1587–1629). The Ottomans perceived the Ṣafavid empire as both a military and a religious threat. Sultan Selīm I (r. 1512–1520) attacked and defeated Ismāʿīl at Chāldirān in 1514, after which the latter never fought again in person, although he tried, unsuccessfully, to forge alliances with European powers against the Ottomans. Having lost his quasi-divine status in the eyes of his followers after Chāldirān, Ismāʿīl delegated most of his administrative duties and spent the rest of his days drinking heavily.

SONRA GELEN DOKÜMAN

Encyclopedia of Jews in the Islamic world, vol. II, Leiden: E. J. Brill, 2010, İSAM DN. 252660.

871 KARAMUSTAFA, Ahmet T. In his own voice: what Hatayi tells us about Şah İsmail's eligious views. *L'ésotérisme shi'ite: ses racines et ses prolongements / Shi'i esotericism: its roots and developments.* Sous la dir. de Mohammad Ali Amir-Moezzi, éd. avec Maria De Cillis, Daniel De Smet, Orkhan Mir-Kasimov. Turnhout: Brepols, 2016, pp. 601-611.

Şahismail
181550

22 Ekim 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

2 6 Kasım 2017

Selim I
180706
Şah İsmail
181550

8396 SCHERBERGER, Max. Dichtung, Propaganda und Polemik im Konflikt zwischen Schah Isma'īl und Sultan Selīm. *Political poetry across the centuries.* Ed. Hans-Christian Günther. Leiden: Brill, 2016, (Studies on the Interaction of Art, Thought and Power, 8), pp. 117-140.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

2 1 Kasım 2017

9 GENÇ, Vural. From Tabriz to Istanbul goods and treasures of Shāh Ismā'īl looted after the Battle of Chāldirān. *Studia Iranica*, 44 ii (2015) pp. 227-276. Based on two original Ottoman documents, this paper reports on the goods taken by the Ottomans from the founder of the Safavid dynasty.

Şah İsmail I
181550

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Müdürümüz Prof. Dr. Pakize Aytaç Hanımefendi'nin emekliye ayrılmak istemesi üzerine Merkezimizde bir görev değişikliği meydana gelmiş; Müdür Yardımcılığı görevini yürüten Doç. Dr. Orhan Kurtoğlu Müdür olarak atanmıştır. Merkezimizin dün olduğu gibi bugün de Hünkâr'ın "İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır" vecizesine uygun bir şekilde aynı vizyonla misyonunu sürdüreceğini belirtir, bu değişikliğin başta Merkezimiz olmak üzere ülkemize ve milletimize hayırlı olmasını dileriz.

Editör Kurulu

11 Ocak 2018

Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sy. 83, 2017 Ankara

D1093

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Şah İsmail (181550)

ŞAH İSMAİL (HATÂYÎ) DÎVÂNI'NIN MEVCUT NEŞİRLERİNDE KULLANILMAYAN YAZMA NÜSHALARI*

UNUSED MANUSCRIPTS OF SHAH ISMAIL (HATAYİ) DİVANI IN PRESENT PUBLICATIONS

Muhsin MACİT**

Öz

Erdebil Tekkesinin şeyhi ve Safevî Devletinin kurucusu Şah İsmail (1487-1524), aynı zamanda Hatâyî mahlasıyla Türkçe şiirler söyleyen bir şairdir. Şiirleri *Deh-nâme, Nasihat-nâme* ve *Dîvân-ı Hatâyî* adlı eserlerinde toplanmıştır. Daha hayattayken divanı istinsah edilmiştir. *Dîvân-ı Hatâyî*'nin tespit edilen yirmi beş yazma nüshasının yanı sıra mecmua ve cönklerde yüzlerce Hatâyî mahlaslı şiir vardır. Yurt içinde ve yurt dışındaki kütüphanelerde bulunan *Hatâyî Dîvânı* nüshaları, mecmua ve cönklerdeki Hatâyî mahlaslı şiirler de ilave edilerek araştırmacılar tarafından Bakü, İstanbul, Napoli, Tebriz ve Tahran'da yayımlanmıştır. Mevcut neşirlerde *Hatâyî Dîvânı*'nın Berlin, Erdebil, İstanbul, Londra, Mezar-ı Şerif, Paris, Tahran, Taşkent, Tebriz ve Vatikan nüshaları kullanılmıştır. *Hatâyî Dîvânı*'nın on bir yazma nüshası mevcut neşirlerde kullanılmamıştır. Bu nüshaların bir kısmı çok önemli müstensih ve müzehhiplerin ürettiği yazmalardır. Bir kısmı da mevcut neşirlerde bulunmayan Hatâyî mahlaslı şiirleri ihtiva ettikleri için önemlidir. Ayrıntılı biçimde tanıtılacak olan bu nüshalar, ihtiva ettikleri farklı şiirler ve ketebe kayıtlarındaki veriler açısından Şah İsmail'in şairliğine dair mevcut bilgileri gözden geçirmeyi gerektirecek düzeydedir.

Anahtar Kelimeler: Safeviler, Edebil Tekkesi, Şah İsmail, *Hatayi Divanı*

Abstract

Shah Ismail (1487-1524), the Erdebil Dervish Monastery's Shaykh and the founder of Safavid Dynasty, is a poet who also writes Turkish poems under the pseudonym Hatayi. His poems were collected in his works named *Deh-name, Nasihat-name* and *Divan-ı Hatayi*. When he was alive, his divan was copied by many. In addition to the twenty-five manuscripts of *Divan-ı Hatayi*, there are hundreds of Hatayi poems in magazines and poetry books. By adding the poems under the psuedonym Hatayi, the copies of *Hatayi Divanı* in magazines and poetry books, found in the literature libraries in Turkey and abroad, were also published by researchers in Baku, Istanbul, Napoli, Tabriz and Tehran. In the present publications, Berlin, Erdebil, Istanbul, London, Mezar-i Sharif, Paris, Tehran, Tashkent, Tabriz and Vatican copies of *Hatayi Divanı*'s were used. The eleven manuscripts of *Hatayi Divanı* were not used in the present publications. Some of these examples are very important manuscripts produced by journalists and illuminators. Some of them are important because they contain the poems of pseudonym Hatayi, which were not found in the existing poems. This copy, which will be introduced in detail, is a level that will need to pass on the existing information about the poetry of Shah Ismail in terms of the different poems which they contain and the accounts in the bookkeeping records.

9-30

Keywords: Safavid, Edebil Tekkesi, Shah Ismail, *Divan of Hatayi*

* Makalenin Geliş Tarihi: 08.07.2017, Kabul Tarihi: 01.08.2017.

** Prof. Dr, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, muhsinm@anadolu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7379-8293

KARAMUSTAFA, Ahmet T. In his own voice: what Hatayi tells us about Şah İsmail's religious views. *L'ésotérisme shi'ite: ses racines et ses prolongements / Shi'i esotericism: its roots and developments.* Sous la dir. de Mohammad Ali Amir-Moezzi, éd. avec Maria De Cillis, Daniel De Smet, Orkhan Mir-Kasimov. Turnhout: Brepols, 2016, pp. 601-611.

Şah İsmail
18/550

30 Nisan 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

مطالعات تاریخ اسلام
سال هشتم / شمارهٔ ۲۸/ بهار ۱۳۹۵ تهران

اعزام ایلچیان شاه‌اسماعیل اول صفوی به هند: دلایل و اهداف

Şah İsmail
181550
D4284
MADDE YAYIMLANDIKTAN
Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslam Araştırmaları Merkezi
02 Temmuz 2016

جمشید نوروزی[۱]
صفورا برومند[۲]

چکیده: موفقیت شاه‌اسماعیل اول در گرد آوردن هواداران پرشمار، خواندن خطبه به نام امامان شیعه(ع) به سال ۹۰۷ق، رسمیت دادن تشیع دوازده امامی در ایران، موضعگیری آشکار و پنهان او در مقابله با اهل تسنن، حمایت از شیعیان ایران و مناطق همجوار آن، از جمله وقایع مهم تاریخ ایران است. سیاست‌های شاه‌اسماعیل صفوی، شمار کثیر اهل تسنن را در برابر وی قرار داد و عکس‌العمل ازبکان در شرق و عثمانی ها در غرب را نیز به دنبال داشت. اگرچه شکست ازبکان در شرق میسر شد، تقابل با عثمانی به‌راحتی امکانپذیر نبود. اشتهار برخی اقدامات شاه‌اسماعیل مانند بازستاندن شرق ایران از ازبکان، زمینهٔ ارتباط حکومت تازه‌تأسیس صفوی با حکام شبه‌قاره هند را فراهم کرد که سلطنت گجرات و حکومت‌های تازه‌تأسیس پس از افول سلطنت بهمنی در دکن (سلسله‌های عمدتاً شیعی عادلشاهی، نظام‌شاهی، قطب‌شاهی و سلسله‌های سنی بریدشاهی و عمادشاهی)، از آن جمله‌اند. در این مقاله به شیوهٔ توصیفی تحلیلی و مبتنی بر منابع دست اول، مناسبات شاه‌اسماعیل با حکام شبه‌قاره هند بررسی شده است. نتیجهٔ پژوهش، از نقش سیاست‌های شاه‌اسماعیل در تقابل با رقیبان سنّی در منطقه و منافع متقابل حکام شبه قاره برای اتحاد با ایران و تقویت موقعیت خود در قبال رقیبان محلی حکایت می کند.

واژه‌های کلیدی: شاه‌اسماعیل اول، شبه‌قاره هند، دیپلماسی، صفوی، ازبکان، عثمانی

۱۴۵-۱۶۲

۱ دانشیار گروه تاریخ دانشگاه پیام نور (نویسنده مسئول) njamshid1346@gmail.com
۲ استادیار و عضو هیئت علمی پژوهشکدهٔ تاریخ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی s.borumand@ihcs.ac.ir
تاریخ دریافت: ۹۴/۰۷/۱۵ تاریخ تأیید: ۹۴/۱۲/۷

فصلنامهٔ علمی- پژوهشی تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهرا
سال بیست و سوم، دورهٔ جدید، شمارهٔ ۲۰، پیاپی ۱۱۰، زمستان ۱۳۹۲

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
02 Temmuz 2015
Şirvanşahlar
181961
Şah İsmail
181550
D4285
Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslam Araştırmaları Merkezi

بررسی تحلیلی مناسبات شاه اسماعیل صفوی با شروانشاهان (۹۰۶- ۹۳۰ ه.ق)

جهانبخش ثواقب[1]
غلامرضا ذوالفقاری[2]

تاریخ دریافت: ۹۱/۷/۱۵
تایخ تصویب: ۹۲/۱۰/۱۸

چکیده

اولین کانون قدرتی که مورد حملهٔ اسماعیل صفوی، پس از خروج از گیلان در سال ۹۰۵ ه.ق قرار گرفت، دولت شروانشاهان بود که بر ایالت مهم شروان حکومت می کرد. بی‌شک انتقام‌گیری از شروانشاهان به دلیل قتل جنید و حیدر (پدر و جد اسماعیل)، آزمایش توان رزمی نیروها پیش از درگیری با قدرت ترکمنی مستقر در آذربایجان و تدارک پشتوانه‌ی مالی از طریق کسب غنایم سرشار ایالت شروان، در تصمیم اسماعیل در انتخاب شروان به عنوان نقطه‌ی آغازین عملیات نظامی خویش مؤثر بوده‌اند. در این

۱. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه لرستان و نویسنده‌ی مسئول. jahan_savagheb@yahoo.com
۲. کارشناس ارشد تاریخ ایران اسلامی دانشگاه لرستان. Z.reza1357@yahoo.com

۵۷-۸۵

D4085

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslam Araştırmaları Merkezi

Mottaqi, Hossein. "Mush-o Gorbe-ha be revayat-e dastnevishaye kohan." *Ketāb-e Tanz* 5 (1388): 74-93.
Mowlana Jalaludin Rumi Balkhi. *Mathnavi.* Edited by A. Dakani. Tehran: elhām, 2009.
Mojtabai, Fathollah. "Rāy va Brahman"; "Molāhezati darbāryeh-ye a'ālam-e Kelileh va Demneh"; "Dāstān-hāye budāyi dar adabiyāt-e farsi: dāstān-e gāv-e nādān." In *Bangāleh dar qand-e pārsi: goftār-hāye dar ravābet-e farhang-ye Iran va Hend* [Collection of F. Mojtabai's contribution], edited by Sh. Shahindezhi, 145–174; 175-211; 389-393. Tehran: Sokhan, 1392.
Mojtabai, Fathollah."Beluhar and Budāsef." *Dāyerat al-ma'āref-e bozorg-e eslāmi* 12 (1383): 531–536.
Muhammadi Malayeri, Muhammd. *Tārikh va Farhang-e Iran dar dowrān-e enteqāl az ʿasr sāsāni be ʿasr-e eslāmi.* Tehran: Tus, 1379.
Nafisi, Sa'id. *mohit-e zendegi va ahvāl va ashʿār-e Rudaki.* Tehran: Ibn Sina, 1341.
Naeem Qazi, M., S. A. Ali Shahi, and M. Ashfaq. "Jatakas: Previous Birth Stories of Buddha." In *Ghandaran Sculptures in the Peshawar Museum*, edited by Ali Shahi and Naeem Qazi, 24–48. Mansehra NWFP, Pakistan: Hazara University, 2008.
Naráyana. *Friendly Advice and King Vikrama's Adventures (Hitopadesa).* Edited and translated by J. Torzsok. New York: New York University Press, 2007.
Nasroallah Monshi, Abu al-Ma'āli. *Kalileh va Demneh.* 2nd ed. Edited by M. Minui. Tehran: Ahurā/ Sedā-ye Moʿāser, 1388.
ʿObayd Zākāni. *Kolliyāt-e ʿObayd-e Zākāni.* Edited by A. Eqbal and P. Atabaki. Tehran: Zavvār, 1342.
ʿObayd Zākāni. *Kolliyāt-e ʿObayd Zākāni.* Edited by J. Mahjub. New York: Bibliotheca Persica, 1999.
Qazvini, Mirza Muhmmad Khan. *Bist maqāleh-ye Qazvini: Literary and Historical Essays by Mirza Muhammad Khan bin ʿAbdul Wahāb Qazvni.* Edited by E. Purdavud and E. Ashtiani. Tehran: Asatir, 1391.
Riedel, Dagmar. "Kalila-Demna i." In *EIr* online. Accessed December 8, 2016. http://www.iranicaonline.org/articles/kalila-demna-i
Sh. Kuwayama, "Pilgrimage Route Changes and the Decline of Gandhara," in *Gandharan Buddhism: Archeology, Art, Texts*: 107–34 edited by Brancaccio, P. and Behrendt, K., UBC Press: Vancouver/ Toronto, 2006.
Shafiʿi Kadkani, M. R. *Manteq al-Tayr.* 14th ed. Tehran: Sokhan, 1393.
Söhnen Thieme, Renate. "Buddhist Tales in Mahābhārata." In *Parallels and Comparisons: proceedings of the Fourth Dubrovnik International Conference on the Sanskrit Epics and Puranas*, September 2005. Edited by Koskikallio and Petteri. Zagreb: Croatian Academy of Sciences and Arts, 2009.
Starr, F. *Lost Enlightenment: Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane.* Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013.
Tremblay, Xavier. "Serindia: Buddhism among Iranians, Tocharians and Turks before the 13th Century." In *The Spread of Buddhism*, edited by A. Heirman and S. P. Bumbacher, 75–131. Leiden: Brill: 2007.
Vaziri, M. *Buddhism in Iran: Anthropological Approach to Traces and Influences.* New York, USA: Palgrave Macmillan, 2012.
Warder, A. K. *Indian Buddhism.* Delhi: Motilal Banarsidass, 1970.
Yoshida, Y. "Sogdian Literature i. Buddhist." In *EIr.* Accessed February 2, 2017. http://www.iranicaonline.org/articles/sogdian-literature-01-buddhist
Zarrinkub, Abdol Hossein. *Jostoju-i dar Tassavof-e Iran.* Tehran: Amir Kabir, 1385.

02 Kasım 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Iranian Studies, 2018
Vol. 51, No. 3, 361–397, https://doi.org/10.1080/00210862.2017.1401862

Oxford.

Check for updates

Şah İsmail 181550

Amelia Gallagher

The Apocalypse of Ecstasy: The Poetry of Shah Ismāʿīl Revisited

This article explores the poetry of Shah Ismāʿīl Safavī (d. 1524), the founder of the Safavid dynasty of Iran. Established as an important historical source by Vladimir Minorsky during World War II, the issues surrounding the poetic corpus of Shah Ismāʿīl have continued to attract the attention of historians of the Safavids. With examples from the earliest and most authentic manuscript, the idea of viewing this body of works as literary sources versus political propaganda is discussed in this article.

Introduction[1]

Whether dervish, commander or sultan,
We are all guests in this world for a mere five days, aren't we?[2]

The condensed edition of the *Bulletin for the School of Oriental and African Studies* (BSOAS, 1939-42) issued during World War II featured the Russian scholar Vladimir Minorsky's study of the poetry composed by the first Safavid shah, Ismāʿīl I (1487-1524), written under his pen-name Ḫaṭāʾī ("the one from China").[3] Ever since Minorsky's study, this poetry has fascinated historians with the heroic, prophetic, messianic and divine personae the poet claims. The first to exploit Shah Ismāʿīl's literary corpus as an historical source, Minorsky worked with a collection housed at the Bibliothèque Nationale in Paris for his study, asserting this manuscript copy was the most authentic version of Shah Ismāʿīl's formal collections of poetry, or *dīvān*. However, the issue of Shah Ismāʿīl's oldest *dīvān* has become more complex since Minorsky's writing. This discussion revisits this and other issues raised by Shah Ismāʿīl's poetry, in particular its notorious self-glorifying expression. While historians established that Shah Ismāʿīl convinced the masses of his divinely guided leadership through such poetry, it is argued here that this understanding of these extraordinary statements is not the only possible reading. This article will question the literalist interpretations of the *dīvān* that have dominated the historiography of Shah Ismāʿīl and the early Safavid period. We will then further extend the discussion of Shah Ismāʿīl's poetry to include its literary, as opposed to its political meaning.

The court poetry of monarchs does not usually cause much excitement among historians, but Ismāʿīl was the author of poems self-referencing in unusual terms. And

Amelia Gallagher is Associate Professor of Religious Studies at the Niagara University, New York.

© 2018 Association For Iranian Studies, Inc

Routledge Taylor & Francis Group

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, vol. 166, no. 2, 2016 Wiesbaden, s. 265-288.

D 841

Vorstand der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft e.V. (DMG)
1. Vorsitzender und Beauftragter für die DMG-Bibliothek: Prof. Dr. Walter Slaje, Seminar für Indologie, Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, 06099 Halle, E-Mail: walter.slaje@indologie.uni-halle.de; 2. Vorsitzender: Prof. Dr. Michael P. Streck, Altorientalisches Institut, Universität Leipzig, Goethestr. 2, 04109 Leipzig, E-Mail: mstreck@rz.uni-leipzig.de; 1. Geschäftsführer: Dr. Peter Stein, Theologische Fakultät, Friedrich-Schiller-Universität Jena, Fürstengraben 6, 07737 Jena, E-Mail: Peter.Stein@uni-jena.de; 2. Geschäftsführer und Schriftleiter der ZDMG: Prof. Dr. Florian C. Reiter, Sinologie, Humboldt-Universität Berlin, Unter den Linden 6, 10099 Berlin, E-Mail: florian.c.reiter@rz.hu-berlin.de; Schatzmeister: Andreas Pohlus, Seminar für Indologie, Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, 06099 Halle, E-Mail: pohlus@indologie.uni-halle.de; Beisitzer: Prof. Dr. Desmond Durkin-Meisterernst, Turfanforschung, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Jägerstr. 22–23, 10117 Berlin, E-Mail: durkin-meisterernst@bbaw.de; Prof. Dr. Patrick Franke, Islamwissenschaft, Universität Bamberg, An der Universität 11, 96047 Bamberg, E-Mail: patrick.franke@uni-bamberg.de; Prof. Dr. Karénina Kollmar-Paulenz, Institut für Religionswissenschaft, Universität Bern, Lerchenweg 36, Postfach, CH-3000 Bern 9, E-Mail: karenina.kollmar-paulenz@relwi.unibe.ch; Prof. Dr. Joachim Friedrich Quack, Ägyptologisches Institut, Universität Heidelberg, Marstallhof 4, 69117 Heidelberg, E-Mail: Joachim_Friedrich.Quack@urz.uni-heidelberg.de

Homepage der DMG: http://www.dmg-web.de (hier auch Informationen zu Preisen und Stipendien)

Redaktion der ZDMG
Verantwortlich: Prof. Dr. Florian C. Reiter (s. o.)
Fachherausgeber: Prof. Dr. Christian Bauer (Südostasiatische Philologien), Humboldt-Universität Berlin, Unter den Linden 6, 10099 Berlin, E-Mail: christian.bauer@staff.hu-berlin.de; Prof. Dr. Desmond Durkin-Meisterernst (Iranistik), s. o.; Prof. Dr. Lutz Edzard (Arabistik, Semitistik, Linguistik), Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg, 91054 Erlangen, E-Mail: lutz.edzard@fau.de; Prof. Dr. Patrick Franke (Islamwissenschaft), s. o.; Prof. Dr. Jürgen Hanneder (Indologie), Deutschhausstraße 12, 35032 Marburg, E-Mail: hanneder@staff.uni-marburg.de; Prof. Dr. Hermann Jungraithmayr (Afrikanistik), Unter dem Gedankenspiel 56, 35041 Marburg, E-Mail: jungraithmayr@em.uni-frankfurt.de; Prof. Dr. Karénina Kollmar-Paulenz (Tibetologie, Mongolistik, Religionswissenschaft), s. o.; Prof. Dr. Jens Peter Laut (Turkologie), Heinrich-Düker-Weg 14, 37073 Göttingen, E-Mail: jlaut@phil.uni-goettingen.de; Prof. Dr. Joachim Friedrich Quack (Ägyptologie), s. o.; Prof. Dr. Florian C. Reiter (Ostasien), s. o.; Prof. Dr. Michael Streck (Altorientalistik), Goethestr. 2, 04109 Leipzig, E-Mail: mstreck@rz.uni-leipzig.de.

Erscheinungsweise: Jährlich 2 Hefte

Bezugsbedingungen: Jahresabonnement € 128,–, Einzelheft € 64,–, jeweils zuzüglich Versandkosten. Ein Abonnement gilt, falls nicht befristet bestellt, zur Fortsetzung bis auf Widerruf. Kündigungen müssen bis zum Ablauf eines Jahres erfolgen. Mitglieder der DMG erhalten die Zeitschrift für den Mitgliedsbeitrag (€ 70,– p. a.). **Bestellungen** an den Harrassowitz Verlag (s. u.) oder über jede Buchhandlung. Die ZDMG kann auch in elektronischer Form als *E-Journal* kostenpflichtig über JSTOR (www.jstor.org) bezogen werden.

Anträge auf Eintritt in die DMG (Formular auf der Homepage der DMG unter „Kontakt/Mitgliedschaft") und Anschriftenänderungen an die Geschäftsführung (s. o.).

Fachartikel und Rezensionen: Autorenrichtlinien (style sheet) liegen dem Jahresinhaltsverzeichnis in Heft 2 bei und können von der Homepage der DMG (s. o.) heruntergeladen werden. Beiträge sind in elektronischer Form (möglichst per E-Mail) beim Schriftleiter einzureichen.
Rezensionsangebote sind an die Fachherausgeber zu richten (s. o.), von denen auch die Rezensionsexemplare angefordert werden. Für unaufgefordert eingesandte Rezensionsexemplare besteht weder ein Recht auf Besprechung noch auf Rücksendung. Wenn erwünscht, wird eine Replik veröffentlicht, jedoch keine Gegenreplik.
Der Redaktion angebotene Beiträge dürfen nicht bereits veröffentlicht sein oder gleichzeitig veröffentlicht werden. Wiederabdrucke erfordern die Zustimmung der Herausgeber. Die ZDMG ist ein *refereed journal*. Die Autoren sind für die wissenschaftlichen Aussagen und Meinungen in ihren Beiträgen ausschließlich selbst verantwortlich.

Herstellung und Vertrieb der ZDMG
Satz und Layout: Claudius Naumann, Ernst-Thälmann-Str. 79, 14532 Kleinmachnow,
E-Mail: claudius.naumann@snafu.de
Verlag: Harrassowitz Verlag, 65174 Wiesbaden, Fax: 06 11-53 09 99, E-Mail: verlag@harrassowitz.de,
http://www.harrassowitz-verlag.de

© Deutsche Morgenländische Gesellschaft e.V., 2016
Die Zeitschrift einschließlich aller ihrer Teile ist urheberrechtlich geschützt. Jede Verwertung außerhalb der engen Grenzen des Urheberrechtsgesetzes ist ohne Zustimmung der DMG unzulässig und strafbar. Das gilt insbesondere für Vervielfältigungen jeder Art, Übersetzungen, Mikroverfilmungen und für die Einspeicherung in elektronische Systeme.
Druck und Verarbeitung: Hubert & Co., Göttingen
Gedruckt auf alterungsbeständigem Papier
Printed in Germany

ISSN 0341-0137

02 Kasım 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

D 841

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslam Araştırmaları Merkezi

Şah İsmail
181550

The Sophy in European Anti-Ottoman Politics in the Early Sixteenth Century

By Willem Floor, Bethesda (Maryland)

Summary: The earliest published contemporary account that mentions and discusses Shah Esmaʿil I, the founder of the Safavid dynasty, his family, his rise to power, his plans and the governance of his kingdom as well as his Qezelbash followers was a broadsheet published in German in Mainz in July 1502. This article offers a translation, a transcription and an analysis of this broadsheet, which sheds light on the role that the Sophy played in European anti-Ottoman politics.

Introduction

When in the summer of 1501 Sheikh Esmaʿil Safavi took Tabriz and declared himself to be king of Persia and Twelver Shiʿism to be the religion of his state, this event had a major impact both on Persia and, surprisingly and unexpectedly, far beyond its borders, viz. in Europe. The rise of the 'prophet Sophy' in Persia, otherwise known as Shah Esmaʿil I (1487–1524), the founder of the Safavid dynasty (r. 1501–1736), became the subject of frequent reports to and speculation by European policy makers. In this study, I discuss the role and importance of one extremely rare German broadsheet *(Flugschrift)*, which sheds light on the role that the Sophy played in European anti-Ottoman politics.[1]

These, and other similar broadsheets published around that time in Europe, are one of the earliest examples of "pamphleteering". Education in W. Europe had improved dramatically since the fifteenth century, and although the literate were still a small minority (ca. 10 %) these pamphlets were read

[1] Copies of this broadsheet (19 cm; 6 pages) were obtained from the Beinecke Library at Yale University, the Bavarian State Library and the library of a private collector. These copies have been compared to determine whether there were variant readings of the texts, which there were not. All copies have a large woodcut on the title page of an astrologer pointing to celestial bodies with a city in the background. For some differences see note 100. The German text has been compared with its Latin version. The latter is not the original text (see also note 63), but I have been unable to locate the original Italian source, although there is similar information in early Venetian letters reproduced in Sanuto 1879 and Scarcia 1979.

D124

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslam Araştırmaları Merkezi

02 Kasım 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

AMELIA GALLAGHER

Şah İsmail
181550

POETRY ATTRIBUTED TO SHAH ISMAIL IN THE STUDY OF ANATOLIAN ALEVISM

The studies of Anatolian Alevism that have proliferated in recent decades both in Turkey and abroad frequently cite the first Safavid shah, Ismail (1487-1524) as one of the founding patriarchs. Of course the historical connections are obvious, as the Ḳızılbaş tribes formed the private army of Ismail's father *şeyḫ* Ḥaydar (1460-1488), the sixth hereditary leader of the Safavid dervish order. After the capture of the Aḳ Ḳoyunlu capital of Tabriz in 1501, the Safavids established a dynasty under the leadership of the young Ismail, and the Ḳızılbaş became a veritable, often divisive, political force within the Safavid Empire. It is now an accepted irony that the religion of the Ḳızılbaş suffocated within Safavid territory simultaneously as it stabilized within Ottoman territory, evolving into what we now recognize as Alevism (Turkish: *Alevilik*).[1] Literary sources attributed to Shah Ismail written under his pen-name Ḫaṭā'ī[2] and preserved by the Ḳızılbaş-Alevi recall this early historical and spiritual bond

Amelia Gallagher, Niagara University, ameliag@niagara.edu.

[1] Defined in this study as a stable set of sectarian communities which formed under Ottoman suzerainty but with historical ties to the Safavids. Their theology is based on the charisma of 'Alī ibn Abī Ṭālib (d. 661), the first Shī'ī imam, although they were historically categorized as part of the *ġulāt* ("extremist") sects. A common literary heritage links the Alevi with the Bektashi order of dervishes, although Ḳızılbaş-Alevi groups tend to be organized according to their sacred lineages (*ocak*). On the complex evolution of the terms Ḳızılbaş and Alevi see Dressler, *Writing Religion*, p. 5-8.

[2] In his historical *dīvān* poetry, the *maḫlaṣ* Ḫaṭā'ī evokes the meaning of "one from Northern China (Ḫaṭā)," but later poetic attributions to Shah Ismail played on the meaning of "transgression" (*ḫaṭā'*).

Turcica, 49, 2018, p. 61-83. doi: 10.2143/TURC.49.0.3285078
© 2018 Turcica. Tous droits réservés.

از ۱۸۹ تا ۱۹۲

ـــــــــــ رسم‌الخط نسخهٔ «ختم‌الغرایب» مورخ ۵۹۳ هـ ق، *نامه بهارستان*،۸۷ –۱۳۸۶، سال ۸ و ۹.

ـــــــــــ *تحول تلفظ کلمات فارسی در دوره اسلامی*، شماره دوم (سال هفتم)، ۱۳۵۰ در مجله دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد.

ـــــــــــ رسم‌الخط بخشی از شرح تعرف ذیلی بر مقاله «رسم‌الخط فارسی در قرن پنجم هجری»، شماره اول مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی، ۱۳۵۵.

ـــــــــــ «برخی نشانه‌های نادر استفهام در فارسی»، شماره اول، سال پنجم، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی، ۱۳۴۸، از ۱۱۲ تا ۱۳۴

ـــــــــــ« *تفسیری بر عشری از قرآن مجید*»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شماره دوم، سال هشتم،۱۳۵۱، از ۲۱۱ تا ۲۳۵.

ـــــــــــ «ضبط و تلفظهای مختلف یکی از نشانه‌های نادر استفهام در فارسی»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شماره اول، سال پنجم،۱۳۴۸، از ۱۱۲ تا ۱۳۴.

ـــــــــــ «فعل مرکب بجای فعل بسیط، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی»، شماره چهارم، سال چهارم،۱۳۴۷، از ۴۰۲ تا ۴۲۰.

– ناتل خانلری، *دستور تاریخی زبان فارسی*، به کوشش مستشار نیا، عفت، تهران، توس، ۱۳۸۸.

– نیساری سلیم، *دستور خط فارسی* (پژوهشی دربارهٔ پیوستگی خط فارسی با زبان فارسی)، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴.

نسخه خطی

– حدادی، ابونصراحمدبن محمد بن حمدان بن محمد، *تفسیر حدادی*، (کتابت عثمان بن حسین وراق غزنوی، ۴۸۴ ق).

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

02 Kasım 2018

D3632

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslam Araştırmaları Merkezi

Şah İsmail

معرفی نسخه خطی منحصربه‌فرد کلیات شاه اسماعیل صفوی «خطایی» موجود در کتابخانه علامه جعفر سلطان القرّائی

محمّدامین سلطان القرّائی

چکیده:

مقاله حاضر به معرفی نسخه خطّی *کلّیات شاه اسماعیل صفوی* (کلیات خطائی) می‌پردازد و سه بخش آن: *نصیحت‌نامه، دَه‌نامه* و *دیوان حضرت سلطان خطائی* را مورد تحلیل و بررسی قرار می‌دهد. این نسخه در کتابخانه مرحوم علّامه سلطان‌القرائی در مجموعه نسخ خطی نگه‌داری می‌شود.

کلید واژگان: *شاه اسماعیل، شعر ترکی، نصیحت‌نامه، دَه‌نامه، دیوان حضرت سلطان خطائی.*

غرض از تحریر این مقال، معرفی قدیمی‌ترین و نفیس‌ترین نسخهٔ خطّی کلّیات مرد شمشیر و قلم، شاه اسماعیل صفوی متخلّص به «خطایی» است. که باوجود حیات کوتاهش تأثیری شایسته و شایان بر شکل‌گیری فرهنگ و ادب و سرنوشت و جغرافیای منطقه نهاده‌است. شاه اسماعیل در کلّیات «خطایی»، گرچه اشعار معدودی به زبان فارسی سروده‌است، ولی اشعارش عمدتا به زبان ترکی است:

اول پری کیم، بو جهاندا حسنونون همتاسی یوخ — سرو رعنانون انون تک قامت و بالاسی یوخ
گنجه-گوندوز، من اونون هجرینده یانماقدیرایشیم — نئیله ییم کیم، اول مهین مندن یانا پرواسی یوخ
اؤیمه ای واعظ منه جنّات عدنون باغینی — کیم اونون یارون اوزو تک بیرگل حمراسی یوخ
قیلما ای زاهد منه، زولفون سئورسن اؤزگه طعن — هانسی عاشق دیر، کیم اوندان باشدا بیرسئوداسی یوخ
گرچی چوخدور دنیادا عشّاقی اول ماهین، ولی — بو «خطایی» خسته تک بیر عاشق شیداسی یوخ

Phänomene. Festschrift für Carsten Colpe zum 65, herausgegeben von. Chr. Elsas, Berlin: Walter de Gruyter GmbH, 1994.

Welburn, A. *From a Virgin Womb: The Apocalypse of Adam and the Virgin Birth*, Biblical Interpretation Series. Leiden: E. J. Brill, 2007.

Wilson, W. T. *The Sentences of Sextus*, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2012.

Witte, B. *Das Ophitendiagramm nach Origenes.Contra Celsum VI 22-38*, Berlin: Oros Verlag, 1993.

D212

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslam Araştırmaları Merkezi

02 Kasım 2018

...DE YAYIMLANDIKTAN ... GELEN DOKÜMA...

Şah İsmail 181550

Šāh Ismāʿīl und seine zeitgleich mehreren Koranexemplare: eine Reflexion der Problematik der Signaturfälschung der schiitischen Imame in den Koranmanuskripten[1]

Morteza Karimi-nia[2]

Nach Ermittlung alter kufischer Korane und darunter auch der Exemplare, die den schiitischen Imamen zugeschrieben werden, machten sich beachtenswerte Formen deutlich, wodurch viele notwendigen Perspektiven und Aspekte in Zukunft aufgegriffen werden können. Der Grund dafür ist, dass man nach einer gründlichen philologischen und historischen Erforschung dieser alten Koran-Fragmente viele wichtigen Punkte aufgrund des kalligrafischen Hintergrunds und der historischen Formveränderungen sowohl für Korankodikologen als auch für Koranforscher gewinnen kann.

In diesem Artikel werde ich versuchen, eines dieser kodikoligischen Exemplare zusammenfassend vorzustellen, ohne dabei auf inhaltliche Deutungsansätze des Korans einzugehen. Daher werde ich mich lediglich nur auf die Schrift, der Signierung und den dazugehörigen Randvermerke des Fragmentes stützen.

Im Allgemeinen ist es zu verdeutlichen, dass zur Zeit keinerlei analytische und eingehende Studien in Bezug auf koranische Fragmente und Niederschriften der schiitischen Imame durchgeführt worden sind. Man findet sowohl im Iran, als auch auf der Welt kein detailliertes Inhaltsverzeichnis dieser bedeutenden Werke.

Abgesehen von vereinzelten, meist fehlerhaften und ungeordneten Sachverhalten aus dem Internet, sind jedoch die Notizen von Herrn Abdullah Ghuchani mit dem Titel „Die Korane aus den ersten islamischen Jahrhunderten

---

1 An dieser Stelle möchte ich diesen Artikel mit voller Ehrung an Herrn Azartash Azarnush widmen. Des Weiteren sehe ich mich verpflichtet, Herrn Abu al-ʿAla Sudawar zu danken, welcher mir seine persönlichen Auktionssammlungen aus London für diese Arbeit bereitgestellt hatte. Ebenso gebührt mein Dank den Verantwortlichen und dem Personal der Kodikologieabteilung der Bibliothek und des Museums Malek, der Bibliothek und des Museums der Astan-e Qods Razawi, des iranischen Nationalmuseums und der Bibliothek des Golestan-Schlosses. In dem vergangenen Jahr hatte ich zudem mehrere Diskussionen und Gespräche mit Tutoren und Vertrauten wie: François Déroche, Rasul Jafariyan, Emad ad-Din Sheikh al-Hokamai, Behnam Sadeghi, Seyyed Mohammad Hussein Hakim und Seyyed Mohammad Emadi Ha'eri. Sie trugen alle in der endgültigen Fassung und auch zur Aufklärung von Einzelheiten dieses Projektes einen wichtigen Teil dazu bei und verdienen hiermit meine Hochachtung und Wertschätzung; Übersetzt von Assra Zibaie.

2 Encyclopaedia Islamica Foundation, Email: mkariminiaa@gmail.com

 Berlin, s. 29-54.

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN 25 Temmuz 2018

GHEREGHLOU, Kioumars. Cashing in on land and privilege for the welfare of the Shah: monetisation of *tiyūl* in early Safavid Iran and Eastern Anatolia. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae,* 68 i (2015) pp. 87-141. "Between 914 and 918 / 1508 and 1512, the money-based disposal of *tiyūl* land assignments boosted Shah Ismā'īl's control over fiscal resources in Iran."

Şah İsmail
18/550

SCHERBERGER, Max. Dichtung, Propaganda und Polemik im Konflikt zwischen Schah Isma'īl und Sultan Selīm. *Political poetry across the centuries.* Ed. Hans-Christian Günther. Leiden: Brill, 2016, (Studies on the Interaction of Art, Thought and Power, 8), pp. 117-140.

Şah İsmail
181550
Selim I
18706

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

01 Ocak 2019

An Iridescent Device: Premodern Ottoman Poetry, edit. Christiane Czygan, Stephan Conermann, Bonn: Bonn Uni. Press, 2018. s. 207-244.
İSAM DN-272167
03 Mart 2019
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
Şah İsmail
181550

Michael Reinhard Heß

Sacrifice on the Path of the Shah
Martyrdom in Ḫaṭāʾī's Turkic Dīvān

Introduction

Ḫaṭāʾī (Osm., Az.: Xətai, Ttü. Hatai) is the pen name used by Şāh İsmāʿīl (1486–1524), who established the Safavid dynasty in Iran in 1501.[1] Apart from being a famous poet, Ḫaṭāʾī was a prominent political figure, too. He therefore belongs to the important category of divan poets who were at the same time political leaders. Other representatives of this class from the Oghuz Turkic language area are Ḳāżī Burhāneddīn (1344–1398) and the Ottoman sultans Meḥmed II. (1432–1481) and Süleymān I. (1494–1566).[2]

Ḫaṭāʾī/ Şāh İsmāʿīl's impact on Iranian and global history was immense. He was the first ruler to unite Iran after the end of the Mongol/Ilkhanid period, which was around 1330. The creation of this unified Iranian territory turned the Safavids into the most serious eastern rivals of the Ottomans.[3] After an initial phase of expansion, Şāh İsmāʿīl was decisively defeated by the Ottoman sultan

Note: The text quotes in the following contribution are taken from an edition of Ḫaṭāʾī's divan written in the Soviet Azerbaijiani (Cyrillic) script. For the sake of easier readability, this script has been converted to the Latin alphabet in use in the Republic of Azerbaijani today. No ambiguities whatsoever result from this transcription. Words from Old Western Oghuz are transcribed according to the unified transcription system suggested in Heß 2010/2011. For the sake of clarity, the source language can be indicated by an abbreviation in brackets. If not stated otherwise, all translations are my own.

1 See Christoph K. Neuman, Ein besonderes Imperium (1512–1596). In *Kleine Geschichte der Türkei.* Eds. Klaus Kreiser, Christoph K. Neumann. (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2005). 109f; see Josef Matuz, *Das osmanische Reich. Grundlinien seiner Geschichte.* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985). 78.

2 On Süleyman the Lawgiver and other Ottoman poet-sultans see Christiane Czygan, "Power and poetry: Kanuni Sultan Süleyman's Third Divan." *Contemporary Turkey at a Glance II. Turkey Transformed? Power History, Culture.* Eds. Meltem Ersoy, Esra Özyürek. (Wiesbaden: Springer VS., 2017). 101–112.

3 See Christoph K. Neuman, Ein besonderes Imperium (1512–1596). 110. On the subsequent development of the Ottoman-Safavid antagonism see Michael Reinhard Heß, *Schreiben des Antagonismus. Dimensionen des osmanisch-safavidischen Konfliktes in Staatskorrespondenz um 1600.* (Aachen: Shaker Verlag, 2013).

270460

03 Mart 2019

L'ÉSOTÉRISME SHIʿITE

SES RACINES ET SES PROLONGEMENTS

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

SHIʿI ESOTERICISM:

ITS ROOTS AND DEVELOPMENTS

Sous la direction de

Mohammad Ali Amir-Moezzi

Édité avec

Maria De Cillis

Daniel De Smet

Orkhan Mir-Kasimov

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 270460
Tas. No: 297.62 ESO.S

BREPOLS

Turnhout 2016

Şah İsmail
181550

IN HIS OWN VOICE: WHAT HATAYI TELLS US ABOUT ŞAH İSMAIL'S RELIGIOUS VIEWS[1]

Ahmet T. Karamustafa
University of Maryland, USA

Dealing with Şah İsmail's poetry has a few pitfalls that are impossible to avoid at the present state of the scholarship on the topic. The first and the most obvious one is the fact that there is no critical edition of his poetic corpus. Indeed, even a reasonably complete list of the relevant manuscripts is lacking. According to the most recent reckoning, a total of twenty-four manuscripts of his *divan* are in play, including at least two noted in previous secondary literature but currently unattested.[2] None of the extant manuscripts are from Şah İsmail's lifetime (he died in 930/1524), which leaves open the question of whether or not he compiled his own *divan*. The two earliest manuscripts are dated 942/1535 (Tashkent) and 948/1541 (Paris).[3] Between 1937 and 2006, at least eight modern editions of his *divan* and/or other works were published in Azerbaijan, Iran, Italy and Turkey, with many other popular printings and

1. Most foreign/Islamic names and terms in this essay are transliterated according to modern Turkish orthography, except for those that are now routinely used in English like "sharia, Quran, Muhammad" and others that are more appropriately transliterated as Arabic or Persian, like "Ḥallāj."
2. Mehmet Fatih Köksal, "Şah İsmail Hatâyî'nin Şiirlerinde Kullandığı Vezin Meselesi," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 66 (2013), p. 170-71. Köksal himself was able to identify five new (previously not noticed) manuscripts. His count does not include a very early illustrated manuscript at the Sackler Gallery in Washington DC, which brings the count up to twenty-five: Wheeler M. Thackston, "The Diwan of Khata'i: Pictures for the Poetry of Shah Isma'il," *Asian Art: Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian Institution*, 1988, p. 37-63. For an earlier discussion of the manuscript tradition, see Amelia Gallagher, "The Fallible Master of Perfection: Shah Ismail in the Alevi-Bektashi Tradition" (PhD Thesis, McGill University, 2004), p. 112-18.
3. Azizaga Mamedov, "Le plus ancien manuscrit du Dīvān de Shah Ismail Khatayi," *Turcica* 6 (1975): 11-23; Edgard Blochet, *Catalogue des manuscrits turcs [Paris, Bibliothèque Nationale]*, Paris, 1932, p. 2: 229.

601-612

01 Mayıs 2019
Sah İsmail
181550
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

شاه اسماعیل اول صفوی

شاه‌اسماعیل اول صفوی (۸۹۲-۹۳۰ق)، بنیان‌گذار سلسلهٔ صفویه در ایران، ملقب به «ابوالمظفر بهادرخان حسینی» فرزند سلطان حیدر و نوادهٔ دختری اوزون حسن آق قوینلوست.

او در اردبیل به‌دنیا آمد. پدرش، سلطان حیدر، از تبار شیخ صفی‌الدین اردبیلی بود و خود را از نسل امام موسی کاظم (ع) می‌دانست. اسماعیل پس از کشته شدن پدرش، در ۸۹۳ق، در جنگ با یعقوب بیگ آق قوینلو و متحدش، فرخ‌یسار شروانشاه، با برادرانش در قلعهٔ استخر فارس زندانی شد (نفیسی، ج ۱، ص ۴۸۲؛ صفا، ج ۴، ص ۲۶؛ تهامی، ذیل «اسماعیل صفوی»). رستم بیک آق قوینلو در ۸۹۸ق آنان را از زندان آزاد کرد و به تبریز فراخواند؛ اما پس از چندی، علی و ابراهیم، برادران اسماعیل، کشته شدند. پس از آن، طرفداران صفویه اسماعیل را پنهانی به اردبیل و از آنجا به رشت و سپس، به دعوت والی شیعی گیلان، به لاهیجان بردند (همان‌جا؛ براون، ج ۳، ص ۴۶۰، ۴۶۱).

اسماعیل پنج سال در آنجا اقامت گزید و در آن مدت با مراقبت‌های شمس‌الدین لاهیجی، که از فضلای آن دیار بود، فارسی، عربی، قرآن و مبانی و اصول شیعهٔ امامیه را فراگرفت. همچنین در این مدت زیرنظر هفت تن از اعیان صوفیان لاهیجان فنون جنگ‌آوری آموخت. پس از آن، اسماعیل به همراه مریدان خود عازم اردبیل شد و هر چه به شهر نزدیک‌تر می‌شد بر شمار پیروانش نیز افزوده می‌گشت (همان‌جاها). وی در ۹۰۵ق، در سیزده سالگی، در پی تسخیر ایالات ایران برآمد. نخست، به سوی فرخ یسار شروانشاه، قاتل پدر خود، رفت و او را شکست داد و کشت. در بهار ۹۰۷ق، الوندبیگ آق قوینلو را در نخجوان شکست داد و سپس وارد تبریز شد و آن را پایتخت خود برگزید و خود را شاهنشاه ایران خواند (براون، همان، ص ۴۶۳؛ دایرةالمعارف فارسی، ذیل مدخل؛ تهامی، همان‌جا) و به نام خود سکه زد و مذهب شیعهٔ امامیهٔ اثنی‌عشریه را کیش رسمی کرد (صفا، همان، ص ۲۷).

شاه اسماعیل بار دیگر در بهار ۹۰۸ق، دست به لشکرکشی زد و امیرالوند آق قوینلو را، که دوباره به گردآوری سپاه پرداخته بود، مغلوب کرد. سپس، سلطان مراد آق قوینلو را در نزدیکی همدان شکست داد و با برانداختن دودمان آق قوینلو از ایران بر سراسر عراق عجم دست یافت. در ۹۰۹ق، نیروهای قزلباش (سرخ کلاه) سمنان و فارس و سال بعد یزد را تصرف کردند. شاه اسماعیل در ۹۱۴ق، به بغداد روی آورد و پس از تصرف آن شهر، در راه بازگشت به آذربایجان تا باکو و دربند قفقاز پیش رفت و از آنجا به تبریز برگشت و جسد پدر خود را از شروان به اردبیل آورد و در آرامگاه نیاکان خود به خاک سپرد. سپس، خوزستان را از دست امرای مشعشعی بیرون آورد (براون، همان‌جا؛ نفیسی، همان، ص ۴۸۳). پس از مدتی نیز شیخ‌شاه (ابراهیم بن فرخ یسار) را، که شوریده و شروان را تصرف کرده بود، شکست داد و آن ولایت را تصرف کرد. سپس، تصمیم به تصرف مشهد و ایالت خراسان گرفت. این ایالت در دست شیبک‌خان ازبک بود که خود را از نسل جوجی، پسر چنگیز، می‌دانست و مدعی احیای امپراتوری تجزیه شدهٔ چنگیزخان مغول بود. شیبک‌خان به تشویق سلطان بایزید دوم عثمانی برای نابودی دولت صفوی می‌کوشید. شاه‌اسماعیل در آغاز سال ۹۱۶ق، عازم جنگ با شیبک‌خان شد و در نزدیکی مرو، سپاه شیبک‌خان را شکست داد و او را به قتل رساند و سر او را نزد سلطان عثمانی فرستاد (براون، همان، ص ۴۶۵؛ دایرةالمعارف فارسی، همان‌جا).

فتح مرو از پیروزی‌های مهم شاه‌اسماعیل به‌شمار می‌آید؛ البته پس از این پیروزی، دیگر بار ازبکان به سرکردگی عبیدالله‌خان، برادرزادهٔ شیبک، بر سراسر

علی اکبر ولایتی ve dğr.; تقویم تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، (جلد دوم) تهران: انتشارات امیرکبیر، .
İSAM DN. 260935

01 Mayıs 2019
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOK...
Şah İsmail
181550

سکه‌های شاه‌اسماعیل اول

در ۹۲۰ ق در استانبول به حضور سلطان سلیم رسیده بود. از ندیمان سلطان سلیم شده و در شش سال آخر سلطنت او، در خدمت سلطان بوده است. محمد در زمان سلطان سلیمان قانونی به دنیا آمد. سلطان سلیمان برای حسن جان، ۷۰ آقچه و برای محمد و برادرش هر یک بیست آقچه مقرری تعیین کرد. محمد، پس از دانش‌آموختن در محضر عالمان متعدد زمانهٔ خود، در ۹۶۳ ق ملازم و دستیار پدرش شد. سپس در مدرسهٔ مرادپاشا در استانبول، در ازای روزی ۳۰ آقچه، به تدریس مشغول شد. پس از آن، در سال ۹۷۱ ق در مدرسهٔ یلدرم واقع در بروسه، در ۹۷۷ ق در مدرسهٔ سلطانیهٔ بروسه، در ۹۷۹ ق در مدرسهٔ صحن ثمان، به تدریس پرداخت. پس از مرگ معلم سلطان مراد سوم، ابراهیم افندی، در محرم ۹۸۱ ق، معلم سلطان مراد شد. پس از احراز این مسئولیت بود که به خواجه سعدالدین معروف شد. حدود هشت ماه، همراه مراد سوم در مانیسا ماند. در ماه رمضان سال ۹۸۲ ق که مراد سوم به سلطنت رسید، همراه او به استانبول آمد. او هم در دوران سلطان مراد سوم و هم در دوران سلطان محمد سوم، از شخصیت‌هایی پرنفوذ و تأثیرگذار بود. چنان که در میدان نبرد حاچ اُوا (حاچ اوسی) که سپاه عثمانی سخت تحت فشار قرار گرفته بود، سلطان محمد سوم را به ادامهٔ جنگ ترغیب کرد و همین کر موجب پیروزی سپاه عثمانی شد. پادشاه، بعد از بازگشت از نبرد حاچ اُوا (حاچ اوسی)، تحت نفوذ والده سلطان، خواجه سعدالدین را معزول کرد. اما برکناری او چندان نپایید و او در ۲۴ شعبان سال ۱۰۰۶ به مقام شیخ‌الاسلامی رسید. او تا زمان مرگ در این مقام باقی بود. خواجه سعدالدین افزون بر علوم دینی، در زمینهٔ تاریخ و ادبیات نیز از آگاهی و دانش فراوانی برخوردار بود. او حتی به عنوان یک شاعر، دارای غزل‌های مشهوری است. سه کتاب مهم دربارهٔ تصوف به زبان ترکی ترجمه کرد (ششن، ۱۳۹۱، ص ۳۰۲ — ۳۰۳؛ Babinger, p 137 - 141؛ *Oriento Moderno*, vol. III, p 66 - 67).

آثار

ترجمهٔ *مرآة‌الأدوار* مُصلح‌الدّین لاری ترکی؛ *تاج‌التواریخ* (چاپ: استانبول ۱۲۷۹ ــ ۱۲۸۰ ق)؛ اثر تاریخی ــ ادبی به نام *سلیم‌نامه*؛ *رسالهٔ شمائلیه*.

منابع

ششن، رمضان (۱۳۹۱). «مورخان عثمانی»، *تاریخ‌نگاری و مورخان عثمانی*، ترجمه و تدوین نصرالله صالحی، تیران، پژوهشکدهٔ تاریخ اسلام.
Babinger, F. (1927). *Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig. *Oriento Moderno*, Editor-in-chief: Claudio Lo Jacono, Istituto per l'Oriente C.A. Nallino, Rome.

سکه‌های شاه‌اسماعیل اول

پژوهشی در باب سکه‌های طلای بازمانده از دوران شاه‌اسماعیل اول صفوی، به فارسی، اثر محمد مشیری.

این کتاب دربارهٔ مشخصات سکه‌های طلای شاه‌اسماعیل اول و شعارهای دینی و القاب او و به روی سکه‌ها سجع مهر و معرفی سکه‌های طلا با عکس و تفصیل آن‌هاست. نخستین سکهٔ دوران صفوی متعلق به شاه‌اسماعیل اول، بانی این سلسله، است. او در مقابل ترک‌های عثمانی، که مذهب تسنن داشتند، یگانه راه وحدت ملی ایران را در ترویج مذهب تشیع و رسمی‌کردن آن دید. به همین سبب، به روی سکه‌های او شعارهای دینی به صورت‌های گوناگون و کلمات توحید (لااله‌الاالله و محمداً رسول‌الله، علی ولی‌الله) و نام ائمهٔ اطهار کامل نقش شده است. شعارهای دینی به روی سکه‌های شاه‌اسماعیل اول عبارت‌اند از «اللهم صلی علی محمد مصطفی و علی مرتضی، حسن رضی، حسین شهید کربلا، علی زین‌العابدین، محمدباقر و جعفر صادق، موسی کاظم، علی بن موسی‌الرضا، محمدتقی، علی‌نقی، حسن عسکری، محمد مهدی، یا علی بن موسی‌الرضا، یا صاحب‌الزمان».

در این دوران، هر شهری، مستقل، ضرب سکه می‌کرده است. شاه‌اسماعیل در ضراب‌خانهٔ شهرهای تبریز، یزد، اردبیل، مشهد، استرباد، کندمان، هرات، آمل، زابل، شیراز، ابرقو، ابیورد، شوشتر، ساوه، اصفهان، اسفراین سکه زده است و تاریخ ضرب آن‌ها از ۹۱۶ تا ۹۳۳ ق است. شاه‌اسماعیل، افزون بر شعارهای مذهبی، القاب عناوینی را هم به روی سکه‌های خود ضرب می‌کرده است. سکه‌های شاه‌طهماسب اول عیناً مانند سکه‌های شاه‌اسماعیل است با این تفاوت که به جای نام اسماعیل نام شاه‌طهماسب روی آن نقش گرفته است. در بعضی از سکه‌ها، نام شاه‌طهماسب در میان مستطیلی در وسط سکه

C.1
علی اکبر ولایتی، معرفت تاریخی و تاریخ نگری، تهران: انتشارات خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۴
ISAM DN. 262547

———, "Beylikler Dünyasında Kerbela Kültürü ve Ehl-i Bayt Sevgisi: 1362 Yılında Kastamonu'da Yazılan Bir Maktelin Düşündürdükleri," in Halil Çetin, ed., *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler, Çobanoğulları, Candaroğulları, Pervaneoğulları, 3-8 Ekim 2011 Katamonu-Sinop-Çankırı*, Çankırı, 2012, pp. 344-372.

———, *Turkomans Between Two Empires: The Origins of the Qizilbash Identity in Anatolia*, 1447-1514, unpublished PhD dissertation, Bilkent University, Ankara, 2008.

Şah İsmail
181550
Nesimi
140360

D 04256
Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslam Araştırmaları Merkezi

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

01 Haziran 2019

JOURNAL OF PERSIANATE STUDIES 8 (2015) 155-194
BRILL brill.com/jps

Messianic Oeuvres in Interaction: Misattributed Poems by Shah Esmā'il and Nesimi

Ferenc Csirkés
Eberhard Karls University, Tübingen
csirkesferenc@gmail.com

This paper discusses the philological, literary and cultural-historical background of 23 poems that can be found in manuscript copies of the respective *divān* of both Nesimi (d. 1407), the most prominent poet of the Horufi tradition, and Shah Esmā'il, the founder of the Safavid state (r. 1501-24) who was also known for his popular Turkic poetry with a heavily messianic veneer. One possible reason for this textually detectable confluence and intermixture might be the partially oral, ritual, homiletic context with fluid notions of authorship in which these poems were performed, but there was also a broader socio-religious context of interaction between various popular messianic traditions of the day, the Horufis, the Bektashis, the Safavids and others.

The present paper is an analysis of textual interaction between manuscript copies of the respective *divān*s of Shah Esmā'il I and Nesimi, whose oeuvres are very important for our understanding of the messianic movements of the fourteenth through the sixteenth century in the Islamic world on the one hand, and the development of a Turkic literary language whose closest modern relative is Azerbaijani Turkish and which was used in Eastern Anatolia, Iraq and Iran, on the other hand (Gandjei; Vásáry; Floor and Javadi). Remarkably, there are altogether twenty three poems that were written either by Shah Esmā'il or Nesimi but can also be found in various manuscript copies of both poets' respective divān under both poets' names.[1] Analyzing the contents of manuscript copies of Shah Esmā'il's *divān* and data referring to manuscripts as found in the two available critical editions of Nesimi's *divān*, first I will try to clarify

* I wish to thank Prof. Franklin D. Lewis for his insightful comments on a previous draft of the paper.

1 Seven misattributions have already been noted by Qährämanov, editor of Nesimi's *divān*. Examination of a more extensive manuscript base, however, reveals that there are altogether twenty-three suspect poems.

© KONINKLIJKE BRILL NV, LEIDEN, 2015 | DOI 10.1163/18747167-12341288

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN Şah İsmail 01 Haziran 2019
181550

شد. در سال ۱۳۱۴ ش نیز، این کتاب را محمدتقی ملک‌الشعرای بهار* تصحیح و با همان نام *تاریخ سیستان* در تهران منتشر کرد. نسخهٔ مورد استفادهٔ بهار پیش از سال ۸۶۴ ق و از روی نسخهٔ قدیم‌ترین نوشته شده و آثار رسم‌الخط قدیم در آن به‌جا مانده بود. به همین سبب، مصحح به‌ناچار در بسیاری از موارد به تصحیح قیاسی روی آورده و یا ضبط درست اَعلام را، با استفاده از مراجع تاریخی و جغرافیایی، معلوم کرده است (بهار، همان، ص «ی»). در ۱۹۷۶، میلتون گلد متن تصحیح بهار را به انگلیسی ترجمه کرد، اما حاصل کار او ترجمه‌ای سست و نامعتمد بود که نشان از ناآشنایی مترجم با زمینهٔ تاریخی و ادبی اثر دارد (میثمی، ص ۱۸۱–۱۸۲، یادداشت ۲۳؛ صدری افشار، ص ۱۸۸).

منابع

آژند، یعقوب (۱۳۸۸). «تاریخ‌نگاری محلی ایران»، *تاریخ‌نگاری در ایران*، گردآوری و ترجمهٔ یعقوب آژند، تهران، گستره؛ بازورث، کلیفورد ادموند ← باسورث، کلیفورد ادموند (۱۳۷۰). *تاریخ سیستان*، ترجمهٔ حسن انوشه، تهران، سپهر؛ بهار، محمدتقی (مقدمه بر *تاریخ سیستان*) ← *تاریخ سیستان* (۱۳۳۹)؛ *تاریخ سیستان* (۱۳۳۹). به تصحیح محمدتقی بهار، تهران، زوار؛ ترکمنی آذر، پروین (۱۳۹۲). *تاریخ‌نگاری در ایران از آغاز دورهٔ اسلامی تا حملهٔ مغول*، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛ حسین، م. م. (۱۳۸۸). «تاریخ‌نگاری دورهٔ صفاری»، *تاریخ‌نگاری در ایران*، گردآوری و ترجمهٔ یعقوب آژند، تهران، گستره؛ حمیدی، جعفر (۱۳۷۲). *تاریخ‌نگاران*، تهران، مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی؛ روح‌الامینی، محمود (۱۳۶۵، بهمن و اسفند). «تحقیقات ایرانی: بودجهٔ سیستان در دورهٔ خلفای عباسی به روایت *تاریخ سیستان*»، *آینده*، ش ۱۱–۱۲، ص ۷۰۷–۷۲۰؛ سمیعی گیلانی، احمد (۱۳۸۶). «*تاریخ سیستان*»، دانشنامهٔ زبان و ادب فارسی، به سرپرستی اسماعیل سعادت، تهران، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ج ۲؛ صدری افشار، غلامحسین (۱۳۴۵). *تاریخ در ایران: شرح احوال و معرفی آثار مورخان و جغرافی‌دانان ایران*، تهران، ابن سینا؛ صفت‌گل، منصور (۱۳۸۶، زمستان)، «مکتب تاریخ‌نویسی ملوک نیمروز؛ روش و بینش در متون تاریخی سیستان»، *مجلهٔ دانشکدهٔ ادبیات و علوم‌انسانی دانشگاه تهران*، ش ۱۸۴، ص ۱۱۳–۱۳۲؛ میثمی، جولی اسکات (۱۳۹۱). *تاریخ‌نگاری فارسی: سامانیان، غزنویان، سلجوقیان*، تهران، نشر ماهی؛

Bosworth, C. E. (1968). "The Armies of the Saffārids", *BSOAS* 31, p. 534-554; Bosworth, C. E. (1994). *The History of the Saffarids of Sistan and the Maliks of Nimruz*, Columbia Lectures on Iranian Studies, No. 8, Costa Mesa and New York, Mazda Publishers; Gold, Milton (Introduction to *The Tārīkh-e Sistān*) → *The Tarīkh-e Sistān*; Storey, Charles Ambrose (1967). *Persian Literature: A Bio-bibliographical Survey*, London, Luzac; *The Tārīkh-e Sistān* (1976). Trans. By Milton Gold, from "Literary and Historical Texts from Iran", Vol. II, Rome, Instituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriento.

تاریخ شاه‌اسماعیل صفوی

پژوهشی دربارهٔ شاه‌اسماعیل صفوی، به فارسی، اثر غلام سرور، با ترجمهٔ محمدباقر آرام و عباسقلی غفاری‌فرد.

کلیات

اهمیت تأسیس و ظهور سلسلهٔ صفویه در ایران بر پژوهش‌گران مسایل تاریخی پوشیده نیست. سلسلهٔ صفویه، افزون بر تجدید امپراتوری ایران و احیای ملیت ایرانی پس از هشت قرن و نیم فترت، موجب برقراری روابط سیاسی کشورهای دیگر با ایران و به عبارتی دیگر به رسمیت شناختن آن نیز شد. مقارن ظهور این سلسله، از سویی در غرب ایران امپراتوری تازه‌نفس و قدرتمند عثمانی روزبه‌روز به متصرفات قلمرو خود می‌افزود و از سوی دیگر اوزبکان در شرق با برانداختن تیموریان به غزان مستولی شدند و در صورت نداشتن مانعی در سر راه خود ممکن بود به دیگر نقاط ایران نیز تجاوز کنند. در چنین شرایطی، شاه‌اسماعیل در سیزده‌سالگی همراه عده‌ای از پیروانش برای به دست گرفتن قدرت و برانداختن ملوک‌الطوایفی در ایران اقدام کرد و حکومت مقتدر و متمرکز صفویه را بنیان گذاشت که بیش از دو قرن ادامه یافت. غلام سرور در این کتاب، که در اصل رسالهٔ او برای اخذ درجهٔ دکتری از دانشگاه اسلامی علیگره بوده، سعی کرده اقدامات مؤسس این سلسله را دقیق و روشن ارائه کند.

پیکربندی

مطالب کتاب در سه بخش با نه فصل تنظیم شده است. بخش نخست سه فصل را دربر می‌گیرد که فصل نخست آن دربارهٔ منابع تاریخی دوران شاه‌اسماعیل است که یک تقسیم‌بندی موضوعی از آن‌ها این‌گونه ارائه شده است:

– منابع مربوط به اجداد شاه‌اسماعیل شامل *صفوة‌الصفا* و *سلسلة‌النسب صفویه* و *نسب‌نامه‌ی صفویه*؛ منابع دوران سلطنت شاه‌اسماعیل که به چهار بخش به این ترتیب تقسیم شده است: منابع کاملاً فارسی که خود به چند دسته تقسیم شده‌اند: منابع معاصر شاه‌اسماعیل، مانند *حبیب‌السیر* و *شاه‌نامه‌ی* قاسمی؛ منابع غیر معاصر متقدم مانند تاریخ بی‌نام شاه‌اسماعیل (*جهانگشای خاقان*)، *تاریخ شاه‌اسماعیل و شاه‌طهماسب* خواندمیر، *نسخ جهان‌آرای* قاضی احمد غفاری؛ منابع غیرمعاصر شاه‌اسماعیل مانند *احسن‌التواریخ*، *خلاصة‌التواریخ*، *عالم‌آرای عباسی*.

۳۲۷ - 332
c.1
علی اکبر ولایتی، معرفت تاریخی و تاریخ نگری، تهران: انتشارات خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۴ ISAM DN. 262547

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Şah İsmail
181550

01 Haziran 2019

شأنی‌زاده، عطاءُالله اَفندی

(استانبول، اواخر قرن ۱۲ ق – تیره ۱۲۴۲ ق). دانشمند جامع‌الاطراف، پزشک، تاریخ‌نگار عثمانی در قرن ۱۳ ق.

عطاءالله بن مدرس صادق اَفندی، معروف به شأنی‌زاده. پس از کسب تحصیلات عالی، در ۱۲۰۸ ق، به مقام مدرسی رسید و بعد از سال‌ها تدریس، در ۱۲۳۰ ق قاضی ایوب شد. در ۱۲۳۵ ق، با رتبهٔ قاضی مکه، مفتش اوقاف شد، اما در صفر ۱۲۴۱ ق از این مقام عزل شد و در صفر ۱۲۴۲ ق، هم‌زمان با حذف و از بین بردن تشکیلات ینی‌چری‌ها، به تیره تبعید شد و کمی بعد بر اثر غم و اندوه درگذشت (ششن، ص ۳۶۲).

شأنی‌زاده دانشمندی بزرگ بود که افزون بر زبان عربی و فارسی، زبان فرانسه را نیز به‌خوبی صحبت می‌کرد و می‌نوشت و در زمینه‌های تاریخ، ریاضی، فیزیک، طب، نجوم، ادبیات، موسیقی، نقاشی و امور نظامی صاحب نظر بود و حتی به ساعت‌سازی نیز می‌پرداخت. او آثار متعددی در زمینه‌های طب، دریانوردی، ریاضی از زبان فرانسه به ترکی ترجمه کرد. روش تاریخ‌نگاری او مانند مورخان قدیم است، با این تفاوت که جهت‌گیری آن زیاد نیست (همان‌جا).

آثار

مرآت‌الاَبدان فی تشریح اعضاء‌الانسان، در علم تشریح، در ۳ جلد (چاپ: استانبول، ۱۲۳۵ ق (دو جلد نخست)؛ بولاق ۱۲۴۶ ق (جلد سوم)). *ذیل بر تاریخ عثمانی عاصم اَفندی**، که حاوی وقایع سال‌های ۱۲۲۵ تا ۱۲۳۶ ق و مشتمل بر ۳ مجلد است (چاپ: استانبول، ۱۲۹۰ ق)؛ *قوانین‌العساکرالجهادیه* (ترجمه: ۱۲۲۱ ق؛ چاپ: ۱۲۳۱ ق)، که ترجمه‌ای است از زبان فرانسه همراه با افزوده‌هایی از سوی مترجم؛ *تنبیهات حکمران با سرعسکران*؛ *تنظیم پیادگان و سواریان*؛ *قانون‌الجراحین*؛ *معیارالاطباء*؛ *اصطلاحات اطباء*؛ *مفردات اجزاء طبیه*؛ *مرکبات اجزاء طبیه*؛ *اصول‌الطبیه*؛ *اصول حساب*؛ *اصول هندسه*؛ *جبر و مقابله*؛ *تعریفات سواحل دریا* (*Oriento Moderno*, vol. III, p 221-222; Babinger, p 375-377).

منابع

ششن، رمضان (۱۳۹۱). «مورخان عثمانی»، *تاریخ‌نگاری و مورخان عثمانی*، ترجمه و تدوین نصرالله صالحی، تهران، پژوهشکدهٔ تاریخ اسلام.

Babinger, F. (1927). *Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig. *Oriento Moderno*, Editor-in-chief: Claudio Lo Jacono, Istituto per l'Oriente C.A. Nallino, Rome.

شاه‌اسماعیل اول: پادشاهی با اثری دیرپای در ایران و ایرانی

کتابی در تاریخ پادشاهی شاه‌اسماعیل اول صفوی، به فارسی، اثر منوچهر پارسادوست.

کلیات

سلسلهٔ صفویه در تاریخ ایران بعد از اسلام از بیش‌ترین اهمیت برخوردار است. ایران از زمان صفویان دارای وحدت سیاسی شد و مذهب شیعهٔ دوازده‌امامی نیز مذهب رسمی کشور اعلام شد. هر دو رویداد برجسته از آن دوران تا به امروز هم‌چنان در جامعهٔ ایران پایدار مانده است. این هر دو ویژگی (وحدت سیاسی و وحدت مذهبی) در اصل مرهون تلاش‌ها و اقدامات و سیاست‌های شاه‌اسماعیل اول، مؤسس سلسلهٔ صفوی، است که شناخت تاریخ حقیقی به قدرت رسیدن و پادشاهی و کشورگشایی‌های او امری مهم در بررسی ریشه‌های حوادث بعدی سلسله است. در این کتاب حجیم، مؤلف کوشیده شخصیت شاه‌اسماعیل اول و کارها و سیاست‌های او را تحلیل کند تا خواننده با مطالعهٔ رویدادهای زمان او خود به ارزیابی این شخصیت تاریخی بپردازد.

پیکربندی

مندرجات کتاب، افزون بر پیش‌گفتار و سخنی کوتاه دربارهٔ برخی از منابع مهم کتاب، شامل هفت بخش است که هر بخش خود به فصولی چند تقسیم می‌شود و در انتها نیز حرف پایانی، همراه با ضمایم و منابع و فهرست اعلام، قرار گرفته است. بخش نخست کتاب با نام «استقلال، آرزوی دیرین ایرانیان» شامل چهار فصل می‌شود و مؤلف بدین سبب که یکی از اقدام‌های مهم شاه‌اسماعیل تأمین وحدت ایران و بازگرداندن هویت ایرانی به مردم ایران بود این بخش را در آغاز کتاب آورده تا تلاش‌های مردم ایران را برای به‌دست آوردن استقلال، پس از تسلط عرب، از ابتدا تا ظهور صفویان مطرح کرده باشد. بنابراین، در فصل نخست این بخش، به عرب‌ها و ایرانی‌ها پرداخته و در آن به تسلط عرب و

علی اکبر ولایتی، معرفت تاریخی و تاریخ نگری، تهران: انتشارات خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۴، ISAM DN. 262547

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Sah ismail 01 Haziran 2019
181550

سلطان سلیمان قانونی در ۱۵۵۵ و نارضایتی اسماعیل از این صلح دوران دیگری در زندگی او به‌وجود می‌آید. شاه‌طهماسب، برای دور نگه‌داشتن اسماعیل از دربار، او را به‌منزلهٔ والی و نایب شاه، در خراسان، معین و به هرات روانه می‌کند. حوادثی که در خراسان شکل گرفت و شایعات و اتهاماتی که اطراف اسماعیل نقش بست عزل او و زندانی شدنش را در پی داشت.

«حبس اسماعیل در قلعهٔ قهقهه» نام مبحث دوم کتاب است که در آن به زندگی اسماعیل در زندان و گرفتاری‌های دربار در عرصهٔ سیاست داخلی پرداخته شده است. مرگ شاه‌طهماسب که نبرد برای احراز جانشینی را میان هواداران حیدرمیرزا و اسماعیل‌میرزا به دنبال داشت و در نهایت منجر به قتل حیدرمیرزا و بروز رویدادهای بعدی شد و در مبحث سوم تبیین شده است. رهایی اسماعیل از زندان قهقهه، ورود او به قزوین و تلاش برای تثبیت قدرت در مبحث چهام بحث شده است. در مبحث پنجم، اقدامات اسماعیل در زمینهٔ اعمال قدرت سلطنت، پس از ورود به قصر و جلوس به تخت، بررسی شده است. حوادث این یک سال زمامداری، که اهمیت خاصی دارد، خود با چندین نام تنظیم شده است: وضع سیاست خارجی ایران نام مبحثی است که، در آن، رابطه با باب عالی (عثمانی‌ها)، رابطه با اوزبک‌ها، رابطه با هندوستان، رابطه با گرجستان بررسی شده است. در مبحث سیاست داخلی: وضع خراسان، وضع ایالت مرزی قندهار، سیاست شاه‌زاده‌کشی شاه‌اسماعیل دوم و شیوهٔ ادارهٔ مملکت در زمان او بحث شده است. طرز فکر مذهبی اسماعیل و اقدامات او در جهت رویکرد به تسنن و اقدامات بعدی شاه‌اسماعیل تا واقعهٔ مرگ او و ارزیابی کلی دربارهٔ شخصیت این پادشاه در مباحث بعدی کتاب بررسی شده است. چند مسئله در دوران پادشاهی شاه‌اسماعیل دوم حائز اهمیت است: سیاست ستیزه با عثمانی و بروز تنش میان ایران و عثمانی، پس از سال‌ها صلح؛ از نظر مذهبی رویکرد به تسنن و سعی در ترویج این مذهب میان قزلباش؛ سیاست قتل‌عام شاه‌زادگان صفوی و بزرگان و رجال هواخواه شاه‌طهماسب.

والتر هیتنس از جنبهٔ انسانی تصویری مخوف از شاه‌اسماعیل دوم ارائه می‌دهد: «او آکنده و مالامال از بدگمانی و سنگ‌دلی، نفرت، میل به مردم‌کشی، زرپرستی، لذت‌جویی، خست، شهوت‌پرستی، فریب‌کاری، قساوت و بی‌رحمی و بازیچهٔ هوس‌هایی نفرت‌انگیز بود. او انسانی است که از نظر روحی و جسمی و شاید حتی از لحاظ فکری و عقلی بیمار و دَرهم شکسته است».

چاپ

این کتاب، در سال ۱۳۸۱، در انتشارات علمی و فرهنگی تهران، در ۱۶۳ صفحه، منتشر شده است.

منبع

هینتس، والتر (۱۳۸۱). *شاه‌اسماعیل دوم صفوی*، با ترجمهٔ کیکاوس جهانداری، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.

شاه‌اسماعیل صفوی

مجموعهٔ اسناد و مکاتبات تاریخی همراه با یادداشت‌های تفصیلی دربارهٔ شاه‌اسماعیل صفوی، به فارسی، به کوشش عبدالحسین نوایی، در دوران معاصر.

در این کتاب، نامه‌های گوناگون رد و بدل شده میان شاه‌اسماعیل اول صفوی و سلطان بایزید و سلطان سلیم عثمانی، نامه‌های شیبک خان و شاه‌اسماعیل، نامهٔ شاه‌اسماعیل به سلطان مملوک مصر و نامه‌های گوناگونی که سلطان سلیم عثمانی به حکام داخلی ایران و یا اوزبکان و ممالیک مصر (عمدتاً در تحریک علیه صفویه) نوشته (از جمله نامه به امرای آق‌قویونلو، حاکم گیلان، حاکم مازندران، اعیان تبریز، حاکم لرستان، قبایل کرد و فتح‌نامه‌های چالدران و مصر به امرای شرق و قبایل کرد و شروان شاه)، نامهٔ شاه‌اسماعیل و نامهٔ شروان شاه به سلطان سلیمان خان در تعزیت پدرش، نامهٔ غیاث‌الدین خواندمیر به ظهیرالدین محمد بابر و هم‌چنین فرمان و فتح‌نامه (جمعاً ۴۸ نامه، جوابیه، فرمان، فتح‌نامه) همراه با توضیحات لازم گنجانده شده است. این کتاب در سال ۱۳۶۸ در انتشارات ارغوان تهران، در ۴۱۹ صفحه، منتشر شده است.

منبع

نوائی، عبدالحسین (۱۳۶۸). *شاه‌اسماعیل صفوی*، تهران، ارغوان.

ISAM DN. 262547 علی اکبر ولایتی، معرفت تاریخی و تاریخ نگری، تهران: انتشارات خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۴

Said Amir Arjomand, *Sociology of Shi'ite Islam: Collected Essays*, Leiden: E. J. Brill, 2016. **İSAM DN. 273158.**

Şah İsmail
181550

01 Temmuz 2019

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

İslam Kütüphanesi

The Rise of Shah Esmāʿil as a Mahdist Revolution*

Can we justify calling the rise of the Safavids a revolution? An affirmative answer can be given by arguing very plausibly that major change brought about by millennial movements under a charismatic leader can be considered prototypes of revolution. Alternatively, we can we either discover a typical revolutionary process in its course, or justify it as a revolution in terms of its consequences—notably a significant change in the political order.[1]

In his three monumental "Études Safavides," Jean Aubin considered the rise of Shah Esmāʿil a 'Shiʿite revolution.' He did not explicitly define revolution, but implicitly opted the second possibility, considering the turning point in 1508–9 as a shift, typical of the process of revolution, from revolutionary radicalism to pragmatic regime consolidation. Moojan Momen (p. 106) opts for the third possibility, even though he does not use the term 'revolution.' Instead, he highlights the aspiration of the Safavid movement to world domination and its reach deep into the Ottoman Anatolia and Syria (and we may add Rumelia or the Balkans),[2] stating that Shah Esmāʿil came very close "to winning over the Islamic heartlands ideologically." In this view, Esmāʿil's rise would be a revolution or near-revolution in terms of its consequences.

While recognizing the merits of these two arguments, I shall also underline the millennial or Mahdist character of the Safavid revolution. I shall further examine the process of revolutionary mobilization and post-revolutionary consolidation, but alongside an explanation in terms of regime characteristics of the success of Safavid revolution against the Āq Qoyunlu state in contrast to its failure in the Ottoman empire. Last but not least, I will specify the significant consequences of the rise of Shah Esmāʿil that justify calling it a revolution.

---

* An early shorter version of this chapter was published in *Studies on Persianate Societies*, 3 (2005): 44–65.

1 I will not follow the futile search for invariant causes of revolution that is typical of much of sociology of revolution because the inadequacy of its faulty logic for dealing with multiple and conjunctural causality. (Ragin).

2 The Bulgarian Qezelbāsh, consisting of four sects, survive to this day. The poetry of Shah Esmāʿil, a text known as *Buyruk*, and especially ethnographic data suggest that these date from the time of Shah Esmāʿil and the millenarian movement created by his *khalifas*. (See de Jong, pp. 209, 215).

301–329

© KONINKLIJKE BRILL NV, LEIDEN, 2016 | DOI 10.1163/9789004326279_016

،50٢

میراث بهارستان

(مجموعهٔ ۱۹ رساله)

دفتر دوم

به‌کوشش

مرکز پژوهش کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 205502
Tas. No: 080
MIR.B

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران ـ ۱۳۸۸

Şah ismail
181560

تاریخ شاه اسماعیل صفوی

نگاشتهٔ

امامقلی میرزای قاجار

(از دانشوران دورهٔ قاجار)

تصحیح

سیّد سعید میرمحمّد صادق

٣٢٣ - ٤٠٤

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN
20 MART 2016

Temmuz - Aralık 2015 Yıl 21 Sayı 72 Fiyatı 40 TL. ISSN 1300-4174

Yeni Türkiye

72

bu sayıda

kafkaslar özel sayısı - II

devlet adamları, bilim adamları, uzmanlardan ve yazarlardan arşivlere dayalı uluslararası 700 makale, inceleme ve araştırma

kafkasya tarihi, arkeolojik dönemler / kafkasya'da eski türkler / selçuklular ve kafkasya / moğollar ve kafkasya / altın orda, timurlular ve kafkasya / karakoyunlular, akkoyunlular, safevîler ve kafkasya / azerbaycan hanlıkları ve atabegleri

UFUK TAVKUL / MEHMET IŞIKLI / AYHAN YARDIMCIEL / HATİCE P. ERDEMİR / SAMİ PATACI / AKIN BİNGÖL / MİR FATİH ZEKİYEV / İLHAMİ DURMUŞ / ABDÜLHALUK M. ÇAY / KÂMİL LEVENT ZOROĞLU / ZEKİYE TUNÇ / UMUT ÜREN / YUSUF GEDİKLİ / OSMAN KARATAY / MUSTAFA ALİCAN / YAŞAR BEDİRHAN / SAVAŞ EĞİLMEZ / ALİ ERTUĞRUL / MEHMET ERSAN / HÜSEYİN KAYHAN / HASAN OKTAY / MUAMMER GÜL / ALEKSANDR ŞAYDATOVİÇ KADIRBAYEV / ŞİRİNBEY ALİYEV / OKTAY BERBER / MUSTAFA KAFALI / ULİ SCHAMİLOĞLU / İLYAS KEMALOĞLU / A. MELEK ÖZYETGİN / SEVİNÇ RAHİMOVA / İSMAİL AKA / İLHAN ERDEM / MUSTAFA UYAR / SÜLEYMAN MEMMEDOV / KÂZIM PAYDAŞ / SEYFETTİN ERŞAHİN / HAMZA GÜNDOĞDU / OKTAY EFENDİYEV / MUHSİN MACİT / ZİVER HÜSEYNLİ / MEHMET ALİ ÇAKMAK / ELMİRA MEMMEDOVA / MERZİYE İSKENDEROVA / HÜSAMETTİN MEMMEDOV / ELDAR ELHANOĞLU İSMAİLOV / SAİDE HACIEVA / RAKİF HÜSEYNOĞLU IBADOV / TOFİQ TEYYUBOĞLU MUSTAFAZADE / İRADE MEMMEDOVA / AYNUR EMENOVA / RUHENGİZ A. SULTANOVA / GÖVHER N. MEMMEDOVA

Bu dergi Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmaktadır.

Şah İsmail'in Eserleri ve Şairliği Üzerine

(181550) Şah İsmail

20 Şubat 2016
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Muhsin Macit*

1- Giriş

Erdebil Tekkesinin şeyhi ve Safevî Devletinin kurucusu Şah İsmail (1487-1524), aynı zamanda divan ve mesnevi sahibi bir şairdir. Hatâyî mahlasıyla Türkçenin en güzel şiirlerini yazmış olmasına rağmen pek çok hükümdar şair gibi onun da edebî kişiliği siyasî kimliğinin gölgesinde kalmıştır. Hem kendi muhitinde hem de Osmanlı kültür çevrelerinde eser veren tezkire yazarları Şah İsmail'in şairliği üzerinde yeterince durmamışlardır. Şah İsmail'in şairliğine dair kabuller, özellikle Alevi-Bektaşi muhitlerinde ve musiki meclislerinde dolaşıma giren Hatâyî mahlaslı güfteler, hiçbir ayıklamaya tabi tutulmadan Şah İsmail'e mal edilen mecmualardaki şiirler çerçevesinde biçimlenmiştir. Oysa Şah İsmail, yetiştiği muhitin edebî ve estetik birikimine uygun olarak daha yirmisine varmadan yazdığı *Dehnâme* adlı mesnevisi, *Divân-ı Hatâyî*'deki gazelleriyle çağdaşlarından ve ardıllarından ayırt edilemeyecek bir divan şairi portresi çizmektedir. Onun için bu makalede önce eserleri tanıtılacak, ardından yeni bilgiler ışığında şairliği değerlendirilecektir.

2- Şah İsmail'in Eserleri

2.1-*Divân-ı Hatâyî*

Şah İsmail'in en önemli eseridir. Hatâyî, şiirlerinin bilhassa mahlas beyitlerinde "defterle dîvân"ından söz eder:

Men *Hatâyî*'yem şâhın vasfını dâyim söylerem
Sıdk ile bel bağlaram defterle dîvân mendedür
Ey *Hatâyî* fikr-i bikrin eyledin eş'âra sarf
Dutdı irfan meclisin defterle dîvân şimdiden

Hatâyî Divânı üzerine yapılan çalışmalarda, genellikle şairin yukarıdaki beyitlerinde gelenek içinden konuştuğu, divanının ölümünden on bir yıl sonra, 1535 yılında Şah Tahmasp'ın saray hattatlarından Mahmud Nişapurî tarafından istinsah edildiği vurgulanır. Oysa Taşkent nüshası olarak bilinen bu yazmadan daha önce şairin sağlığında istinsah edildiği tahmin edilen bir nüsha vardır. Washington'da Arthur M. Sackler Gallery'de bulunan *Hatâyî Divânı*, Şah İsmail tarafından bizzat tertip edilmiş olmasa bile muhtevasının doğrudan veya dolaylı biçimde onaylandığı kesindir (Thackston 1988: 37-63).

Hatâyî Divânı'nın ikinci önemli nüshası yukarıda değinildiği üzere Mahmud Nişapurî tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüsha hem istinsah edildiği çevre ve tarihi bakımından hem de hattatının kimliği açısından önemlidir. Eserin müstensihi Nişapurlu Mahmud, Şah İsmail'in en gözde hattatlarındandır (Gelibolulu Mustafa Âlî 1982: 72-73). Yazmalara değer katmak için bile zaman zaman adının kullanıldığına dair söylentilere vesile olacak kadar önemli bir hattatın istinsah ettiği *Divân-ı Hatâyî* nüshası, bugün Özbekistan'da Taşkent İlimler Akademisi, Şarkşinaslık Enstitüsü Nu: 1339/1412'de kayıtlı bulunmaktadır. Aynı kütüphanede ve çok büyük bir olasılıkla bu nüshadan kop-

(*) *Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.*

603-610

بسم‌الله الرحمن الرحیم   هست کلید در گنج حکیم

فصلنامه اسناد، مطبوعات و متون
دورهٔ دوّم، سال چهارم، شمارهٔ سیزدهم، پاییز ۱۳۹۰

صاحب امتیاز: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
مدیر مسئول و سردبیر: رسول جعفریان
مدیر اجرایی و دبیر تحریریه: کاظم آل‌رضا امیری
مدیر هنری و طراحی: رضا سفیدکوهی
حروفچینی: آذر سرخانی
ویراستار: صفورا فضل‌اللهی، مرضیه راغبیان
لیتوگرافی: نقره آبی
چاپ متن و جلد: نقره آبی
ناظر چاپ: نیکی ایوبی‌زاده

مقالات مندرج در پیام بهارستان، مبیّن آرای نویسندگان آنهاست
پیام بهارستان در ویرایش مطالب آزاد است
استفاده از مطالب پیام بهارستان با ذکر منبع آزاد است

نشانی: تهران- میدان بهارستان- کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
کدپستی: ۱۱۵۷۶۱۳۴۱۱
تلفن: ۰۲۱-۳۳۱۳۷۸۰۳
دورنگار: ۰۲۱-۳۳۱۲۹۳۸۵
نشانی الکترونیکی: www.Ical.ir
پست الکترونیکی: Payam@ical.ir

İslâm Araştırmaları Merkezi
Şah İsmil
181550
MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN
06 Mart 2016

واکاوی رویکرد شاه اسماعیل اول به شورش امرا و سران کُرد (۹۰۷-۹۳۰ق)

جعفر نوری[1]
دکتر فریدون نوری[2]

مقدمه:

مقطع زمانی بعد از سقوط ایلخانان مغول تا روی کار آمدن صفویان دوران آشفته‌ای به لحاظ سیاسی در تاریخ ایران بود. این آشفتگی و بی‌ثباتی سیاسی فضایی را فراهم نمود تا قبایل کُرد و سران آن‌ها به خودسری عادت کنند و حاضر به انقیاد و اطاعت از قدرت‌های وقت نباشند. گرچه دوران کوتاه حکمروایی تیمور و هجوم‌های پی‌درپی او تا حدی چنین روند و تمایلی را با وقفه و چالش همراه کرده بود. در واقع این استقلال امرای کرد به آن معنی نبود که حکام و امرای کُرد از حمایت قدرت بزرگ‌تری بی‌نیاز بودند بلکه معنی‌اش آن بود که قبایل و امرای کُرد به دلیل نبود قدرت متمرکز و قدرتمندی در ایران و با توجه به اوضاع آشفتهٔ سیاسی، سعی در تحصیل نوعی استقلال به هر طریقی داشتند و با موضع‌گیری و یارگیری از دیگر قدرت‌های متعدد استقلال‌طلبی‌شان را حفظ کرده بودند. آشفتگی اوضاع سیاسی در ایران از ۷۳۶ق. تا ۹۰۷ ق. کُردها را به این روند عادت داده و برای حرکت در مسیر برخورداری از نوعی استقلالِ عمل نیم‌بند فرصت مناسبی را در اختیار آنان نهاده بود.

با روی کارآمدن شاه اسماعیل و تشکیل حکومت نیرومند و یکپارچه صفویه در مرکز ایران، شرایط متحول گردید. از آنجا که حکومت صفویه برخلاف حکومت‌های عصر فترت یعنی ترکمانان و جانشینان تیمور که

۱. دانشجوی دوره دکتری تاریخ دانشگاه اصفهان.
۲. عضو هیئت علمی دانشگاه پیام‌نور کرمانشاه.

تو در کشتی فکن خود را مپای از بهر تسبیحی　　　که خود روح‌القدس گوید که بسم‌الله مجریها

سنایی

پیام بهارستان

فصلنامه اسناد، مطبوعات و متون

دورهٔ دوم، سال چهارم، شمارهٔ شانزدهم، تابستان ۱۳۹۱

صاحب امتیاز: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

مدیر مسئول و سردبیر: رسول جعفریان

مدیر اجرایی و دبیر تحریریه: کاظم آل‌رضا امیری

مدیر هنری: رضا سفیدکوهی

ویراستار: مرضیه راغبیان

حروفچینی: آذر سرخانی

لیتوگرافی: نقره‌آبی

چاپ جلد و متن: نقره آبی

ناظر چاپ: نیکی ایوبی‌زاده

مقالات مندرج در پیام بهارستان، مبیّن آرای نویسندگان آنهاست

پیام بهارستان در ویرایش مطالب آزاد است

استفاده از مطالب پیام بهارستان با ذکر منبع آزاد است

نشانی: تهران- میدان بهارستان- کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

کدپستی: ۱۱۵۷۶۱۳۴۱۱

تلفن: ۳۳۱۳۷۸۰۳-۰۲۱

دورنگار: ۰۲۱-۳۳۱۲۹۳۸۵

سایت: www.Ical.ir

ایمیل: Payam@ical.ir

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslâm Araştırmaları Merkezi

Şah İsmail 181550

Kızılbaş 111066

Safeviler 180160

06 Mart 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

شاه اسماعیل و قزلباشان:
آدم‌خواری در تاریخ مذهبی صدرِ دوره صفویه[1]

شهزاد بشیر[2]

ترجمه بهزاد کریمی[3]

اولین دهه سـده شانزدهم [اوایل سده دهم هـ. ق]، شاهدِ ظهور حکومت صفویان بود. سلسله‌ای ایرانی که بیش از دو سـده تداوم یافت. اسماعیل، ششـمین وارثِ مرشدِ صوفیِ برجسته، شیخ صفی‌الدین اردبیلی

---

۱. روایت‌های اولیه از موضوع این مقاله، در آگوست سال ۲۰۰۳ در قالب یک مقاله در چهارمین میزگرد بین‌المللی مطالعـات صفـوی در بامبرگ آلمان ارائه شـد. از برگزارکنندگان این کنفرانس که فرصت ارائـه این مقاله را فراهم آوردند و نیز از این افراد: کاترین بابایان، دوین دو ویسـه، یوسـف جمالی، ادیب خالد، لوری پیرسون، شعله کوئین، جورجیو روتا، پرنا سنگوپتا، ماریا شوپه، سرنا زابین و داور ناشناس این مجله، به سبب توصیه‌های مفیدشان قدردانی می‌کنم. [این مقاله اولین بار با این مشخصات به زبان انگلیسی منتشر شده است:
"Shah Ismail and the Qizilbash: Cannibalism in the Religious History of Early Safavid Iran," History of Religions 45, no. 3 (February 2006): 234-56.
مترجم از دکتر شـهزاد بشـیر که از سر لطف، متن این مقاله را در اختیارش قرار داد، تشکر می‌کند. همچنین توضیح سه نکته ضروری به نظر می‌رسد: مترجم، تمامی تاریخ‌های میلادی را با استفاده از منابع تاریخی و در برخی موارد، اثر ووستنفلد با این مشخصات به صورت تقریبی به تاریخ ه. ق تبدیل کرده است: ووستنفلد، فردیناند؛ ماهلر، ادوارد *تقویـم تطبیقی هزار و پانصد سـاله هجری قمری و میـلادی*، مقدمه و تجدید نظر از حکیم‌الدین قریشـی، تهران، فرهنگسـرای نیاوران، ۱۳۶۰ مشـخصاتِ آثار ترجمه شده به فارسی در کنارِ مشـخصات کتاب‌شناسی انگلیسی در پاورقی‌ها قید شده و آخر اینکه اضافات و توضیحاتِ مترجم، بینِ دو قلاب آمده است.]

۲. استاد تاریخ ادیان در دانشگاه استفورد ایالات متحده آمریکا

۳. دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی دانشگاه تربیت مدرس

İslâm Araştırmaları Merkezi

بسم‌الله الرحمن الرحیم　　هست کلید در گنج حکیم

پیام بهارستان

فصلنامه اسناد، مطبوعات و متون

دورهٔ دوّم، سال چهارم، شمارهٔ سیزدهم، پاییز ۱۳۹۰

صاحب امتیاز: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

مدیر مسئول و سردبیر: رسول جعفریان

مدیر اجرایی و دبیر تحریریه: کاظم آل‌رضا امیری

مدیر هنری و طراحی: رضا سفیدکوهی

حروفچینی: آذر سرخانی

ویراستار: صفورا فضل‌اللهی، مرضیه راغبیان

لیتوگرافی: نقره آبی

چاپ متن و جلد: نقره آبی

ناظر چاپ: نیکی ایوبی‌زاده

مقالات مندرج در پیام بهارستان، مبیّن آرای نویسندگان آنهاست

پیام بهارستان در ویرایش مطالب آزاد است

استفاده از مطالب پیام بهارستان با ذکر منبع آزاد است

نشانی: تهران- میدان بهارستان- کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

کدپستی: ۱۱۵۷۶۱۳۴۱۱

تلفن: ۰۲۱-۳۳۱۳۷۸۰۳

دورنگار: ۰۲۱-۳۳۱۲۹۳۸۵

نشانی الکترونیکی: www.Ical.ir

پست الکترونیکی: Payam@ical.ir

Şah İsmail

181550

بررسی سندی تاریخی با عنوان:
کتابت حضرت اعلی به شاه اسماعیل اول صفوی

حوریه عبداللهی

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN
06 Mart 2016

چکیده

سند تاریخی کتابت حضرت اعلی به شاه اسماعیل اول صفوی، نامه‌ای است تاریخی که از طرف شاه سلطان حسین بایقرا پادشاه تیموریان در جواب نامهٔ شاه اسماعیل اول صفوی، شاه ایران نگاشته شده است. جهت بررسی و درک محتوای نامه لازم است به مسایلی چون ساختار حکومت تیموریان، شخصیت سلطان حسین بایقرا، روابط سلطان حسین بایقرا و قرزندانش و نیز روابط سلطان حسین بایقرا و صفویان پرداخته شود. در این نامه، سلطان حسین بایقرا فرزند خود محمد حسین میرزا را که بر سر ولایت استرآباد با برادرانش اختلاف پیدا کرده و به دربار شاه اسماعیل پناهنده شده بود، را به دلیل شفاعت شاه اسماعیل اول عفو می‌کند. محمد حسین میرزا پس از بخشش پدر به موطن خود باز می‌گردد. از محتوای این نامه روابط حسنه میان سلطان حسین بایقرا و شاه اسماعیل اول صفوی و نیز لزوم احترام کشورهای حوزه ممالک محروسه درک می‌گردد.

واژگان کلیدی

شاه سلطان حسین بایقرا، تیموریان، شاه اسماعیل اول صفوی، استرآباد، محمد حسین میرزا

پیام بهارستان / د۲، س۴، ش ۱۳ / پاییز ۱۳۹۰

۲۰۲ – ۲۰۷

181550

2704 GALLAGHER, Amelia. Transformation of Shah Ismail Safevi in the Turkish *hikâye*. *Journal of Folklore Research: an International Journal of Folklore and Ethnomusicology*. 46 ii (2009) pp.173-195. [Shah Ismail Safavi as depicted in Turkish folk literature.]

Şah İsmail

181550

'61 GALLAGHER, Amelia. Transformation of Shah Ismail Safevi in the Turkish *hikâye*. *Journal of Folklore Research: an International Journal of Folklore and Ethnomusicology*. 46 ii (2009) pp.173-195. [Shah Ismail Safavi as depicted in Turkish folk literature.]

Şah İsmail

Şah İsmail { Tebriz'de Şiî doktrinini kabule zorlaması

Browne
L. H. Persia
IV. 22.

891.59

3 ŞUBAT 1993

1019 AUBIN, J. Les ambassades portugaises à la cour de Châh Isma'îl. *Journal of Azerbaijani Studies*, 1 i (1998) pp.20-29 Şah İsmail

625. THACKSTON, W. M. "The *Diwan* of Khata'i: Pictures for the Poetry of Shah Isma'il I". *Asian Art* 1, 4 (Fall 1988) pp. 37-63, 7 col. ill.

This article deals with an illustrated copy of Šâh Esmâ'il I's *Divân* written under his pen-name Xatâ'i in Turcoman Turkish. The manuscript, which contains 50 folios, has no colophon, but an inscription on f. 23v suggests that it was completed prior to Šâh Esmâ'il's death in 1524, and thus represents the earliest known copy of this *Divân*. Although the formal composition of the three text illustrations to the *Divân* conforms to the *topos* of a princely figure in different idealized settings, their iconography complements the imagery evoked in the accompanying poetry. The article includes a useful discussion of the *ġazal* as a poetic form as well as the transcriptions and translations of the Shah's own work. The A. concludes with Šâh Esmâ'il's religious poetry, some of which were considered too extreme for "orthodox" Twelver Shi'ism and consequently omitted from later copies of the *Divân* of Xatâ'i. M. F.

23 KASIM 1991

— Şah İsmail

Feridun E.

— ŞAH İSMAİL

04076 MALEKZADEH, Farrokh. Vase en pierre de jade, au nom de Chah Ismaïl Safavide. *Archaeol. Mitt. aus Iran* 12 (1979) pp. 365-373

ŞAH İSMAİL

11 KASIM 1993

SHĀH ESMA'IL :

MINORSKY, V. : The poetry of Shah Isma'il, *BSOS*, x/4, pp. 1006a-1053a.

ŞAH İSMAİL

(1487-1524)

GLASSEN, E. Schah Ismā'īl, ein Mahdī der anatolischen Turkmenen? *ZDMG* 121(1971), pp. 61-69

Şah İsmail, Bir Türkmen Anadolu Mehdisi

508 FERNÁNDEZ-PUERTAS, A. The three great sultans of al-Dawla al-Ismā'īliyya al-Naṣriyya who built the fourteenth-century Alhambra: Ismā'īl I, Yūsuf I, Muḥammad V (713-793 / 1314-1391). *Journal of the Royal Asiatic Society*, Third Series, 7 i (1997) pp.1-25

Şah İsmail
Muhammed V

22 ARALIK

1020 BACQUÉ-GRAMMONT, J-L. Considérations sur divers aspects de Shah Ismail et de sa politique. *Journal of Azerbaijani Studies*, 1 i (1998) pp.30-34 Şah İsmail

1049 STEWART, D.J. The lost biography of Baha' al-Dīn al-'Amili and the reign of Shah Isma'il II in Safavid historiography. *Iranian Studies*, 31 ii (1998) pp.177-205

Şah İsmail II

17 NİSAN 2001

17 NİSAN 2001

10644 BRUMMETT, P. The myth of Shah Ismail Safavi: political rhetoric and "divine" kingship. *Medieval Christian perceptions of Islam: a book of essays*. Ed. J.V.Tolan. New York: Garland, 1996 (Garland Medieval Casebooks, 10), pp.331-359

Şah İsmail

17 NİSAN 2001

2302 GINGERAS, Ryan. Last rites for a 'pure bandit': clandestine service, historiography and the origins of the Turkish 'deep state'. *Past & Present*, 206 (2010) pp.151-174. [Involvement of criminal, Şah İsmail, in state-sponsored violence around Istanbul in 1921, and treatment of the trial in Turkish historiography.]

Şah İsmail

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

– Şah İsmail

15 HAZIRAN 1993

BACQUÉ-GRAMMONT, J.-L. Deux rapports sur Šāh Isma'īl et les Özbeks. (Études turco-safavides, X.) *Quand le crible était dans la paille ... Hommage à P.N.Boratav*, Paris, 1978, pp. 65-83.

Şah İsmail

SANUDO, Marino. *Šāh Ismā'īl nei Diarii di Marino Sanudo*; a cura di Biancamario Scarcia Amoretti. Volume 1. Roma: Istituto per l'Oriente, 1979.

07 AĞUSTOS 1992

ŞAH İSMAİL

93933045

Panāhī Simnānī, Muḥammad Aḥmad Panāhī.
Shāh Ismā'īl Safavī : murshid-i surkh kulāhān / ta'līf, Panāhī Simnānī. -- Chāp-i 1. -- Tihrān : Kitāb-i Numūnah, 1371 [1992]
316 p. : ill. ; 22 cm.
Per-07
In Persian; romanized record.
On the life of Ismā'īl, Shah of Iran, 1487-1524, founder of the Safavid dynasty, with reference to his struggle to establish the rule.
Includes bibliographical references (p. [314]-316).
1600.00IR ($12.30 U.S.)

21 TEMMUZ 1993

Şah İsmail doğ. 892/1487, öl. 930/1523-24

409. Hoseyni-e Astarâbâdi, Sayyed Ḥasan b. Morteżâ. *Az Šeyx Ṣafi tâ Šâh Ṣafi* ou la 3e partie du *Tarix-e Solṭâni*, ed. E. Ešrâqi. Téhéran, Entešârât-e ʿElmi, 1364/1985, 314 p., index.

ŞAH İSMAİL

Dans son effort continuel de rendre disponible l'ensemble des sources safavides, E. E. publie à présent cette éd. critique de la 3e partie du *Târix-e Solṭâni* (cf. Storey, 1/1, p. 134, n° 155; Bregel, 1, p. 445, n° 306) qu'il intitule *Az Šeyx Ṣafi tâ Šâh Ṣafi*. La rédaction de cet ouvrage d'histoire générale de conception classique prit fin en 1115/1703-04, sous le règne de Šâh Solṭân Ḥosein. Malheureusement, l'A. ne décrit pas les événements auxquels il aurait

pu assister: son récit s'achève en 1051/1641, à la mort de Šâh Ṣafi. Cette lacune réduit l'intérêt de cet ouvrage, d'autant plus que ses parties 1 et 2, consacrées à l'histoire anté-safavide et que E. E. ne publie pas, semblent aussi peu intéressantes. Le *Târix-e Solṭâni* n'est cependant pas à négliger: ça et là, il pourrait contenir des remarques pertinentes. C. A.

Browne L. H. Persia. IV. 49-83.

3 ŞUBAT 1993

891. 59

327. Scarcia Amoretti, B. *Šāh Ismā'īl I nei «Diarii» di Marin Sanudo. I. Testi.* Dans Studie materiali nella conoscenza dell'Oriente in Italia, 3, 57 p., Istituto per l'Oriente, Roma 1979.

Extrait des *Diarii* de Marino Sanuto, qui couvrent les années 1496-1533, les données sur Šāh Isma'il Ier et sur l'Iran, à partir du manuscrit. En attendant le volume jumeau où Mme Scarcia doit étudier la matière recueillie, on ne sera pas dispensé de la consultation de l'édition intégrale (58 volumes, Venise 1879-1902), l'information transmise ne prenant souvent son sens que par rapport à l'ensemble des nouvelles sur le Moyen-Orient que recevait Venise. J. A.

– Şah İsmail

06156 SANUDO, Marino. *Šāh Ismā'īl nei Diarii di Marino Sanudo*; a cura di Biancamario Scarcia Amoretti. Volume I. Roma: Istituto per l'Oriente, 1979.

25630 Minorsky, V. The poetry of Shāh Ismā'īl I. *BSOAS* 10 (1940-42), pp. 1007-1053a

Şah İsmail

ŞAH İSMAİL

89-931764

Micro-fiche 89/59924 ʿĀlamʾārā-yi Shāh Ismāʿīl / bā muqaddamah va taṣḥīḥ va taʿlīq-i Aṣghar Muntaẓir Ṣāḥib. -- Tihrān : Bungāh-i Tarjamah va Nashr-i Kitāb, 1349 [1970]
31, 713 p. ; 25 cm. — (Intishārāt-i Bungāh-i Tarjamah va Nashr-i Kitāb ; 344) (Majmūʿah-ʾi mutūn-i Fārsī ; 43)
In Persian; romanized record.
Includes bibliographical references and index.
(Biography of Shāh Ismāʿīl I, 1487-1524, Shah of Iran, by an unknown author; includes an introduction and explanatory notes by Aṣghar Muntaẓir Ṣāḥib)

09 ARALIK 1992

Şah İsmail (Şia doktrinini propagandası, ilk üç halifeye lanetlemesi, sünni alimlere zulmü – sünnilere baskısı)

Browne L. H. Persia IV. 53-56, 63.

27 KASIM 1993

٤ـ شاه اسماعیل صفوی، عبدالحسین نوائی. (تهران، انتشارات ارغوان، ١٣٦٨). ٤١٥ص. ٣٠٠٠ ریال.

181550 ŞAH İSMAİL

3 ŞUBAT 1993

891. 59

Şah İsmail (Karakteri)

Browne
L. H. Persia
IV. 22.

3 ŞUBAT 1993

891.59

Şah İsmail (Sultan II. Bayezid arasında mektuplaşma)

Browne
L. H. Persia
IV. 67 vd.

3 ŞUBAT 1993

891.59

ŞAH İSMAİL

87-93 1368

Fārūqī, Fu'ād.
Sarguzasht-i Bihrūzah Khānum : hamsar-i rubūdah shudah-'i Shāh Ismā'īl Ṣafavī / Fu'ād Fārūqī. -- Chāp-i 1. -- [Tehran?] : Shirkat-i Intishārāt-i Rassām : Marākiz-i pakhsh, Intishārāt-i Khāmah, 1365 [1986]
273 p. ; 22 cm.
In Persian; romanized record.
Spine title: Bihrūzah Khānum.
Includes bibliographical references.
575.00IR (pbk.)
(Fictionalized biography of Bihrūzah Khānum, 16th cent., consort of Shāh Ismā'īl Ṣafavī of Iran)

Şah İsmail Safevi.

Browne
L. H. Persia
III, 416-420

3 ŞUBAT 1993

891.59

– Selim (I)
– Şah İsmail

SELIM I, Sultan of the Turks. Schreiben Sultan Selims and Ismail; herausgegeben und übersetzt von M. Wickerhauser. Türkische Chrestomathie, pp. 248-251.

23 KASIM 1991

ŞAH İSMAİL

712. Fischer, Hans-August: *Schah Ismajil und Gülüzar, ein türkischer Volks-Roman.* LVIII, 148 S. Leipzig: Mayer & Müller. (Türkische Bibliothek, Band 26).
O. Spies, OLZ XXXIV (1931), 156—158.

HATÂÎ
(Şah İsmail)

1094 Barnett, L. D. An illustrated Dīvān of Khaṭā'ī'. *BM Qly* 8 (1933), p. 13

Hatâ'î-nin bir resimli Divanı

02 MART 1994

ŞAH İSMAİL

528. [Herrmann, Gottfried. "Zwei Erlasse Schah Isma'ils I". *AMI* 19 (1986) pp. 289-306, Taf. 29-32,2.
[Deux décrets de Shah Esma'il Ier]

– SAFEVİLER
– ŞAH İSMAİL

4696 ŠA'BĀNĪ, Reżā. Mystizismus, Orthodoxie und Monarchie: die drei Säulen der Herrschaft des Safawiden-Schahs Ismā'īl. *Spektrum Iran*, 4 iv (1991) pp.5-15

16 ARALIK 1993

– Safeviler
– Şah İsmail

12395 SAVORY, R. M. "The principal offices of the Ṣafawid state during the reign of Ismā'īl I (907-30/1501-24)." *B.S.O.A.S.* 23, no. 1, (1960) 91-105. This study indicates that under the later Ṣafawids the separation of religion and politics was largely an accomplished fact.

29 TEMMUZ 1992

Şah İsmail

2509 GANDJEI, Tourkhan. A note on an illustrated MS of Shāh Ismā'īl. *Turcica*, 18 (1986) pp.159-164

21 NİSAN 1993

955.03
SA.S Sanudo, Marin IRCICA

Şah isma'il I: nei "Diarii" di Marin Sanudo / by Marin Sanudo.- Roma: Instituto per L'Oriente, 1979.
vol.; 24 cm.- (Studi e materiali sulla conoscenza dell 'Oriente in italia; 3)
Library has vol. 1 only

1. History, Iran - 1499 - 1794 2. Sah Ismail I. Title II. (Series)

7103

10 NISAN 1992

ŞAH İSMAİL

Micro-fiche 89/59924 ʻĀlam'ārā-yi Shāh Ismāʻīl / bā muqaddamah va taṣḥīḥ va taʻlīq-i Aṣghar Muntaẓir Ṣāḥib. — Tihrān : Bungāh-i Tarjamah va Nashr-i Kitāb, 1349 [1970] 89-931764
31, 713 p. ; 25 cm. — (Intishārāt-i Bungāh-i Tarjamah va Nashr-i Kitāb ; 344) (Majmūʻah-'i mutūn-i Fārsī ; 43)
In Persian; romanized record.
Includes bibliographical references and index.
(Biography of Shāh Ismāʻīl I, 1487-1524, Shah of Iran, by an unknown author; includes an introduction and explanatory notes by Aṣghar Muntaẓir Ṣāḥib)

1944 MAIELLO, A. Tawḥīd and reform: Šāh Ismāʻīl's *Silk-e nūr*. *Un ricordo che non si spegne: scritti di docenti e collaboratori dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli in memoria di Alessandro Bausani.* Naples: Istituto Universitario Orientale, Dipartimento di Studi Asiatici, 1995 (1996) (Series Minor, L), pp.205-223 [Incl. English translation from the Urdu.]

Şah İsmail

3 ŞUBAT 1998

11660 MAIELLO, A. Tawḥīd and reform: Šāh Ismāʻīl's *Silk-e nūr*. *Un ricordo che non si spegne: scritti di docenti e collaboratori dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli in memoria di Alessandro Bausani.* Naples: Istituto Universitario Orientale, Dipartimento di Studi Asiatici, 1995 (1996) (Series Minor, L), pp.205-223 [Incl. English translation from the Urdu.]

Şah İsmail

7 EYLÜL 2000

- TAHMASB, I
- ŞAH İSMAİL

01 ARALIK 1993

92-933151

Ibn Khvānd'mīr, Amīr Maḥmūd.
Īrān dar rūzgār-i Shāh Ismāʻīl va Shāh-i Ṭahmāsb Ṣafavī / ta'līf-i Amīr Maḥmūd ibn Khvānd'mīr ; bih kūshish-i Ghulām Riẓā Ṭabāṭabā'ī. -- Chāp-i 1. -- Tihrān : Bunyād-i Mawqūfāt-i Duktur Maḥmūd Afshār Yazdī, 1370 [1991]
16, 498, 8 p. ; 24 cm. -- (Majmūʻah-'i intishārāt-i adabī va tārīkhī, mawqūfāt-i Duktur Maḥmūd Afshār Yazdī ; shumārah-'i 31)
Per-07
In Persian; romanized record.

Includes bibliographical references and index.
(Historical study of Iran during the reigns of Ismāʻīl I, Shah of Iran, 1487-1524 and Ṭahmāsb ibn Ismāʻīl, Shah of Iran, 1504-1576 of Safavid dynasty)

Rifat Gözmen

HATAYİ (H)

Hatayî ?
ok. bk. Şah İsmail

Hayatı - Şiirleri

15 HAZIRAN 1993

Türk. Enst. T. 151

10 NISAN 1992

BEVERIDGE, H. The author of the life of Shāh Ismāʻīl Ṣafavī [Muḥammad ʻAli, son of Nurā, British Museum, MS Or. 3,2489.] Journal of the Royal Asiatic Society, 1902, pp. 170-171, 889-895. ŞAH İSMAİL

15 HAZIRAN 1993

19541 HINZ, W. Schah Esma'il II. Ein Beitrag zur Geschichte der Ṣafavīden. *MSOS* 36 (1933), pp. 19–100

- Şah İsmail II.
- Safeviler

10 NISAN 1992

BEVERIDGE, H. The author of the life of Shāh Ismāʻīl Ṣafavī [Muḥammad ʻAli, son of Nurā, British Museum MS Or. 3,248.] Journal of the Royal Asiatic Society, 1902, pp. 170-171, 889-895. Şah İsmail

"I. İSMÂİL" (İRAN ŞAHI)

Holt, Lambton, Lewis, "The Cambridge...," C. 1A, S. 397-403, 405-406

İsmail Âdil Şah.

Şah İsmail

Âdilşahiler

20259 Basu, K. K. The history of 'Ismā'el 'Ādil Shāh of Bijapur. (From Basatin-us-salatin.) *Indian Culture* 4 (1937–38), pp. 1–17

Bijapur'lu İsmail Adil Şah'ın Tarihi (Basatin-us-Salatin'den)

ŞAH İSMAİL

فرمانی از شاه اسمعیل صفوی : نخجوانی ، حسین
نشریهٔ دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی،
ش : ۲ ، س : ۱۲ ، تابستان ۱۳۳۹ ، ص : ۲۲۹ ـ ۲۳۶

218 LALA COMNENO, M.A. & COMNENO, M.A.L. Shah Isma'il architectural heritage in the historical Azerbaijan: discussion in art historical terms with a proposed computerized catalogue. *Journal of Azerbaijani Studies*, 1 i (1998) pp.56-61

Şah İs. Azerbaycan

31 ARALIK 2006

3110 KÜÇÜKDAĞ, Yusuf. Precautions of the Ottoman state against Shah İsmail's attempt to convert Anadolu (Anatolia) to Shia. *The great Ottoman-Turkish civilisation.* Vol. 1: *Politics.* Editor-in-chief Kemal Çiçek. Ankara: Yeni Türkiye, 2000, pp.181-193

11468 MAIELLO, A. Tawḥīd and reform: Šāh Ismā'īl's *Silk-e nūr. Un ricordo che non si spegne: scritti di docenti e collaboratori dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli in memoria di Alessandro Bausani.* Naples: Istituto Universitario Orientale, Dipartimento di Studi Asiatici, 1995 (1996) (Series Minor, L), pp.205-223 [Incl. English translation from the Urdu.]

Şah İsmail

7 EYLÜL 2000

1689 MUKMINOVA, R.G. Die Rolle der beiden Hauptrichtungen des Islam in der Politik der Kriege Šajbānī-Ḫāns und Šāh Ismā'īls. *Bamberger Zentralasienstudien. Konferenzakten ESCAS IV Bamberg ... 1991.* (Hrsg.) I.Baldauf, M.Friederich. Berlin: Schwarz, 1994 (Islamkundliche Untersuchungen, 185), pp.249-255

Şah İsmail

- ŞAFEVİLER
- KIZILBAŞ
- TÜRKMEN
- ABBAS I
- ŞAH İSMAİL
- SELİM I

414. Roemer, H. R., «Die türkmenischen Qïzïlbaš, Gründer und Opfer der safawidischen Theokratie» *Z.D.M.G.*, 135,2 (1985), pp. 227-240.
[Les Qezelbâš turkmènes, fondateurs et victimes de la théocratie ṣafavide].

Note de synthèse sur le rôle des Qezelbâš dans l'institution politique ṣafavide: par rapport aux États turkmènes qui l'ont précédé, l'État ṣafavide est stable: début de sédentarisation, intégration des éléments iraniens dans l'armée et l'administration, introduction d'une règle de succession dynastique. Après Čaldirân (1514) et surtout la mort de Šâh Esmâ'il (1524), les luttes de factions reprennent, et ne se termineront vraiment que sous Šâh 'Abbâs, après l'éviction des Qezelbâš. Nombreuses références à la littérature secondaire parue avant 1982. Y. R.

389. Aubin, J., «Révolution chiite et conservatisme. Les soufis de Lâhejân, 1500-1514 (Études safavides, II)», *Moyen Orient et Océan Indien*, I (1984), pp. 1-40.

- LEHİC?
- SAFEVİLER
- KIZILBAŞ
- ŞAH İSMAİL

Complétant une étude fondamentale sur la classe politique persane sous le règne de Šâh Esmâ'il Ier, 1501-1524 («Šâh Ismâ'īl et les notables de l'Iraq persan», in *JESHO*, II,1 (1959), pp. 37-81), cet article, basé sur une large documentation de sources persanes primaires éditées et manuscrites, retrace les tentatives de refonte du pouvoir poursuivies par la nouvelle oligarchie *qezelbâš* des «soufis de Lâhejân» de 1501 à 1508, suivies de son élimination de 1509 à 1514 par une faction composite qui eut la caution de Šâh Esmâ'il.

Après une analyse des sources et des travaux, l'A. présente en détail: l'équipe dirigeante du mouvement *qezelbâš* qui partagea l'exil du jeune futur Šâh Esmâ'il au Gilân de 1493 à 1499; son influence jusqu'au tournant politique de 1508-1509; la disgrâce des soufis de Lâhejân et leur exil au Xorâsân, où certains retrouvent des commandements prestigieux jusqu'à ce que l'administration persane reprenne (fin 1510) son influence comme elle l'avait fait en Iraq persan en 1503-1504. La nomination des trois premiers compagnons de route du Chah (Dede Beg, Lele beg, Bayram Beg) à de vastes gouvernements (Herat, Marv, Balx) n'était en fait qu'un limogeage qui va accélérer l'élimination des soufis de Lâhejân. Le «naufrage» de Lele Beg, étudié en détail, est à cet égard exemplaire. J. C.

TTM

16051 PETROV, P. I. "Source material on the army of Ismā'īl I" (in Russian) *Narody Azii i Afriki*, no. 3 (1964) 76-81.

bk. Şah İsmail

ŞAH İSMAİL
SELİM I

402. Jodogne, Pierre. «La 'Vita del Sofi' di Giovanni Rota. Edizione critica», *in*: *Studi in onore di Raffaele Spongano*, Bologna, Boni, pp. 215-236.

Une épître que le médecin vénitien Giovanni Rota, revenant d'un voyage à Alep, adressa au doge Leonardo Loredan (1501-21), et rédigée «environ les ans 1504-08» (mais en mars 1505 selon le Ms. de Naples), constitue peut-être la première biographie de Shâh Esmâ'il amplement divulgée en Europe. Cette vie du «Soffi de Perse et de Médie» porte sur la figure d'Esmâ'il, alors âgé «de XXII ans» (leçon douteuse, p. 219 n. 14), sur les croyances et la fortune de sa secte, sur la montée des Safavides et leur lutte contre les Ottomans. Quant à la denominatio du *Soffi*, elle provient du bonnet de laine qui lui était propre «car en langue arabique *sof* se dit la laine» (p. 226; «Soffi» = *ṣufi*). Imprimée quatre fois sous forme d'opuscule en Italie (1508? à 1515), l'épître fut adaptée en français par Jean Lemaire de Belges (Lyon 1511), d'où une version latine de L. G. F. Camerarius (Lipsia 1572), et traduite en allemand (1515). Sur la base de ces imprimés, d'ailleurs fort rares, P. Jodogne, d'après qui aucun manuscrit de l'épître ne subsiste, a établi une édition critique du texte italien, en y ajoutant un glossaire et un index des noms propres. Cependant au moins un exemplaire manuscrit de l'épître est conservé, cf. le Ms. X.F. 50 de la Bibliothèque Nationale de Naples. A. M. P.

TARİH

- SAFAVİLER
- ŞAH İSMAİL

5048 Aubin, J. Études safavides. I, Šāh Ismā'īl et les notables de l'Iraq persan. *J. econ. soc. hist. Orient* 2 (1959), pp. 37–81

Safavi incelemeleri. I. Şah İsmail ve Pers Irak âsilleri

10658 MORTON, A.H. The early years of Shah Isma'il in the *Afẓal al-tavaārīkh* and elsewhere. *Safavid Persia: the history and politics of an Islamic society.* Ed. C.Melville. London: Tauris, in association with the Centre of Middle Eastern Studies, University of Cambridge, 1996 (Pembroke Persian Papers, 4), pp.27-51 (Of Fazli Isfahani.)

Şah İsmail

17 NİSAN 2001

31 ARALIK 2004

127 HILLENBRAND, Robert. The tomb of Shah Ismā'īl I, Ardabil. *Safavid art and architecture.* Ed. by Sheila R.Canby. London: The British Museum Press, 2002, pp.3-8.

Şah İsmail

Şah İsmail

Faruk ÇOLAK

Türk Dili ve Edebiyatı — Türk Halk Edebiyatı

Doktora — Tez Dönemi

Şah İsmail Hikayesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma

Danışmanı: Prof.Dr. Tuncer GÜLENSOY

Erciyes Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi (Tarihsiz).

07 HAZİRAN 1996

2073 BRUMMETT, P. The myth of Shah Ismail Safavi: political rhetoric and "divine" kingship. *Medieval Christian perceptions of Islam: a book of essays.* Ed. J.V.Tolan. New York: Garland, 1996 (Garland Medieval Casebooks, 10), pp.331-359

Şah İsmail

26 OCAK 1999

15 HAZİRAN 1993

1028 FRAGNER, B.G. Shah Ismail's fermans and sanads: tradition and reform in persophone administration and chancellery affairs. *Journal of Azerbaijani Studies*, 1 i (1998) pp.35-47

Şah İsmail

2761 THACKSTON, W.M. The *Diwan* of Khata'i: pictures for the poetry of Shah Isma'il I. *Asian Art*, 1 iv (1989) pp.36-63

ŞAH İSMAİL

17 NİSAN 2001

31 ARALIK 2004

Aslanoğlu, İbrahim.
Şah İsmail hatayî : divan, dehnâme, nasihatnâme ve Anadolu Hatayîleri / İbrahim Aslanoğlu. — İstanbul : Der Yayınları, 1992.
vii, 567 p., [9] p. of plates : ill. ; 21 cm.
"96"—T.p verso.
Includes bibliographical references (p. 566-567).
ISBN 975-353-013-7

2340 KÜÇÜKDAĞ, Yusuf. Precautions of the Ottoman state against Shah İsmail's attempt to convert Anadolu (Anatolia) to Shia. *The great Ottoman-Turkish civilisation.* Vol. 1: *Politics.* Editor-in-chief Kemal Çiçek. Ankara: Yeni Türkiye, 2000, pp.181-193

Şah İsmail

Birinci Uluslararası

ŞAH İSMAİL HATAİ

Sempozyum Bildirileri

9-10-11 EKİM 2003
ANKARA

Hazırlayan
GÜLAĞ ÖZ

Bu kitap Ankara Ticaret Odası'nın katkılarıyla basılmıştır

ANKARA 2004

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

- Şah İsmail
- Safeviler

08 MAYIS 2009

ŞAH İSMAİL VE ERZİNCAN: SAFEVİ DEVLETİ'NİN KURULUŞ VE NİTELİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç.Dr.Kenan Ziya TAŞ
(Türkiye)

Şah İsmal'i tarih sahnesine çıkaran gelişmeler (1):

16.Yüzyılın başında İran'da kurulan ve "halis Türk olan" (2) Safevi Devleti'ne adını veren hanedanın ismi, Şeyh Cebrail Eminüddin'in (ölm.1258) oğlu olan Şeyh İshak Ebu'l-Feth Safiüddin'den gelmektedir. Şeyh Safiüddin 1252/3 (H.650)'de Güney Azerbaycan'da Erdebil civarında Kulhuran köyünde doğmuştur. Halvetiye tarikatının kurucusu İbrahim Zahid Geylani'ye intisab etmiş ve onun kızıyla evlenmiştir. Şeyh'in 1334'de ölümünden sonra babadan oğula olmak üzere şeyhlik makamına sırasıyla Sadreddin Musa (1334-1393), Hâce Ali (1392-1429), Şeyh İbrahim (1429-1447) geçmiştir. Şeyh İbrahim'den sonra yerine oğlu Şeyh Cüneyd şeyhlik postuna oturmuştur. Bu tarihe kadar Halvetiye ve Kalenderiye tarikatlarının bir imtizacı görünümünde olan Safeviye veya Erdebiliye adı verilebilecek tarikatın göze batan herhangi bir siyasi faaliyeti görünmüyor. (3)

Şeyh Sadreddin Musa, hac ziyareti esnasında geriye doğru altıncı atasından Zerrin Külah Firuz Şah'ın soyunu İmam Musa Kâzım'a bağlayarak seyyidliğini tasdik ettirmişti. Bununla beraber Timur nezdinde muteber bir yer tutan Hâce Ali ile birlikte o zamana kadar sünni bir çizgide olan tarikatta, şiiliğe karşı temayül başladı. Nihayet Şeyh Cüneyd, şeyhlik ve seyyidlik ünvanlarının yanısıra şahlık ünvanını da kullanarak siyasi faaliyetlere başladı.

Şeyh Cüneyd'i ön plâna çıkaran gelişme, onun amcası Şeyh Cafer ile giriştiği tarikatın şeyhliği mücadelesidir. Şeyh Cafer, Timurlu Ebu Said ile yakınlığının yanı sıra oğlu Seyyid Kasım'ı da Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ın kızıyla evlendirmişti. Erdebil'i terketmek mecburiyetinde kalan Şeyh Cüneyd kendisine asıl kuvveti oluşturmak üzere Anadolu'ya/Rum'a yönelmişti. Bir ara II.Murad'la irtibata geçtiyse de beklediği alâka ve yardımı göremedi.

Şeyh Cüneyd'in Anadolu'daki faaliyetlerinde, Timur'un Anadolu'dan beraberinde esir olarak göçürdüğü Rumlu diye anılan Türkmen zümresinin, ki dedesi Şeyh Hâce Ali'nin tavassutuyla kurtarılıp ona bağlanıp müridi olup daha sonra geriye Anadolu'ya dönenlerin, büyük gayreti ve yardımı olmuştu. Yine bu Türkmenlerden bir kısmı da Erdebil'de kendilerine tahsis edilen bir mahalleye yerleştirilmiştir. Rumlu adıyla anılan bu zümre, sonraları ortaya çıkan kabilelerin en kuvvetlisini teşkil edecektir.

Şeyh Cüneyd, Güneybatı Anadolu, İçil ve Kuzey Suriye'de gerek bizzat gerekse adamları vasıtasıyla kendisine bir hareket sahası açmış ve burada bir emirlik kurmak istemişse de Memluk Sultanlığı'nın müdahelesiyle buna fırsat bulamamıştı. (4)

Uzun Hasan'ın yanına varan Şeyh Cüneyd, onun kız kardeşi Hadice Begim

İSAM Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

محمود مقديش

نزهة الأنظار في عجائب التواريخ والأخبار

تحقيق

علي الزواري   محمد محفوظ

المجلد الثاني

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: 24626-2
Tasnif No: 297.9 MAK.N

دار الغرب الإسلامي

Şah İsmail (34-42)
13 NISAN 1994

السُّلطان سليم خان الأوّل الغازي :

فاستقل بالسَّلطنة بعده(287) ولده السُّلطان سليم خان الأوّل كاسر أكاسرة العجم ، وفاتح أقاليم مصر والشَّام – طيَّب الله ثراه وجعل الجنّة متقلبه ومثواه – مولده في أماسية(288) سنة اثنتين وسبعين وثمانمائة(289) ، وجلس على تخت السلطنة سنة وفاة والده وعمره إذ ذاك ست / وأربعون سنة ، ومكث في السَّلطنة تسع سنين وثمانية أشهر ، ووفاته [17/أ] عن أربع وخمسين سنة(290) – كان رحمه الله – سلطانًا قاهرًا قوي البطش ، كثير الفحص عن أخبار الملوك والرعايا ، وكان يُغيِّر زيه ولباسه باللّيل والنّهار ليتفقّد أحوال رعيّته وأسرار مملكته ، وله عدّة مصاحبين يدورون تحت قلعته وأسواق بلده والجمعيات(291) والمحافل ، ومهما سمعوا شيئا ذكروه له في مجلس المصاحبة فيعمل على مقتضى ما يثبت عنده ، وكان – رحمه الله – قامعًا للبدعة .

حركة شاه اسماعيل ومقاومة السُّلطان سليم له :

فمن ذلك أنه ظهر غاية الظهور في أيّامه شاه إسماعيل إبن الشيخ حيدر إبن الشّيخ جُنيد إبن الشّيخ إبراهيم ، إبن السُّلطان خواجا شيخ(292) علي إبن السُّلطان صدر الدّين موسى إبن الشَّيخ صفي الدّين(293) صاحب زاوية أردبيل(294) له سلسلة في الصّلوحية ،

287) النّقل من الإعلام من ترجمة سليم خان ص 266 .
288) كذا بالأصول والإعلام . ومن كتبها : «أماسيا» .
289) 1467 – 1468 م .
290) كذا بالأصول والإعلام . والصّحيح عن 51 سنة لأنّ ولادته كانت في سنة 875 / 1470 – 1471 ووفاته في 9 شوال سنة 926 / 22 سبتمبر 1520 . ويلقب بياوز أي القاطع . أنظر تاريخ الدولة العلية ص 197 .
291) في الأصول : «الجمعياة» .
292) في الأصول : «السلطان خواجا الشيخ» والمثبت من الإعلام ص 271 . وهو علاء الدّين أبو الحسن علي إبن الشّيخ صدر الدّين إبن الشَّيخ صفي الدّين الأردبيلي ، توفّي بالقدس في جمادى الأولى سنة 832 ، أنظر الأنس الجليل في تاريخ القدس والخليل لمحي الدين الحنبلي 169/2 ، دار الجيل لبنان 1973 .
293) إسحاق الأردبيلي وإليه ينسب أولاده فيقال لهم الصّفويون ، الإعلام للنهروالي ص 271 .
294) في الأصول : «أذربيل» والمثبت من الإعلام ، قال عنها ياقوت : «من أشهر مدن أذربيجان... وقال أبو سعد : لعلّها مسوبة إلى أردبيل بن أرميني بن لنطي بن يانون» معجم البلدان 145/1 .

أخذ عن الشَّيخ الزّاهد الجيلاني(295) ويتقرّبون(296) بالنسبة إلى الإمام الغزالي ، توفّي الشَّيخ صفي الدّين في سنة خمس وثلاثين وسبعمائة(297) وهو أوّل من ظهر منهم بطريق التّصوّف ، وأوّل من اختار سكنى أردبيل ، وبعد موته جلس في مكانه ولده الشَّيخ صدر الدِّين موسى ، وكانت السَّلاطين تعتقده وتزوره ، وممّن زاره والتمس بركته تيمور لنك لمّا عاد من الرّوم ، وسأله أن يطلب منه شيئًا فقال له : أطلب منك أن تطلق كلّ من أخذته من بلاد الرّوم سركنًا(298) فأجابه إلى سؤله فأطلق السّركن(299) جميعهم ، فصار [17/ب] أهل الرّوم يعتقدون الشَّيخ صدر الدِّين وجميع المشايخ / الأردبيليين من ذريته ، وحجّ ولده السُّلطان خواجا علي ، وزار النبيء ﷺ وتوجّه إلى زيارة بيت المقدس فتوفّي هنالك ، وقبره مشهور في بيت المقدس ، وكان ممّن يعتقده ميرزا شاه(300) رخ بن تيمور لنك ويعظّمه ، فلمّا جلس الشَّيخ جُنيد بعد والده في الزّاوية بأردبيل كثر مريدوه وأتباعه في أردبيل ، فتوهّم منهم صاحب أذربيجان يومئذ وهو السُّلطان جهانشاه(301) إبن قرا يوسف التّركماني من طائفة قره قوينلو(302) فأخرجهم من أردبيل فتوجه الشَّيخ جُنيد مع بعض مريديه إلى ديار بكر ، وإنصرف عنه الباقون ، وكان من أمراء ديار بكر يومئذ عثمان بيك بن قُتلق بيك بن علي بيك البابندري(303) وهو أوّل من تسلطن من طائفته(304) ، وولي السَّلطنة منهم تسعة أنفس ، ومدّة ملكهم إثنان وأربعون سنة ، وأخذوا ملك فارس من طائفة قره قُويُنلو(305) ، واوّل سلاطينهم قره يوسف(306) بن قره محمّد التّركماني ،

295) كذا بالأصول . وفي الإعلام : «زاهد الكيلاني» .
296) في ش و ب و ت : «يتقربن» . وفي ط : «يتقرب» . وهم علويون حسنيون والشاه إسماعيل هو مؤسس الدّولة الصّفوية الفارسية .
297) 1334 – 1335 م . في الأصول : «سنة ثلاثين وثمانمائة» والتّصويب من الإعلام ص 271 .
298) في الأصول : «تركيا» والمثبت من الإعلام ص 271 .
299) في الأصول : «الترك» والمثبت من الإعلام .
300) في الأصول : «فرزشاه» والمثبت من الإعلام .
301) في الأصول : «شاهنشاه» والمثبت من الإعلام .
302) في الأصول : «آق قونيلو» . والمثبت من الإعلام ص 271 .
303) في الأصول : «البندقداري» والمثبت من الإعلام ص 272 .
304) أي من طائفة آق قوينلو .
305) في الأصول : «آق قونيلو» والتصويب من الإعلام ص 272 .
306) في الأصول : «قرا» والتصويب من الإعلام .

ŞAH İSMAİL

أخبار مكة

المشرفة

٣

Göttingen 1274

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Ansiklopedisi

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi
Kayıt No.: 3166-3
Tasnif No.: 953.2 EZR.A

انثى أتركيها لتعيش مع بناتى وأكّدت عليها فى ذلك غاية التأكيد واستمرّت على ذلك الى ان ولدت السلطان سليم والدته فرأته صبيًا فحزنت عليه وتناولته القابلة لتخنقه فرأت صورة جميلة فرقّت وقالت فى نفسها باىّ وجه القى الله تعالى فى قتل هذا الطفل المعصوم والله لا اقدم على قتله وقالت لابى يزيد بانه قد حصلت له بنتٌ جميلة حسنة الصورة فلمّا أُخبر بذلك سمّاها سَليمَة واستمرّ على ذلك والحال مكتوم لا يعلمه غير القابلة والأمّ والله سبحانه وتعالى، وصار كلّما كَبُرَ وانتشأ ظهر عليه سيماء الغلبة والقهر واذا اجتمعْنَ البنات وجلس بينهنّ لطم من الى جانبه وضرب ونهب ما وجد بأيديهنّ من ملعوبات الاطفال وكانوا يحذرون منه فدخل السلطان بايزيد فى يوم عيد الى داخل السّراى وامر ان يُطيّب المكان ويُزيّن وأستدعى ببناته واجلسهنّ بين يديه وامر ان يوضع بين يدى كلّ واحدة منهنّ انواع الحلاوى والفواكه وأُحضر بينهن السلطان سليم وأسمه سَليمة فشرع فى عرامته على عادته وخطف ما بين ايديهن من الحلاوى والفواكه ووضع الكلّ بين يدى نفسه والكلّ خايفات منه هايبات له فتعجّب السلطان بايزيد لذلك وصار يتأمّله حديدًا وفى اثناء ذلك دار حولهم يعسوب كبير ارادوا مَسْكه فعجزوا عنه وهو يلسع من يُريد مَسْكه فيهربون منه فمدّ السلطان سليم يده وهو طاير حوله فصاده بكفّه ومرسه وخبطه ورماه من يده فازداد تعجّب السلطان بايزيد منه وقال للنساء الواقفات هذا لا يكون بنتًا أكشفن لى عنه فبادرت القابلة وقالت نعم هذا صبىٌّ وليس ببنت فقال لها وكيف خالفت امرى وما قتلتيه فقالت خفتُ من الله ربّ العالمين وخَلّصْتُ ذمّتك وذمّتى من قتل معصوم ولا ذنب

له فتفكّر طويلًا ثم قال ما قدّر الله فهو كاين لا مَفَرّ عنه وامر بالكفّ عنه وتربيته وسمّاه سليمًا الى ان كان ما كان بتقدير الله تعالى،

الفصل الثانى فى قتال شاه اسماعيل وانهزامه، هو شاه اسماعيل بن الشيخ حَيْدَر بن الشيخ جُنَيْد بن الشيخ ابراهيم بن سلطان خواجا شيخ على بن الشيخ صدر الدين موسى بن الشيخ صَفِىّ الدين اسحاق الاردبيلى واليه يُنْسَبُ اولاده فيقال لهم الصَّفَوِيُّون وكان الشيخ صفى الدين صاحب زاوية فى اردبيل وله سلسلة فى المشايخ اخذ عن الشيخ زاهد الكيلانى وينتهى بوَسَايط الى الشيخ الامام احمد الغزالى وتوفّى الشيخ صفى الدين فى سنة ٧٣٥ وهو اول من ظهر منهم بطريق المشيخة والتصوّف وأوّل ما اختار سُكنى اردبيل، وبعد موته جلس فى مكانه ولده الشيخ صدر الدين موسى وكانت السلاطين تعتقد فيه وتزوره وممّن زاره والتمس بركته تيمور لمّا عاد من الروم وساله ان يطلب منه شيئًا فقال له أطْلب منك ان تطلق كلّ من اخذته من بلاد الروم سُرْكُنًا فاجابه الى سواله واطلق السُّرْكن جميعهم فصار اهل الروم يعتقدون الشيخ صدر الدين وجميع المشايخ الاردبيليّين من ذرّيته الى الآن، وحجّ ولده سلطان خواجا علىٌّ وزار النبىّ صلعم وتوجّه الى زيارة بيت المقدس وتوفى هناك وقبره معروف فى بيت المقدس وكان ممّن يعتقده ميرزا شاهرخ بن تيمور ويعظمه، فلمّا جلس الشيخ جُنَيْد مكان والده فى الزاوية بأردبيل كثر مريدوه واتباعه فى اردبيل فتوهّم منهم صاحب اذربيجان يومئذ وهو السلطان جهانشاه ابن قرا يوسف التركمانى من طايفة قره قُويُنلو فاخرجهم من اردبيل فتوجّه الشيخ جُنَيْد مع بعض مريديه الى ديار بكر وتفرّق عنه

S.271-283 arasındadır.

BABUR-NAMA

Translated from the original Turki Text
of
Zahirud-din Muhammad Babur Badshah Ghaznvi
by
ANNETTE S. BEVERIDGE

★ BOOKS ALL SORTS:
Exported & Produced By :—
MALIK SIRAJUDDIN & SONS
Kashmiri Bazar, Lahore (8) Pakistan
Phones : (042) 52169—853131—311498

SANG-E-MEEL
PUBLICATIONS
CHOWK URDU BAZAR LAHORE (PAKISTAN)

settled by Bābur's sending him into Andijān in response to an urgent petition for help there just arrived from Ḥaidar's uncle. He "was made Khān" and started forth in the following year, on Ṣafar 14th 917 AH. (May 13th 1511 AD.); with him went most of the Mughūls but not all, since even of those from Merv, Ayūb *Begchīk* and others are found mentioned on several later occasions as being with Bābur.

Bābur's phrase "I made him Khān" (f. 200*b*) recalls his earlier mention of what seems to be the same appointment (f. 10*b*), made by Abū-sa'īd of Yūnas as Khān of the Mughūls; in each case the meaning seems to be that the Tīmūrid Mīrzā made the Chaghatāī Khān Khāqān of the Mughūls.

d. First attempt on Ḥiṣār.

After spending a short time in Qūndūz, Bābur moved for Ḥiṣār in which were the Aūzbeg sulṭāns Mahdī and Ḥamza. They came out into Wakhsh to meet him but, owing to an imbroglio, there was no encounter and each side retired (T.R. p. 238).

e. Intercourse between Bābur and Ismā'īl Ṣafawī.

While Bābur was now in Qūndūz his sister Khān-zāda arrived there, safe-returned under escort of the Shāh's troops, after the death in the battle of Merv of her successive husbands Shaibānī and Sayyid Hādī, and with her came an envoy from Ismā'īl proffering friendship, civilities calculated to arouse a hope of Persian help in Bābur. To acknowledge his courtesies, Bābur sent Mīrzā Khān with thanks and gifts; Ḥaidar says that the Mīrzā also conveyed protestations of good faith and a request for military assistance. He was well received and his request for help was granted; that it was granted under hard conditions then stated later occurrences shew.

917 AH.—MARCH 31ST 1511 TO MARCH 19TH 1512 AD.

a. Second attempt on Ḥiṣār.

In this year Bābur moved again on Ḥiṣār. He took post, where once his forbear Tīmūr had wrought out success against great odds, at the Pul-i-sangīn (Stone-bridge) on the Sūrkh-āb,

and lay there a month awaiting reinforcement. The Aūzbeg sulṭāns faced him on the other side of the river, they too, presumably, awaiting reinforcement. They moved when they felt themselves strong enough to attack, whether by addition to their own numbers, whether by learning that Bābur had not largely increased his own. Concerning the second alternative it is open to surmise that he hoped for larger reinforcement than he obtained; he appears to have left Qūndūz before the return of Mīrzā Khān from his embassy to Ismā'īl, to have expected Persian reinforcement with the Mīrzā, and at Pul-i-sangīn, where the Mīrzā joined him in time to fight, to have been strengthened by the Mīrzā's own following, and few, if any, foreign auxiliaries. These surmises are supported by what Khwānd-amīr relates of the conditions [specified later] on which the Shāh's main contingent was despatched and by his shewing that it did not start until after the Shāh had had news of the battle at Pul-i-sangīn.

At the end of the month of waiting, the Aūzbegs one morning swam the Sūrkh-āb below the bridge; in the afternoon of the same day, Bābur retired to better ground amongst the mountain fastnesses of a local Āb-dara. In the desperate encounter which followed the Aūzbegs were utterly routed with great loss in men; they were pursued to Darband-i-ahanīn (Iron-gate) on the Ḥiṣār border, on their way to join a great force assembled at Qarshī under Kūchūm Khān, Shaibānī's successor as Aūzbeg Khāqān. The battle is admirably described by Ḥaidar, who was then a boy of 12 with keen eye watching his own first fight, and that fight with foes who had made him the last male survivor of his line. In the evening of the victory Mahdī, Ḥamza and Ḥamza's son Mamak were brought before Bābur who, says Ḥaidar, did to them what they had done to the Mughūl Khāqāns and Chaghatāī Sulṭāns, that is, he retaliated in blood for the blood of many kinsmen.

b. Persian reinforcement.

After the battle Bābur went to near Ḥiṣār, was there joined by many local tribesmen, and, some time later, by a large body of Ismā'īl's troops under Aḥmad Beg *Ṣafawī*, 'Alī Khān *Istiljū*

AKBAR

The Architect of the Mughul Empire

Ishtiaq Husain Qureshi

Şah İsmail — 118-120

Türkiye Diyanet Vakfı

8602

923 AKB

IDARAH-I-ADABIYAT-I-DELLI
2009 QASIMJAN STREET
DELHI-110006 (INDIA)

CHAPTER IX

Relations with other Powers

In a sense Akbar had to deal with external affairs even in his relations with those states that he brought under his control and also with those states of the Subcontinent which were able to keep themselves independent and did not accept Akbar's suzerainty, but such dealings have been mentioned in connection with the expansion of the Mughul Empire or attempts to expand it southwards. In this chapter it is intended mainly to discuss Akbar's relations outside the Subcontinent.

First it would be appropriate to describe the general situation in the Muslim world to the north and the west of the Subcontinent. The situation became fluid with the rise of two new powers, namely the Safawid Empire of Iran and the Uzbek Empire of Central Asia. A third factor in the situation was the Ottoman Empire with which the Tīmurids had ancestral enmity ever since Tīmūr had defeated Bāyazīd and imprisoned him. History played an important role in the relations of the Ottomans, the Safawids, the Uzbeks and the Mughuls.

Ismā'il turned the influence of his family into an instrument for establishing an empire. It was in the Summer of 1500 that seven thousand of his men assembled at Erzinjan on the Euphrates and started on a career of conquest. He routed an Āk—Koyunlū force of 30,000 men at Sharūr. This

proved to be the most decisive battle in his career, because next year, in the Summer of 1501, he entered Tabriz and proclaimed himself Shāh Ismā'il I, the first ruler of the Safawid dynasty. Gradually he brought the rest of Iran under his control. His first action on accession was the proclamation that henceforth Shī'ism would be the official religion of the new empire. Shī'ism was then forced on the population with tremendous coercion, the penalty for nonconformity being death. The ordinary people mostly complied, but a few ulema proved stubborn and they were either executed or fled to lands where Sunnism was the dominant religion or was, at least, permitted. It seems that conversion was made easier because the subversion of Sunnism had been taking place through the spread of Shī'ī ideas, carried out by some sufi and heterodox sects. The coercion by the State seems to have completed a process that must have been at work for some time.[1]

Shāh Ismā'īl's career of expansion and conquest brought him into conflict with Shaibānī Khān, the leader of the Uzbeks, who had wrested Khurasan from the successors of Sulṭān Husain Mirzā in 1507. Shaibānī Khān was defeated and killed in 1510.[2] A year later Safawid forces attacked Samarqand and installed Bābur there, but the odium attached to him for being the deputy of the Safawids who had forced Shī'ism on the people in Iran led to his being driven out by the Uzbeks who inflicted a crushing defeat on the Safawids in 1512 near the Oxus and captured Herat, Mashhad and Ṭūs. Shāh Ismā'īl was able to recover Khurasan, but throughout the sixteenth century the Safawids had to fight on two fronts, against the Uzbeks, and against the Ottomans. War broke out with the Ottoman Empire in 1514 because of a series of acts of provocation committed by the Safawis. The imposition of Shī'ism upon an overwhelmingly Sunni population was not liked by the Turks. An aggressively Shī'ah state which had shown hostility since its very inception, was a threat to the Ottomans by its very nature.

1 Holt. *op. cit.*, vol. i, pp. 398, 399.
2 *Ibid.*, pp. 174, 399.

Shahzad Bashir

SHAH ISMAʿIL AND THE QIZILBASH: CANNIBALISM IN THE RELIGIOUS HISTORY OF EARLY SAFAVID IRAN

The first decade of the sixteenth century of the Common Era saw the rise of the Safavids, an Iranian dynasty that lasted more than two centuries. In the year 1501, Ismaʿil, the sixth hereditary successor to the prominent Sufi master Shaykh Safi al-Din Ardabili (d. 1334), took control of the city of Tabriz and proclaimed himself king.[1] Ismaʿil was only fourteen at this time, and his extraordinary feat was accomplished with the support of intensely loyal soldiers called the Qizilbash, who held him in great esteem

Earlier interpretations of the material discussed in this essay were presented in a paper delivered at the Fourth International Round Table on Safavid Studies in Bamberg, Germany, in August 2003. I am grateful to the conference organizers for the opportunity to present and to Kathryn Babayan, Devin DeWeese, Yusuf Jamali, Adeeb Khalid, Lori Pearson, Sholeh Quinn, Giorgio Rota, Parna Sengupta, Marie Szuppe, Serena Zabin, and the anonymous reader for this journal for their helpful comments.

[1] The most recent comprehensive treatment of the rise of the Safavids is Jean Aubin, "L'avènement des Safavides reconsidéré," *Moyen Orient & Océan Indien* 5 (1988): 1–130. Aubin's analysis contains references and judicious comments for previous studies on the subject. The most detailed treatments in English are Michel Mazzaoui, *The Origins of the Safawids: Šiʿism, Sufism and the Ġulat* (Wiesbaden: F. Steiner, 1972), and Said Amir Arjomand, *The Shadow of God and the Hidden Imam* (Chicago: University of Chicago Press, 1984). For an extensive recent bibliography of sources and studies on the Safavid period in all languages, see Jahanbakhsh Savaqib, *Tarikhnigari-yi ʿasr-i Safavi va shinakht-i manabiʿ va maʾakhiz* (Shiraz: Navid, 2001).

© 2006 by The University of Chicago. All rights reserved.
0018-2710/2006/4503-0003$10.00

الفتوحات الإسلامية

بعد مضي الفتوحات النبوية

تأليف

السيد أحمد بن زيني دحلان

مفتي مكة

الجزء الثاني

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi
Kayıt No.: 10619-2
Tasnif No.: 297.9 DAH.F

الناشر

مؤسسة الحلبي وشركاه للنشر والتوزيع

١٤ جواد حسني – القاهرة

تليفون ٥٦١٥٥

Kanuni

08 MAYIS 1991

Şah İsmail – 133-136

السلطان بايزيد واستقر الملك له ، وكان رحمه الله ملازماً للغزو في سبيل الله مظفراً على أعداء الله محبا لفعل الخيرات ، مكرماً للعلماء والصلحاء ، وفي سنة ٨٨٨ سار بعسا كره إلى بلاد قره بغدان فافتتح قلعة كلي وقلعة آق كرمان وفيها أيضاً فتحت قلعة ملوان وقلعة متون وقلعة طرسوس وقلعة نقشة وقلعة كولك والحاصل أنه استولى على كثير من بلدان البغدان وغيرها مما في تلك الأطراف ، وفي سنة ٨٩٧ توجه الوزير يعقوب باشا لغزو بلاد البوسنة فظفر بملكها درنجيل وقيده في وثاق وأرسله إلى السلطان بايزيد ، وفي سنة تسعمائة وثلاث بعث جيوشاً إلى بلاد الأرناؤوط براً وبحراً وخرج في أثرها بنفسه ومعه أيضاً جيوش كثيرة قاصداً السرب وبلاد الأرناؤوط وحارب في تلك الغزوة بولونيا وأوقع بها واستولى على جانب عظيم منها وأخذ منها عشرة آلاف أسير ثم عاد إليها مرة ثانية فنكبها نكبة عظيمة ، وفي سنة خمس وتسعمائة سار السلطان بايزيد بعسا كره فاستولى على قلعة اينه بختي ، وعلى قلعة قرون وكان السلطان بايزيد ابن السلطان محمد من المجاهدين في سبيل الله لتكون كلمة الله هي العليا فما زال غازيا في سبيل الله مظفرا على أعداء الله فكانت به كلمة الإسلام مجموعة وكلمة أهل الضلال خاسئة مقموعة وكان محبا لنيل الخير مثابرا على بذل الأيام والصدقات محبا للعلماء والمشايخ والأولياء من أهل الكرامات ودخل في طريق السادة الصوفية ودخل الخلوة وجلس الأربعين وارتاض مثل الصلحاء السالكين ، ولما دخل الخلوة كان معه والد مولانا أبي السعود المفسر وهو مولانا الشيخ محيي الدين أفندي وبنى السلطان بايزيد المذكور الجامع والمدارس والعمارات ودار الضيافات والتكيات والزوايا والخانقاه ودار الشفاء للمرضى والحمامات والجسور ورتب للمفتي الأعظم ومن في رتبته من العلماء العظام في زمنه في كل عام عشرة آلاف عثماني ولكل واحد من مدرس الثمانية من مدارس والده المرحوم السلطان محمد في كل عام سبعة آلاف عثماني ولمدارس شرح المفتاح لكل واحد أربعة آلاف عثماني وكل واحد من مدرس شرح التجريد ألفي عثماني وكذلك رتب لمشايخ الطريق إلى الله تعالى من أهل الله ومريديهم وأهل الزوايا لكل واحد على قدر مرتبته واستحقاقه

وهذا غير كسوة الصيف من الأصواف ونحوها وغير كسوة الشتاء من الفرو والجوخ لكل واحد على قدر مرتبته وصار ذلك قانونا جاريا مستمرا وكان يحب أهل الحرمين الشريفين ويحسن إليهم إحسانا كثيرا ورتب لهم صررا في كل عام غير ما كان مرتبا من آبائه الكرام وكان يجهز إلى فقراء الحرمين الشريفين في كل سنة أربعة عشر ألف دينار ذهبا يصرف نصفها على فقهاء مكة ونصفها الآخر على فقهاء المدينة ولم يكن حكم الحرمين في ذلك الوقت عنده فكانوا يتسعون بها ويرتفقون بها ويدعون له فكان ذلك من أسباب تسهيل دخول أهل الحرمين تحت طاعة ولده السلطان سليم كما سيأتي إن شاء الله تعالى وكان إذا ورد عليه أحد من أهل الحرمين يكرمه ويحسن إليه ويرجع من عنده بصلات عظيمة ومواهب جزيلة .

ذكر ظهور إسماعيل شاه سلطان العجم

مما كان من العجائب في زمن السلطان بايزيد ابن السلطان محمد ظهور إسماعيل شاه في بلاد العجم وكان ظهوره واشتهار أمره سنة ٩٠٥ وكان له ظهور عجيب واستيلاء على ملوك العجم يعد من الأعاجيب فانتشر أمره وفتك في البلاد وسفك دماء العباد وأظهر مذهب الرفض والإلحاد وغير اعتقاد كثير من الخلق وصار يدعو الناس إلى الإنحلال والفساد بعد الصلاح والسداد وأزال من قلوبهم حسن الاعتقاد والله تعالى يفعل في ملكه ما أراد وظهر من أتباع إسماعيل شاه شيطان تولى بالروم أهلك الحرث والنسل وعم الفساد والقتل وقويت شوكته وعظمت على المسلمين فتنته ، فأرسل السلطان بايزيد وزيره الأعظم علي باشا بعسكر كثير لقتال هذا الباغي فاستشهد علي باشا في ذلك القتال ولكن قتل الله ذلك الباغي وانهزم من كان معه من الجنود وقتل كثير منهم وكفى الله شر أولئك الأشرار وذلك سنة ٩١٥ وإسماعيل شاه المذكور هو إسماعيل بن حيدر بن جنيد بن إبراهيم ابن سلطان خواجه بن علي بن صدر الدين موسى بن صفي الدين إسحاق الأردبيلي وكان أهل هذا البيت يقال لهم الصفويون نسبة إلى الشيخ صفي الدين الأردبيلي الذي ذكرو آنفا

Dia için taranmış
M. Demirel

Şah İsmail (325-326)

20 MARS 1991

معادن الجواهر و نزهة الخواطر

الجزء الثاني

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi
Kayıt No. : 10787-2
Tasnif No. : 297 Emim

المجتهد الأكبر
السيد محسن الأمين
«رضوان الله عليه»

دار الزهراء
للطباعة والنشر والتوزيع
بيروت - لبنان

سرد اسمائهم ثانياً أولهم إجمالاً وآخرهم بالتفصيل الذي وجدناه هكذا .

(١) المستنصر أحمد بن الظاهر بن الناصر بويع سنة ٦٥٩ ثم قتل (٢) الحاكم الأول أحمد بن أبي بكر من نسل المسترشد بويع سنة ٦٦٠ وتوفي سنة ٧٠١ (٣) المستكفي سليمان بن أحمد بويع سنة ٧٠١ وتوفي سنه ٧٤٠ (٤) الواثق إبراهيم بن محمد بويع سنة ٧٤٠ وخلع سنة ٧٤٢ (٥٤) الحاكم الثاني أحمد بن المستكفي بويع سنة ٧٤٢ وتوفي سنة ٧٥٣ (٦) المعتضد العباس بن المستكفي بويع سنة ٧٥٣ وتوفي سنة ٧٦٣ (٧) الحاكم الثالث عبد الله بن المستكفي بويع سنة ٧٦٣ وتوفي هذه السنة (٨) المتوكل الأول محمد بن المعتضد بويع سنة ٧٦٣ وسجن سنة ٧٨٥ وتوفي سنة ٨٠٨ (٩) عمر بن الواثق بويع سنة ٧٨٥ وتوفي سنة ٧٨٨ (١٠) المعتصم بويع سنة ٧٨٨ وتوفي سنة ٨٠٨ (١١) المستعين العباس بن محمد بويع سنة ٨٠٨ وخلع سنة ٨١٨ وتوفي سنة ٨٣٣ (١٢) المعتضد بالله أبو الفتح داود بن محمد بويع سنة ٨١٨ وتوفي سنة ٨٤٦ (١٣) المستكفي الثاني أبو الربيع سليمان بن محمد ولد سنة ٧٩٢ وبويع سنة ٨٤٦ وتوفي سنة ٨٥٤ (١٤) القائم بأمر الله أبو البقاء حمزة بن المتوكل على الله محمد بويع له بالقاهرة سنة ٨٥٤ فأقام ٤٢ يوماً وإختلف مع الملك الأشرف فانصرف إلى الإسكندرية خالعاً نفسه من الخلافة إلى أن توفي فيها سنة ٨٦٣ (١٥) المتوكل على الله الثاني عبد العزيز بن يعقوب ولد سنة ٨١٩ وبويع سنة ٨٨٤ وتوفي سنة ٩١٣ (١٦) المستمسك بالله أبو الصبر يعقوب بن عبد العزيز بن يعقوب بويع سنة ٩١٣ وتوفي سنة ٩٢٧ (١٧) المتوكل على الله الثالث محمد بن يعقوب بن عبد العزيز بويع في حياة أبيه ولما دخل السلطان سليم العثماني إلى مصر سنة ٩٢٣ قبض عليه وأخذه معه إلى الأستانة ثم أطلقه قبيل وفاته فعاد إلى مصر وأجرى له كل يوم ستين درهماً حتى توفي بمصر سنة ٩٤٥ .

خامساً : ملوك ايران

من أوائل القرن العاشر الهجري إلى اليوم

وبلاد إيران منسوبة إلى إيران بن أشور بن سام بن نوح (ع) كما عن كتاب قلائد الجمان .

الدولة الصفوية

هذه دولة بلغت في القوة والعظمة درجة عالية ونشرت العلوم واكرمت العلماء وهذه اسماء ملوكها ومختصر تاريخها .

(١) الشاه إسماعيل الأول

ابن السلطان حيدر بن جنيد ابن السلطان الشيخ صدر الدين بن إبراهيم ابن السلطان بخواجه علي ابن الشيخ صدر الدين موسى بن السلطان الشيخ صفي الدين إسحق ابن الشيخ أمين الدين جبريل ابن السيد صالح ابن السيد قطب الدين أحمد ابن السيد صلاح الدين رشيد ابن السيد محمد الحافظ كلام الله ابن السيد عوض الخواص ابن السيد فيروز شاه درين كلاه ابن محمد شرف شاه ابن محمد بن ابي حسن بن محمد بن إبراهيم بن جعفر بن محمد بن إسماعيل ابن محمد بن أحمد العراقي ابن محمد قاسم بن ابي القاسم حمزة ابن الإمام موسى الكاظم ابن الإمام جعفر الصادق ابن الإمام محمد الباقر ابن الإمام علي زين العابدين ابن الإمام الحسين ابن الإمام علي بن ابي طالب صلوات الله عليهم أجمعين. والشاه إسماعيل أول الملوك الصفوية وموطد دولتهم ولم يكن آباؤه من السلاطين لكنهم كانوا من مشائخ الصوفية والعرفاء فلقبوا بلقب سلطان

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

التاريخ الحديث

الشعوب الإسلامية

20 MAYIS 1991

الأتراك العثمانيون
الفرس
مسلمو الهند

Şah İsmail (220-234)

تأليف

دكتور عبد العزيز سليمان نوار

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi
Kayıt No. : 10940
Tasnif No. : 366.6297 NEV.S

١٩٧٣

دار النهضة العربية
للطباعة والنشر
بيروت ص. ب ٧٤٩

- ٢ -

فارس في عهد الشاه اسماعيل الصفوي

(الدولة الصفوية في دور التأسيس)

اعتلاء الشاه اسماعيل العرش :

كان اسماعيل يدبر أموره على أساس أن القوة السياسية يجب أن تعتمد على قوة عسكرية مخلصة تربطها به وشائج عقائدية متينة تجعلها مستعدة للاستماتة في الدفاع عن قائدها وعن معتقداتها .

وحيث أن العصر كان عصر العصبيات العشائرية (١) ، وأن المذهب الشيعي كان قد بدأ ينتشر في البلاد حينذاك ، وحيث ان اسماعيل كان من أصل تركي ، فقد أصبح من اليسير عليه أن يعتمد على قوى عشائرية تركية (٢) متعصبة للمذهب الشيعي . وكانت هذه الصفات متوفرة في

(١) كانت اهم العشائر المؤثرة في تاريخ ايران هي : عشائر البختياري واللار والقشقاوي والاكراد والبلوش .

(٢) كان الاتراك مشهورين بتعصبهم للمذهب السني فيما عدا اتراك تلك البقاع الواقعة الى الشمال من ايران لظروف خاصة بهم .

القبائل التركية الساكنة فيما وراء القوقاز عند الشاطيء الجنوبي لبحر الخزر والى الغرب من خراسان وهذه القبائل عرفت باسم (القبائل السبعة) وهي :

١ — اوستاجلو ، ٢ — شاملو ٣ — تكالو ، ٤ — بهارلو ، ٥ — ذو القدر ، ٦ — قاجار ، ٧ — افشار .

وكانت هذه القبائل قد هاجرت من أواسط آسيا في أول الامر مع من كان يهاجر من السلاجقة . وأصبحت فيما بعد دعامة قوية من دعائم الشاه اسماعيل أولا ، ثم سندا رئيسيا للاسرة الصفوية .

جمع اسماعيل لنفسه قوة عسكرية ليقوم بأولى عملياته التي مهدت له الطريق الى عرش فارس ، وكان حينذاك لا يزال فتيا . فشن أول حملة ضد باكو وشماقة (Shamakka) . وكان يهدف من وراء هجومه عليهما أن يؤسس لنفسه اقليما يستطيع ان ينطلق منه الى ما وراءه .

نجحت العمليات العسكرية الاولى التي قام بها فضاعف من قدراته العسكرية ، وبدأ يهاجم قوات الآق قوينلو . وكانت هذه تعاني خلال العقد الاخير من القرن الخامس عشر فترة الاحتضار رغم اتساع ملكها من ايران الى العراق . وانتصر اسماعيل على (الوند) امير الآق قوينلو ، وزحف بعد ذلك الى تبريز واستولى عليها واعلن نفسه هناك «شاها» على فارس . ثم انتصر بعد ذلك بوقت قصير على « الشاه علي مراد » اخي « الوند » ولما استسلم اليه أعدمه (١٤٩٩) وانتهت الآق قوينلو كأسرة حاكمة في ايران .

كان ارتقاء اسماعيل عرش فارس يختلف في طبيعته عن ارتقاء أي

ʿĀLAMĀRĀ-YE ŠĀH ESMĀʿĪL, an anonymous narrative of the life of Shah Esmāʿīl (r. 907-30/1501-24), the founder of the Safavid dynasty in Iran. The work, also published under the title *ʿĀlamārā-ye Ṣafawī,* takes the form of an historical romance; compiled late in the 11th/17th century (the text contains the date 1086/1675-76), it is related to a group of biographies of Shah Esmāʿīl (e.g. those listed in Storey-Bregel, nos. 709-12, 721; Storey, nos. 375-77) and is rooted in a popular, probably oral, tradition of historical narrative. The work deals with Esmāʿīl's antecedents (pp. 1-41 of the Montaẓer-e Ṣāḥeb edition) and his life and exploits (pp. 41-626). Progressing more or less chronologically, it opens with a brief account of the first "historical" figure in Esmāʿīl's lineage, Fīrūzšāh (or Sultan Fīrūzšāh), six generations before Shaikh Ṣafī-al-dīn (d. 735/1335), and concludes with Esmāʿīl's death in 930/1524 (although the work itself gives no date). Based on certain well-known events and personages, the work carries the narrative forward with such devices as

EIr. I.c(s.8), s.796-797, 1985
(LONDON)

Şah İsmail

monologue and dialogue (to emphasize the resolute and agile mind of the shah) and reminiscences of earlier historical personages (to draw parallels with circumstances in which Esmāʿīl is involved).

As an historical record, the *ʿĀlamārā-ye Šāh Esmāʿīl* must be treated with great caution. Chronology, for example, is of little importance to the work's structure. Writing more than a half century after Eskandar Beg's *ʿĀlamārā-ye ʿAbbāsī* and Jalāl-al-dīn Moḥammad Yazdī's *Tārīḵ-e ʿAbbāsī,* both of which are annals, the author/compiler of the *ʿĀlamārā-ye Šāh Esmāʿīl* produced a book that describes the mythic, legendary, and ideological qualities of the Safavid exemplar rather than an objective sequence of actual events. But as a reflection of 11th/17th century political, historical, and religious ideology, the *ʿĀlamārā* is of considerable interest; contained within its numerous anecdotes and vignettes of Shah Esmāʿīl and his age are important clues to popular religious and political lore as well as to the significance of Esmāʿīl as an ideological archetype. One example will suffice here: the account of the birth of Ṭahmāsp, Shah Esmāʿīl's successor and like him a figure of near legendary importance for 11th/17th century thinkers. Three sources more nearly contemporary with Ṭahmāsp's birth—the *Ḥabīb al-sīar* completed in 930/1524, the so-called Ross Anonymous (B. M., Or. 3248) written towards the middle of the 10th/16th century, and the *Aḥsan al-tawārīḵ* completed in 985/1577—describe the event briefly in a relatively straightforward manner, providing date and place of birth and appropriate verses. But the *ʿĀlamārā-ye Šāh Esmāʿīl* devotes fourteen melodramatic pages to it; the queen comes to term on a stormy night while separated from the shah, she seeks refuge at a village near Isfahan, the Sunni *raʾīs* of the village works skulduggery, and the Shiʿite *raʾīs* makes his home available to the queen while his wife delivers the prince. Into this the author weaves a parallel story involving the harem of the Jalayirid, Ḥasan Bozorg (d. 757/1356), and its relations with the same village. The account also relates a dream of Shah Esmāʿīl in which ʿAlī b. Abī Ṭāleb instructs him to name his son Ṭahmāsp, and it tells how a certain Naṣīr-e Ṭūsī cast the infant's horoscope, predicting his accession and foretelling twenty-five years of war with the Ottomans (Rūm) followed by thirty years of peace. The narrative appears indebted throughout to popular oral tradition, a conclusion supported by the absence of comparable material on Ṭahmāsp's birth in other accounts of Esmāʿīl's reign (e.g., the 10/16th century sources mentioned above and such 11th/17th century works as *ʿĀlamārā-ye ʿAbbāsī* and *Rawżat al-Ṣafawīya*) and the variants in the different manuscripts of the text. For example, in the Montaẓer-e Ṣāḥeb edition (pp. 82-96) the story of Ṭahmāsp's birth appears immediately before the final struggle with the Āq Qoyunlū leader, Sultan Morād b. Yaʿqūb, while in the Šokrī edition (pp. 164-71) a considerably shortened version with a different narrative sequence and many differences of detail appears well after this struggle.

Bibliography: *ʿĀlamārā-ye Šāh Esmāʿīl,* ed. A. Montaẓer-e Ṣāḥeb, Tehran, 1349 Š./1970. *ʿĀlamārā-ye Ṣafawī,* ed. Y. Šokrī, Tehran, 1350 Š./1971. Variant versions of the same work, both of these represent an 11th/17th century corrupt and popularized rendition of the by now legendary aspects of Shah Esmāʿīl's life, adapted, in large part, from the *Ḥabīb al-sīar* and B. M. Or. 3248 corpus. This writer's comparison of the more or less identical material found in the much earlier Or. 3248 (ff. 1b-25b and the first 25-30 pp. of the published editions) has shown that whole phrases and sentences are dropped, names are distorted or confused, the narrative sequence is disordered, and different versions of the same stories are offered; in short, both published versions of the work derive in part from Or. 3248, which has been drastically corrupted in transmission. For a discussion of the authorship and antecedents of Or. 3248, see H. Rieu's letter to E. G. Browne in E. G. Browne, *A Catalogue of the Persian Manuscripts in the Cambridge University Library,* Cambridge, 1896, p. 148. E. D. Ross, "The Early Years of Shah Ismaʿil," *JRAS,* 1896, pp. 250-51. G. Sarwar, *History of Shah Ismaʿil Safavi,* Aligarh, 1939; reviewed by V. Minorsky, *BSOAS* 10, 1942, pp. 1025-28.

(R. McChesney)

©Les Éditions Isis

Publié par les Éditions Isis
Şemsibey Sokak 10
Beylerbeyi, 81210 Istanbul
Tel.: (0216) 321 38 51
Fax.: (0216) 321 86 66
e-mail: isis@turk.net

ISBN: 975-428-184-X

Première impression 2001

ANALECTA ISISIANA
L

95947

Irène MÉLIKOFF

AU BANQUET DES QUARANTE

•

Exploration au cœur du Bektachisme-Alevisme

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 95947
Tas. No: 297.62 MEL.B

LES ÉDITIONS ISIS
ISTANBUL

Cependant, lorsqu'il fut attiré par la Franc-Maçonnerie, à son retour d'exil, ce n'est pas à l'Union d'Orient qu'il entra, mais dans une loge grecque, I Prodos (le Progrès), qui avait été créée en 1868 à Istanbul. Son premier Vénérable fut Alexandre Ismyridès, mais le 31 décembre 187O, il fut remplacé par un ami du prince Murad.[1] Cette loge était rattachée au Grand Orient de France, mais ses membres étaient en majorité des Grecs et des Turcs. Dans un recensement du mois d'octobre 1872, on trouve dix-neuf Turcs sur un total de soixante huit membres. Parmi eux figure Kemal, Mehmed Namık, écrivain.

Il est intéressant de noter que Namık Kemal ne choisit pas une loge française malgré ses années passées en France, mais qu'il préféra une loge grecque. En ce faisant, il se rattachait à l'idéal prôné par la Charte du *Tanzimat* : l'égalité entre tous les sujets de l'Empire, quelles que fussent leurs races et leurs religions.

Namık Kemal demeurait profondément attaché à la Patrie Ottomane, mais une patrie ottomane libérale, ouverte à tous les sujets de l'Empire, sans distinction de race et de religion. Namik Kemal suivait en cela l'idéal soutenu par les Bektachis : esprit de tolérance, supraconfessionnalisme, progrès, anticléricalisme. C'est leur idéal de progrès et leur esprit anticlérical qui incitèrent Atatürk à rechercher leur appui pour soutenir ses efforts dans l'établissement d'un état laïc en Turquie.

Les 22 et 23 décembre 1919, après le Congrès de Sivas, lorsqu'il faisait route vers Ankara, Kemal Atatürk s'arrêta à Hacıbektaş pour s'assurer de l'appui des Bektachis dans sa campagne. Depuis, cette visite continue à être commémorée à Hacıbektaş les 22 et 23 décembre de chaque année.

Pour terminer, je soulignerai le rôle important qui incombe aux Bektachis et également aux Alevis dans le maintien des valeurs laïques dans la Turquie d'aujourd'hui.

Je n'ai parlé jusqu'à présent que des Bektachis car ils tenaient le haut du pavé tant que l'Empire Ottoman gardait ses possessions européennes. Ils étaient en effet solidement implantés en Thrace et dans les Balkans et faisaient partie de l'élite ottomane. Mais avec la perte des provinces européennes, la balance s'est trouvée inversée et c'est actuellement les Alevis qui sont au premier plan et les Bektachis se retrouvent rejetés dans l'ombre.

La situation sociale a également changé : au cours des siècles, les Alevis, relégués dans les campagnes anatoliennes, demeuraient plus ou moins incultes, tandis que les Bektachis, installés aux alentours des centres urbains où ils formaient un ordre organisé, faisaient partie de l'élite intellectuelle.

À l'époque actuelle, les Alevis conquièrent de plus en plus leur place au soleil. On les trouve dans tous les milieux : parmi les intellectuels, les universitaires, les écrivains, les hommes politiques. Seul leur idéal n'a pas changé : ils sont tolérants, ouverts au progrès, partisans des libertés et des idées démocratiques et ils demeurent fidèles à l'esprit de l'état laïc prôné par Atatürk.

[1] Voir Constantin Svolopoulos, *op. cit.*, et aussi Paul Dumont, *op. cit.*

11 MAYIS 2004

THE WORSHIP OF SHAH ISMA'IL IN TURKEY IN PAST AND PRESENT TIME

It is not the aim of my paper to speak about the history of the Safavid order. It has been done over and over again, by well-known historians, such as my colleague and friend Oktay Efendiev or as the well-known French historian of the Safavids, the late Jean Aubin, or as the late Faruk Sümer.

I am mainly concerned by the religious ideas of Sheykh Djuneyd, Sheykh Haydar and especially Shah Isma'il, and by the impact they have had on the Turkic tribes who led them to triumph and to the restoration of the unity of Persia and the imposition of Shiism as religion of State.

The memory of Shah Isma'il — or I should rather say of Hata'i — is still alive in Turkey among the Alevis-Bektashis. He is brought to life during their feasts, his poems are sung at all great occasions, religious ceremonies as well as in the concerts given by their *Ashiks*.

It is therefore justified to evoke today the veneration of Hata'i among an important part of the population of Anatolia.

When Sheykh Djuneyd was chased from Ardebil by the Qara-Qoyunlu sovereign who was then the master of Tabriz, little could Djahan Shah imagine that he was provoking the transformation of a spiritual order which had been up to then within the boundaries of orthodox Islam, into a political and martial power. The warlike agressivity of that new power was due to the adhesion of Turkic nomadic tribes known for their heterodox creeds. Djuneyd and his successors managed to make good use of their ancient beliefs which were not yet rid of their Central Asian traditions and customs.

Those tribes who came from Azerbaijan, Eastern Anatolia and Northern Syria, believed in reincarnation and in the manifestation of God under human form.

The names of these tribes have been many times enumerated, so there is no need to repeat them here.

After his expulsion from Ardebil, Djuneyd pretended to be a Seyyid, a descendant of Ali, and he began spreading ideas which were very much like those of the extremist Shiites. Having been judged undesirable in Konya, then in Antakya where he kept company with Hurufi circles, he went to Trabzun and Diyarbekir where he was well received by the Aq-Qoyunlu sovereign Uzun Hasan who was at war with Djahan Shah. Djuneyd married his sister, Hatice Begum, and spent three quiet years in Diyarbebir. He then wanted to return to Ardebil, but first decided to raid the Christians of Daghestan so as to gratify the wishes of his Turkmen partisans who were eager for *gaza* and for spoil. But the Shirvanshah Halillullah opposed his passage and Djuneyd was killed in a battle in 1460. His partisans who believed in his supernatural powers refused at first to accept the idea of his death, but they soon became attached to his son Haydar who was still an infant.

51–56

GARİP MUSA

Salâvat getirdim, kabrin başında
Ehl-i Beyt soyu Pîr Garip Musa
Yalvardım yakardım türbe içinde
İhlâs ile geldim car Garip Musa

Derde düştüm geldim derman bulmaya
Sabır yok ki beklemeye, durmaya
Ulu bir ersin sen çare olmaya
Lütfeyle çaremi ver Garip Musa

Talibinim sen de benim Pirimsin
Alem bilir kerametli Velisin
Naçar kalanlara yardım edensin
Gani gönüllüsün yar Garip Musa

Aman dedim düştüm haki payına
Rahmeyle bendenim bak şu halime
İltica eyledim o pak soyuna
Parlayıp durursun nur Garip Musa

Mevlanın yardımı senin himmetin
Umuyorum yok olacak illetim
Seneye kurbanla gelmek niyetim
Adağa NİZAM'ın var Garip Musa

Nizam BOZKURT

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi D 1093

ŞAH İSMAİL HATAYÎ'NİN "PİR Ü SULTAN-I ÂLEM" FİKRİ VE "KIZIL TAÇ" SİMGESİ

The Idea "Pir (Sheik) And Sultan-ı Alam" And "The Red Crown" Symbol of Shah Ismail Hatayî

İrfan GÖRKAŞ[1]

EKİM 2009

ÖZET

Biz burada, yazı başlığımızdan anlaşılacağı gibi, Şah İsmail Hatayî'yi, onun "pir" ve "sultan-ı âlem" fikrini ele alacağız. Şah İsmail Hatayî, yetiştiği muhit bakımından her şeyden önce bir mutasavvıftır. Bu anlamda o, Erdebil Ocağı'nın hem bağlısı, hem piri hem de şahıdır. Bu üç niteliği ile Hatayî, nefesler kaleme almış, eserler yazmış, insana, pire, yola ve varlığa bakışını ortaya koymuş, siyasal bir çağrıda bulunmuştur. Bu açıdan o, Türk tasavvuf muhitine ve Türk siyasal alanına ait bir düşünürdür. Yani o, her iki alana hem teorik hem pratik açıdan katkıda bulunmuştur. Biz burada, onun, yazı başlığına aldığımız, "pir" ve "sultan-ı âlem" kavramlarından hareketle, pir anlayışı ile ve sultan-ı âlem fikrini tespit etmeye çalışacağız. Onlardan önce, konunun anlaşılabilmesi, somut hâle gelebilmesi için Hatayî'nin hayatından, siyasi başarılarından ve eserlerinden kısaca söz edeceğiz. Son olarak, Şah Hatayî'nin Anadolu'daki Türkmenlere/Mevaliye yönelik "şahlık" çağrısına ve simgesine yer vereceğiz. Ümit ediyorum ki bu tespitler, Anadolu Alevîliğini, inanışlarını, tepkilerini, düşünce bazında anlamamızı sağlayacaktır. Yazıda şu yöntem takip edilecektir; Tespitler, Hatayî'nin kendi eserlerinden hareket edilerek yazdığı şiirlerinden hareketle ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şah İsmail Hatayî, Anadolu Tasavvuf Düşüncesi, Alevîlik, Şah Fikri veya Evrensel Yönetici.

ABSTRACT

At the outset, we are going to evoluate Shah Ismail Hatayî, his idea on "pir" (sheik) and "sultani alam." Hatayî is a mystic, follower, shah and pir of Ardabil order. In this regard, he is a mistic, who belongs to Ardabil association. In that, having three quality, he wrote the nefes (poem sung by dervishes) and the works and, explained the his wiew on pir, order, human being and exigtence. Especially he gave the political messa-

[1] Dr., Bolvadin Anadolu İmam Hatip Lisesi, Müdür Yardımcısı: irfangorkas@yahoo.com

Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu: 25-27 Nisan 2007 Erzurum Bildiriler (K-Z), c. 2, Erzurum 2009. ss. 977-986.
İSAM 188704
15 ŞUBAT 2010

ŞAH İSMAİL HATÂΐ'NİN EDEBΐ ÇEVRESİ VE ETKİLERİ

Qiyas ŞÜKÜROV*

Giriş

Safevî Devleti'nin kurucusu olan I. Şah İsmail (1487-1524), bir siyaset adamı ve devlet yöneticisi olmanın yanında Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler yazan duyarlı bir şair de olmuştur. Hece vezninde halka yönelik siyasî ve âşıkane motifli şiirler yazmakla birlikte, aruz vezninde klasik şiire örnek teşkil edecek eserler de kaleme almış; *Hatâî* mahlasıyla[1] *Divan, Deh-name* ve *Nasihat-name* isimli eserler meydana getirmiştir[2]. Bu eserlerin yanında, *Menâkibü'l-esrâr ve Behcetü'l-ehrâr* isimli bir eserin de Hatâî'ye ait olduğu varsayılmıştır. Fakat eserin el yazma nüshası üzerinde yapılan incelemeler, söz konusu eserin Hatâî'ye ait olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır[3].

---

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora öğrencisi), e-mail: qiyassukurov@gmail.com

[1] Şah İsmail, eserlerini ve çeşitli tarzlardaki şiirlerini *Hatâî* veya *Hatâyî* mahlasıyla kaleme almıştır. Şairin bu mahlası istifade etmesi çeşitli sebeplerle açıklanmıştır. Muhtemel bir görüşe göre, bahsi geçen mahlas, *Hatay* isimli bölgenin adından alınmıştır (Qasımlı 1997: 72). Mahlası açıklığa kavuşturmaya çalışan başka bir görüşte ise Hatay miskinin eşsiz değere sahip olduğu ifade edilmekte ve I. Şah İsmail'in bu mahlası kabulünün de bizzat bu eşsiz değerinden dolayı olduğu söylenmektedir (Uluçay 1993: 31). *Hatay* kelimesinin "çiçek, çiçekle yapılan süsleme ve Hint kumaşı" anlamlarına geldiği de bilinmektedir. Çeşitli inanç sistemlerinin ayrı ayrı, güzel kokulu bir çiçek gibi olduğunu, insanlığın mutlu olması için bu çiçeklerin ahenkli ve manalı olarak bir araya gelmesi gerektiğine inanan Şah İsmail'in de bu sebeplerden dolayı mevzubahis mahlası kullandığı muhtemel bir görüştür (Uluçay 1993: 30-31). Aynı kelime "Allah karşısında günahkâr ve suçlu" anlamına da gelmektedir. Bundan dolayı *Hatâî* mahlasını açıklığa kavuşturma çabaları arasında bu görüşün de kabul edildiği görülmüştür (Qasımlı 1997: 72–73). Diğer bir rivayete göre, Şah İsmail, Bağdat'ı fethi esnasında Kerbela şehrini ziyaret etmiş ve burada Kerbela Faciası'na iştirak etmiş olan *Hûr Şehîd* isimli birinin kabrini açtırmıştır. Sargısı açılan Hûr'un her tarafından taze kan fışkırması üzerine hata ettiğini anlayan Şah İsmail de bu tarihten sonra *Hatâyî* veya *Hatâî* mahlasını kabul etmiş ve şiirlerini bu mahlasla yazmıştır (Uluçay 1993: 31).

[2] Şah İsmail Hatâî'nin *Divan, Deh-nâme* ve *Nasihat-nâme* eserlerinden ve çeşitli şiirlerinden oluşan külliyatının yazma nüshaları, dünyanın birçok kütüphane ve müzelerinde muhafaza edilmektedir. Ortaya çıkarıldığı kadarıyla onun eserleri Petersburg, Paris, Londra, Vatikan, Berlin, Kahire, İstanbul, Tahran, Tebriz, Erdebil, Taşkent ve Bakü şehirlerinde bulunan yazma eserlerin muhafaza edildiği çeşitli kütüphanelerde mevcuttur. Şah İsmail'in eserlerinin yazma nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Babek Cavanşir, Ekber N. Necef, "Şah İsmail'in Eserleri Hakkında", *Şah İsmail Hatâ'î Külliyatı*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006, s. 152-156; Ezizağa Memmedov, "Şah İsmayıl Xetai Eserlerinin Elmi-Tenqidi Metninin Hazırlamasında İstifade Olunan Elyazmaları", *Şah İsmayıl Xetai: Eserleri*, Bakı: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyyatı, 1966, C. 1, s. 18-48.

[3] *Menâkibü'l-esrâr ve Behcetü'l-ehrâr* isimli eser hakkındaki incelemeler için bkz. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1966, s. 241; *Şah İsmâîl Safevî-Edebî Hayâtı ve Nefesleri*, Sadeddin Nüzhet Ergun (haz.), İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi, 1956, s. 36; Nejat Birdoğan, *Şah İsmail Hatai*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001, s. 24; Muhammed Alî Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâycân*, Tebriz: Kitâbhâne-yi Firdevsî, [t.y.], s. 136; İsmail Hikmet Ertaylan, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Baku: Azerneşr Matbaası, 1928, C. 2, s. 21; H. Araslı, "Şah İsmail Xetainin Edebî Yaradıcılığ", *Şah İsmail Xetai*, Baku: Azerbaycanın İran ile Medenî Alaka Cemiyyetinin Neşriyyatı, 1946, s. 29.

نشریهٔ دانشکدهٔ ادبیات وعلوم انسانی دانشگاه تبریز

۳-۴

پائیز و زمستان ۱۳۷۰

سال ۳۴ شمارهٔ مسلسل ۱۴۱-۱۴۰

قیمت : ۶۰۰ ریال

Tebriz

خطوط لوله‌های نفت درخاورمیانه
(Modified from The Petroleum Publishing Company)

38-104
Şah İsmail Safevi
19 EYLÜL 2002

رسول فتحی مجد*

بنام ایزد

شجره‌ای ازشاه اسماعیل صفوی *

درمورد اسناد وفرامینی که از سلاطین وحکمرانان ازمنهٔ گذشته عینا" به دست ما رسیده است ، یا سواد آنها درتواریخ وجنگها ومجموعهٔ منشآت نقل شده است به تناسب موضوع آنها اصطلاحات خاصی به کار رفته ومی‌رود ، که البته برای دانستن موارد خاص اصطلاحات مذکور به منابع ومآخذی که مربوط به این موضوعات است ، مراجعه باید کرد. اما آنچه دراین سطور مورد نظر است ، معرفی نوعی از این اسناد می‌باشد که رواج آن دردورهٔ صفوی مرسوم شده و اصطلاح "شجره" بین اهل فن بدانها اطلاق می‌گردد. مرحوم دکتر قایممقامی در این باره می‌نویسد: (۱) "لفظ شجره از مصطلحات خاص دورهٔ صفویان است در تداول دیوانی آن زمان به فرمان و دستورکتبی خاصی گفته می‌شد که از جانب پادشاه به کسانی از زمرهٔ مریدان خاص ومعتمدان خاندان صفوی برای ارشاد و (۲) "هدایت ارباب ارادت به طریق مستقیم شریعت نبوی ومذهب حق ائمهٔ اثنی عشری ومسلک مشایخ عظام صفوی" داده می‌شد، وسابقهٔ آن به زمان شیخ صفی الدین جد خاندان صفوی می‌رسد (متوفی درمحرم سال ۷۳۵ ق) که از جانب

---

* همکار گروه فلسفهٔ دانشگاه تبریز

* اصل این سند جزو اسناد وفرامین متعلق به کتابخانهٔ شخصی نویسنده می‌باشد.

Vladimir Minorsky
Medieval Iran and its Neighbours
[Preface by C. E. BOSWORTH]
Variorum reprints, London-1982,
BSOAS, X, 1942, s.1006a-1053a
IRCICA: 6793

The Poetry of Shāh Ismā'īl I

1. Introductory remarks
2. Manuscripts
3. Language and metrics
4. Contents and imagery
5. Selection from the Turkish Original.
6. English translation

I. Introduction

MY interest in Shāh Ismā'īl's poetry was aroused thirty-six years ago, when from my Ahl-i Ḥaqq friends I learnt that the *Khaṭā'ī* mentioned in one of their hymns was no less a person than the founder of the Ṣafavi dynasty [1]: *Khaṭā'ī-dä nāṭiq oldï, Türkistanïn pīri oldï* " (Godhead) came to speech in the person of Khaṭā'ī, (who) became the pīr of the Turks (of Āzarbāyjān) ", according to the explanation given to me.

For some time I suspected the Ahl-i Ḥaqq doctrines to be identical with the arcana of the Safavids, but later came to the conclusion that the home of the former was in Kurdistan, in the region of Sulaymānī, and that only by a kind of alliance were they related to the Ṣafavi propaganda.

It was only in 1920, in Paris, that I could carefully study a copy of Khaṭā'ī's *dīvān* (Bibliothèque Nationale, sup. turc 1307). This time my attention was attracted by the autobiographical hints of the crowned poet and by the dialectic peculiarities of his Turkish poems. I read a paper on Shāh Ismā'īl's poems before the Société Asiatique (9th December, 1921), and started on the preparation of a selection from Khaṭā'ī's *dīvān*. My work was several times interrupted. Meanwhile, the problems of the rise of the Safavids occupied my mind, and I came to look upon the *dīvān* as an historical document characteristic of the strivings of the age.

In view of its manifold interest, the *dīvān* should be published in

[1] See my *Matériaux pour servir a l'étude . . . des Ahl-i Ḥaqq* (in Russian), Moscow, 1911, pp. 80, 108–110; also my *Notes sur les Ahlé-Haqq*, Paris, 1922, p. 21, and my article " Khaṭā'ī " in *Enc. of Islām*.

بسم الله الرحمن الرحیم

خطائی

شاه اسماعیل صفوی

کلیات دیوان، نصیحتنامه، دهنامه، قوشمالار

فارسجا شعرلر

رسول اسماعیل زاده

انتشارات بین المللی الهدی
E-mail: alhoda@alhoda.ws
London: www.alhoda.com

Şah İsmail (181550)

ARA 2007

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 169766
Tas. No: T811.216 ŞAH.Ş

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

İÇİNDEKİLER

■ Ali Aksüt	Abdallarla İlgili Notlar	11
■ Yasin İpek	Mersin Tahtacıları Üzerine Gözlemler	21
■ Nevena Gramatikova	Ghanging fates and the issue of Alevi İdentity in Bulgaria	29
■ Baki Köz	Bir Alevilik Tanımlaması ya da Alevilik Tanımına Kuramsal Bir Yaklaşım	69
■ Ahmet Taşğın	Bektaşilik-Kızılbaşlık Eleştirileri	75
■ Necdet Subaşı	Türk Modernleşmesi ve Alevilik	91
■ Şehriban Şahin	Bir Kamusal Din Olarak Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik	123
■ Burak Gümüş	12 Eylül'den Bugüne Değin Aleviler	163
■ İsmail Engin	Türkiye İçin Yeni Şanslar, Olanaklar, Sınırlar ve Avrupa Birliği: Türkiye'de Demokratikleşmenin Önemli Bir Unsuru Olarak Aleviler	203
■ İsmail Kaplan	Almanya'da Aleviliğin Din Derslerinde Öğretilmesi ya da Yer Alması ve Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu	223
■ Ertuğrul Danık	Alevilik ve Bektaşilikte Olağanüstü ya da Bakire Doğum Mitosu: İki Damla Kanla Başlayan Yaşam	239
■ Kutlu Özen	Sivas Civarındaki Anadolu Erenlerinin Menkıbelerinde Belli Başlı Motifler	251
■ Şevki Koca	Od'man Baba Velâyetnamesi (Vilâyetnâme-î Şah-i) ve Gökçek Abdal Hakkında Bir Didaktik Kodeks	263
■ Yusuf Küçükdağ	Şah ismail'in Anadolu'yu Şiileştirme Çalışmaları ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Önlemler	273
■ Nevena Gramatikova	The Vilâyet-nâme of Demir Baba as a Source on the History of Unorthodox Islam in North- Eastern Bulgaria	295
■ Ayfer Karakaya-Stump	Alevilik Hakkındaki 19. Yüzyıl Misyoner Kayıtlarına Eleştirel Bir Bakış ve Ali Gako'nun Öyküsü	301
■ Harun Güngör	Balkanlarda Kızılbaşlık	325
■ Ayhan Aydın	Prof. Dr. İzzettin Doğan'la Söyleşisi	327
■ Ayhan Aydın	Halifebaba Nurettin Ölmez'le Söyleşi	339

DOSYA DIŞINDAKİLER

■ Ali Osman Öztürk	Ortaçağdan Yeniçağa Dr. Faust: Büyü ve Şeytan Edebiyatının İlk Kahramanı	345
■ Songül K. Ata	*Havada Bulut Yok* Türküsü Üzerine Üç Saptama	355
■ Saim Açıkgöz	Bir Türkünün Kimliği	361
■ O. Nuri Poyrazoğlu	Murtaza Küncü'nün "Defter"inden ya da Bir Başka "Yurttaşlık" Görevi	365
■ Murat Türkyılmaz	"Aşık Zülali'den Aşık Zülali" Üzerine Bir İnceleme	373

cilt: VIII / sayı: XXIX (2002/1)

Folklor/Edebiyat'tan

27 MAYIS 2002

Folklor/Edebiyat'ın kapsamlı özel sayılarından biriyle daha buluşuyoruz. Bu buluşma, bugüne değin hazırlamış olduğumuz sayıların en kapsamlısı olma özelliği de taşımakta.

Özellikle, son yirmi yıldır sıklıkla gündeme getirilen ve neredeyse kendi sınırlı bilgi dünyasıyla birikiminin erişilmez olduğu sanısına kapılıp, yazılar bir yana, kitap yazanların pek çok olduğu bir alanda, özel sayı gereksinmesinin bu yanıyla ne denli özel bir önem taşıdığı da ortadır.

Bu özel sayının yükünü bütünüyle sevgili İsmail Engin üstlendi. Bu sayı o'nun emekleriyle oluştu. Buradan kendisine bir kez daha teşekkür ediyoruz.

Alevilik özel sayımız, bir derginin, üstelik folklkor/edebiyat gibi, yayın dünyasında varolan birçok dergiden hacimli olmasına karşın, boyutlarını zorlayan yoğunluğa ulaştı. Bu bakımdan, bu özel sayı, okunabirliği de düşünerek iki cilt olarak düşünüldü. Böylece 2002'nin 1 ve 2. sayıları Alevilik özel sayısı olarak yayımlanmış olacak. Ayrıca bu özel sayılar içerisinde dosya dışı başlığı altında, farklı birkaç yazıya da yer vermiş olacağız. Her ne kadar üç aylık bir kültür dergisinin gündemde olan konularla bağlantısı görülmese de, bu uzun zaman aralığı içerisinde bir kısmı senesini de doldurmuş olan ve yayımlanması konusunda olumlu görüş belirtilmiş olan yazıları programa alma kaçınılmazlığı doğmaktadır. Böylece 376 sayfalık bu sayımızda iki formalık bir bölümü de 'Dosya Dışındakiler' başlığı altında özel sayımızla bağlantılı olmayan çalışmalara ayırmış olduk.

Önümüzdeki sayımızda da sayfalarımızın büyük bir bölümünü "Alevilik" dosyamızla ilgili çalışmalara ayırmış olacağız. Bunların yanısıra, yine sayfalarımızı, belirli bir ölçüde de yayımlanmayı bekleyen kimi yazılara ayıracağız.

Bu arada, bir **popüler müzik** ile **oyun kültürü** özel sayılarımızın da hazırlıklarının sürmekte olduğunu, bu iki özel sayımızı 2003 yılında yayımlayacağımızı da şimdiden okur ve yazarlarımıza duyurmuş olalım.

Folklor/Edebiyat'da yayımlanması için hazırlıklarını sürdürdüğümüz bir diğer

Edit. Charles Melville, Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society. London 1996, s. 27-51
IRCICA 28934

Pembroke Papers 4 (1996), 27-51

The Early Years of Shah Isma^{c}il in the *Afżal al-tavārīkh* and Elsewhere

A.H. Morton

In a quite recent article Professor Aubin has dealt with the advent of the Safavids, including the early life of Isma^{c}il, with his customary succinctness and authority.[1] The present study concentrates on a point in the life of the young Isma^{c}il to which Aubin has drawn attention and suggests that the evidence could be interpreted differently, but its purpose is more historiographical than purely historical. The Persian chronicles written under the Safavids are only one of the sources for early Safavid history and they need to be supplemented and corrected on the basis of documentary and other material from elsewhere. The Safavid historical tradition nevertheless remains of great importance for the study of the rise of the Safavids and a task that still remains largely to be undertaken is its critical evaluation, including the detailed study of the sources and biases of the individual chronicles.[2] It is hoped that an examination of passages in some of the accounts of Isma^{c}il's early life concerned with his rather obscure elder brother Ibrahim will at least help to give prominence to the historiographical difficulties of the period, as it is represented in the Persian narrative sources.

A version of the episodes of Isma^{c}il's life which provide the focus for this examination was published by Denison Ross a century ago.[3] Ross's article made available the account of Isma^{c}il's early life contained in an anonymous Life of Isma^{c}il. This work, the title of which is now accepted to be the *Jahāngushā-yi khāqān*, was thought by Ross to date from quite early in the reign of Tahmasb, which made it appear to be one of the earliest narrative sources on Isma^{c}il's life. For a long time a dating in the reign of Tahmasb was almost universally accepted and the work appears as a major source in most serious Western studies concerned in one way or another with the period of Isma^{c}il. Within the last few years, an edition has finally appeared,[4] and in addition two articles examining in different

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 2459
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Sanat Eserleri Dizisi / 289

Şah İsmail

TÜRK SÜSLEME SANATLARINDA
STİLİZE ÇİÇEKLER

HATAİ

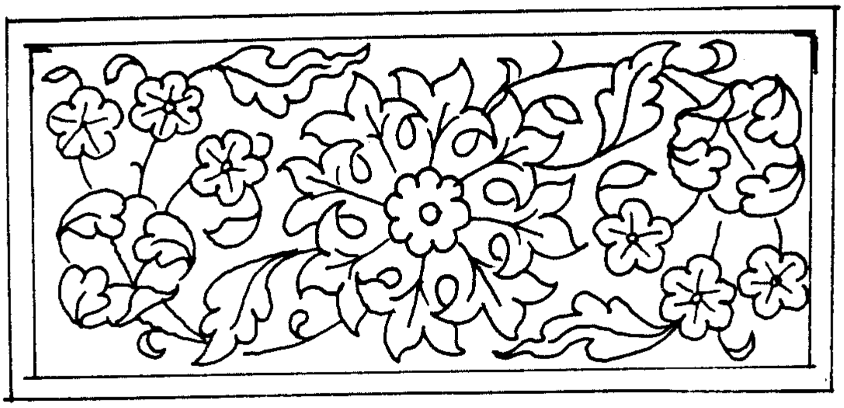

Cahide KESKİNER , Ankara 2000

01 ARALIK 2001

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	78844
Tas. No:	745.5956 KES.T

Türkiye Diyanet Vakfı

شاه اسماعیل اوّل و جنگ چالدران

21. TEMMUZ 1997

پژوهش از: هاشم حجازی‌فر

با مقدمه: دکتر محمد اسماعیل رضوانی

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

Demirbaş No: 41855

Tasnif No: 955.03 HİC.Ş

بیست و پنجمین سالگرد تأسیس سازمان اسناد ملی ایران

انتشارات سازمان اسناد ملی ایران

۱۳۷۴

تاریخ
شاه اسماعیل
و
شاه طهماسب
صفوی

(ذیل تاریخ حبیب السیر)

امیر محمود خواندامیر

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: 41739
Tasnif No: 950.2 HAN.T

تصحیح و تحشیه
دکتر محمدعلی جراحی

1375 Tahran

04 NISAN 1997

Şah İsmail
Tahmasb

دانشنامهٔ جهان اسلام، (۴)، تهران ۱۳۷۷.
İSAM 83364
Sah İsmail
05 MART 2003

یاسمی، تهران ۱۳۶۲ ش؛ عثمان‌بن محمد منهاج سواج، *طبقات ناصری*، چاپ عبدالحی حبیبی، کابل ۱۳۴۲-۱۳۴۳ ش؛ احمدبن عمر نظامی، *کتاب چهار مقاله*، چاپ محمدبن عبدالوهاب قزوینی، لیدن ۱۳۲۷/۱۹۰۹؛ چاپ افست تهران [بی‌تا.]؛ سعید نفیسی، *در پیرامون تاریخ بیهقی*، تهران ۱۳۴۲ ش.

/ شهناز رازپوش /

بهرام‌گور ← بهرام (۱)

بهرام‌میرزا، فرزند شاه‌اسماعیل صفوی و برادر تنی شاه‌طهماسب. وی، که مادرش تاجلو بیگم دختر یکی از امرای موصلوی بود، در شعبان ۹۲۳ در مراغه به دنیا آمد (منشی قمی، ج ۱، ص ۱۷۶، ج ۲، ص ۹۵۴؛ اسکندر منشی، ج ۱، ص ۴۴؛ غیاث‌الدین خواندمیر، ج ۴، ص ۵۵۶). در ۹۳۶، در نوجوانی، به فرمان شاه‌طهماسب حاکم خراسان شد و به همراه لله‌اش غازی‌خان تکلو به هرات رفت (اسکندرمنشی، ج ۱، ص ۵۸؛ غفاری قزوینی ص ۲۸۵؛ روملو، ج ۱۲، ص ۳۰۵). در این مأموریت خواجه شجاع‌الدین محمود شیرازی وزیر او بود (طهماسب صفوی اول، ص ۱۴). چندی بعد، عبیدخان ازبک، هرات را محاصره کرد. مقاومت سپاه صفوی و بهرام‌میرزا، که بیش از یک سال به درازا کشید، به سبب داد و ستد پنهانی گروهی از ازبکهای مخالف عبیدخان با اهالی شهر بود (روملو، ج ۱۲، ص ۳۱۸؛ منشی قمی، ج ۱، ص ۲۲۲)؛ تا اینکه سرانجام در ۹۳۹ با حرکت شاه‌طهماسب به سوی هرات عبیدخان گریخت (روملو، ج ۱۲، ص ۳۱۹) و شاه حکومت هرات را به برادر دیگرش سام‌میرزا سپرد (محمود خواندمیر، ص ۲۸۴). با حملهٔ سلطان سلیمان قانونی به آذربایجان، بهرام‌میرزا همراه با برادرش القاص‌میرزا و چند تن از امرای قزلباش به آن سو رفت (روملو، ج ۱۲، ص ۳۲۶) و تا ۹۴۳ درگیر جنگ با سپاهیان عثمانی بود (غفاری قزوینی، ص ۲۹۰-۲۹۱). او در همین سال، به حکومت گیلان برگزیده شد. ناتوانی بهرام‌میرزا در حل اختلافات محلی، ادارهٔ امور و دستگیری کیاخور کیاطالقانی، وکیل کارکیا سلطان‌حسن که نزد مردم اعتبار داشت، به شورش اهالی منجر شد و او ناگزیر به قزوین گریخت (اسکندر منشی، ج ۱، ص ۱۱۰؛ روملو، ج ۱۲، ص ۳۶۱-۳۶۲). در ۹۵۵، سلطان سلیمان عثمانی همراه با القاص‌میرزا که یاغی شده بود، حملهٔ دیگری به ایران آغاز کرد. بهرام‌میرزا در این هنگام حاکم همدان بود (اسکندر منشی، ج ۱، ص ۷۲). القاص‌میرزا با جنگهای نامنظم به داخل ایران نفوذ کرد و در همدان زنان و فرزندان بهرام‌میرزا را به اسارت گرفت و با خود به بغداد برد، امّا در آنجا آنان را آزاد کرد و به نزد شاه طهماسب فرستاد (*عالم‌آرای شاه‌طهماسب*، ص ۱۰۸-۱۱۰؛ غفاری قزوینی، ص ۲۹۸).

بهرام‌میرزا در نوزدهم رمضان ۹۵۶ در ییلاق جغتو (در کردستان) درگذشت و در مشهد به خاک سپرده شد. او سه پسر داشت: سلطان‌حسین‌میرزا حاکم قندهار، سلطان ابراهیم‌میرزا و بدیع‌الزمان میرزا حاکم سیستان که این دو به دستور شاه‌اسماعیل دوم (حک: ۹۸۴-۹۸۵) کشته شدند (روملو، ج ۱۲، ص ۴۴۲-۴۴۳؛ *ایرانیکا*، ذیل مادّه).

بهرام‌میرزا شعر می‌سرود، «بهرامی» و «بهرام» تخلص می‌کرد و معما می‌دانست. او در نقاشی، خوشنویسی و موسیقی مهارت داشت و هنرمندان و دانشمندان را حمایت می‌کرد (هدایت، ج ۱، ص ۱۹؛ بیانی، ج ۱، ص ۱۰۳). یحیی‌بن عبداللطیف قزوینی، کتاب *لب‌التواریخ* را به نام او نگاشت (← ص ۴). نمونه‌هایی از خط و نقاشی بهرام‌میرزا در کتابخانهٔ طوپقاپی‌سرای استانبول نگهداری می‌شود (*ایرانیکا*، همانجا؛ برای اطلاع بیشتر ← بیانی، ج ۱، ص ۱۰۳-۱۰۴).

همایون پادشاه، دومین شاه بابریان هند، پس از درگذشت بهرام‌میرزا سوگنامه‌ای به همراهِ وزیرش، قاضی شیخ‌علی، برای شاه‌طهماسب فرستاد (ریاض الاسلام، ص ۶۴، ۶۹، ۸۲).

منابع: اسکندر منشی، *تاریخ عالم‌آرای عباسی*، تهران ۱۳۵۰ ش؛ مهدی بیانی، *احوال و آثار خوشنویسان و نستعلیق‌نویسان*، تهران ۱۳۴۵ ش؛ غیاث‌الدین‌بن همام‌الدین خواندمیر، *تاریخ حبیب السیر*، چاپ محمد دبیر سیاقی، تهران ۱۳۶۲ ش؛ محمودبن غیاث‌الدین خواندمیر، *ایران در روزگار شاه‌اسماعیل و شاه طهماسب صفوی*، چاپ غلامرضا طباطبایی، تهران ۱۳۷۰ ش؛ حسن روملو، *احسن التواریخ*، چاپ عبدالحسین نوائی، ج ۱۲، تهران ۱۳۵۷ ش؛ ریاض الاسلام، *تاریخ روابط ایران و هند (در دورهٔ صفویه و افشاریه)*، ترجمهٔ محمدباقر آرام و عباسقلی غفاری‌فرد، تهران ۱۳۷۳ ش؛ طهماسب صفوی اول، شاه ایران، *تذکرهٔ شاه‌طهماسب*، با مقدمه و فهرست اعلام امرالله صفری، چاپ افست تهران ۱۳۶۳ ش؛ *عالم‌آرای شاه‌طهماسب*، چاپ ایرج افشار، تهران ۱۳۷۰ ش؛ احمدبن محمد غفاری قزوینی، *تاریخ جهان‌آرا*، تهران ۱۳۴۳ ش؛ یحیی‌بن عبداللطیف قزوینی، *کتاب لب التواریخ*، تهران ۱۳۶۳ ش؛ احمدبن حسین منشی قمی، *خلاصه التواریخ*، چاپ احسان اشراقی، تهران ۱۳۵۹-۱۳۶۳ ش؛ رضاقلی‌بن محمدهادی هدایت، *مجمع الفصحا*، چاپ مظاهر مصفا، تهران ۱۳۳۶-۱۳۴۰ ش؛

Encyclopaedia Iranica, s.v. "Bahrām Mīrzā" (by p. Soucek).

/ مهین فهیمی /

بهرام‌میرزا، معزالدوله، پسر دوم عباس میرزا نایب‌السلطنه. بهرام میرزا در ۱۲۴۲ به حکومت خوی و سپس

12 ŞUBAT 2007

Şah İsmail

BIBLIOGRAPHY

Haddad, Yvonne. *The Muslims of America.* New York: Oxford University Press, 1991.

Mawdudi, Abul A'laa. *Towards Understanding Islam.* n.p.: Islamic Circle of North America, 1986.

Smith, Jane I. *Islam in America.* New York: Columbia University Press, 1993.

R. Kevin Jaques

ISMA'IL I, SHAH (1487–1524)

Shah Isma'il (r. 1501–1524) was founder and first king of the Safavid dynasty, which ruled Iran until 1722. Isma'il lived during a turbulent time in Iran's history, in a period of political fragmentation and decentralization. When Isma'il's brother Sultan 'Ali was killed in battle by the ruling house of Aq Qoyunlu in 1494, Isma'il went into hiding in northern Iran. In 1499, he and his Qizilbash followers, Turkoman tribesmen, attempted to seize power, and defeated the last Aq Qoyunlu ruler. He was crowned king in the northern Iranian city of Tabriz in 1501.

Before becoming king, Isma' il's religiosity reflected Shi'ite "exaggerated" beliefs such as anthropomorphism with respect to God, transmigration of souls, and occultation and return. In his poetry, he claims divinity for himself, and proclaims to be the Hidden Imam. His followers were said to have followed him into battle without wearing armor, believing him to be invincible.

In 1501, however, Isma' il established not *ghuluww* Shi'ism, but orthodox Twelver Shi'ism as the official state religion, imposing this sect upon a predominantly Sunni Iran. He spent the next ten years of his career consolidating and expanding his rule inside Iran and beyond. He was defeated in Azerbaijan by the Ottomans at the battle of Chaldiran in 1514. This led to a ceasing of military campaigns. Isma' il died ten years later, in 1524.

See also **Empires: Safavid and Qajar.**

BIBLIOGRAPHY

Savory, Roger. *Iran under the Safavids.* Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1980.

Sholeh A. Quinn

Edit. Richard C. Martin, Encyclopedia of Islam and the Muslim World, vol. I, New York 2004. pp. 367 .İSAM 130385.

Tu les as disséminés de par le monde,
Mais toi, tu t'es retiré dans un coin, Tanri !

Tu as créé un pont plus fin qu'un cheveu,
Afin que tes esclaves le traversent.
Mais si nous en restions là :
Passe-le donc toi-même, si tu en as le courage, O Tanri !

Je suis Kaygusuz Abdal, O Créateur !
Viens, bois donc cette dernière goutte,
Soulève le voile de l'Au-delà
Afin que nous nous y promenions ensemble, Tanri !

Hata'î

Avec Hata'î, la littérature bektachie atteint son apogée. Homme d'une grande culture, Chah Isma'il a écrit en turc azeri et en persan, en mètre *'aruz* et en vers syllabiques. Ses poèmes en vers syllabiques étaient destinés à stimuler l'ardeur guerrière et l'engagement religieux de ses partisans. Emportés par une foi aveugle en leur jeune Chah, ceux-ci se jetaient dans la bataille à corps perdu. Ce sont ces vers qui sont chantés pendant les cérémonies religieuses des Bektachis-Alevis et qui continuent à susciter l'enthousiasme et à émouvoir les assemblées.

Les poèmes de Hata'î ont été maintes fois édités en Azerbaïdjan et en Turquie[36]. En Turquie, ils sont adaptés à la langue courante. Hata'î a été beaucoup imité, car ses *nefes* sont chantés pendant les *Ayin-i Cem* et dans toutes les grandes occasions. Comme je l'ai déjà signalé, une édition critique de ses oeuvres serait indispensable, mais elle ne peut être faite que par quelqu'un qui soit parfaitement maître de la langue azeri.

J'ai choisi deux poèmes, l'un à cause de son contenu mystique assez spécifique de l'auteur, l'autre parce qu'il est souvent chanté, notamment pour célébrer la nativité du Prophète.

[36] V. Minorsky, *The poetry of Shah Isma'il I*, BSOAS X, 1939–1942, pp. 1007a–1053a. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Hatâyi Divanı : Şah Ismail-i Sefevi : Hayatı ve nefesleri*, Istanbul 1956. Tourkhan Gandjeï, *Il canzoniere di Sâh Isma'il Hatâ'i*, Naples 1959. Aziz Aga Memmedov, *Sah Ismajyl Xatai, eserleri*, I, Baku 1966 : II, Baku 1973 (en caractères arabes) ; en caractères syrilliques : Baku 1975 (I) ; Baku 1976 (II). Nejat Birdoğan, *Alevilerin büyük hükümdarı : Şah Ismail Hatai*, Istanbul 1991.

IRÈNE MÉLIKOFF
HADJI BEKTASCH UN MYTHE ET SES AVATARS
Leiden-1998, s. 226-229.
ON: 54839

Ces deux poèmes se trouvent conservés dans les manuscrits des oeuvres de Hata'î[37]. Bien que Hata'î ait écrit en turc azeri, j'ai préféré adopter la transcription du turc anatolien.

Bir kandilden bir kandile atıldım
Turab olub yer yüzüne saçıldım
Bir zaman Hak idim Hak ile kaldım
Gönlüme od düşdü yandım da geldim.

Ezelden eveli biz Hakk'ı bildik
Hak'dan nidâ geldi Hakk'a Hak dedik
Kırklar meydanında yunduk pâk olduk
Istemem tahâret yundum da geldim.

Şunda bir kardaşla kayda düşmüşem
Pîrler makamında yanub pişmişem
Kırklar meydanında hem görüşmüşem
Istemem yanmağı yandım da geldim.

Şâh Hatâyi eydür senindir ferman
Olursun her kulun derdine derman
Güzel Şahım sana bin canım kurban
Istemem kurbânı kestim de geldim[38].

Venant de la Lumière, je suis entré dans la Lumière[39],
Devenu poussière[40], je me suis répandu sur terre ;
Un moment j'étais Dieu[41], j'étais avec Dieu,
Le feu est entré dans mon coeur, il m'a embrasé et je suis venu.

Depuis la Pré-éternité nous connaissions Dieu,
Une voix s'est élevée, nous l'avons appelée « Dieu »
Au Banquet des Quarante nous nous sommes purifiés :
Je n'ai pas besoin d'ablution, je suis venu purifié.

Ici bas, j'ai connu les peines de mes frères,
Auprès des Elus j'ai trouvé la perfection,
Au Banquet des Quarante je me suis confondu en eux.
Je n'ai pas besoin de feu, je suis venu embrasé.

[37] Pour la liste des manuscrits, voir ci-dessus les travaux de V. Minorsky, S.N. Ergun et T. Gandjeï.
[38] S.N. Ergun, *op. cit.*, pp. 61–62 ; N. Birdoğan, *op. cit.*, p. 72.
[39] Dans ce vers, « La Première Lumière » est la Lumière divine ; la « deuxième lumière » est celle de l'initiation.
[40] *Turab* : un des surnoms d'Ali est *Abu Turab*, « Père de la Poussière » : voir notre *Abu Muslim, le « Porte-Hache » du Khorassan dans la tradition épique turco-iranienne*, Paris 1962, pp. 91–92. Hata'î se prend pour la réincarnation d'Ali.
[41] Le nom employé pour « Dieu » est *Hakk*, le « Dieu de Vérité ».

08 NİSAN 1999

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

شاه اسماعیل اوّل

پادشاهی با اثرهای دیرپای در ایران و ایرانی

دکتر منوچهر پارسادوست

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: 21588
Tasnif No: 955.02 PAR.Ş

26 ŞUBAT 1997

1375

K. Geldi
Evrak

TOURKHAN GANDJEÏ

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

IL CANZONIERE

DI

ŠĀH ISMĀ'ĪL ḪAṬĀ'Ī

26 EYLÜL 1995

Türkiye Diyanet Vakfı
İslam Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
33611

NAPOLI
ISTITUTO UNIVERSITARIO ORIENTALE
1959

kaknüs yayınları: 261
şiir serisi: 16

ısbn: 975-256-052-0

1. basım;
2006, İstanbul

kitabın adı: hatâ'î külliyatı
yazarı: şah ismail hatâ'î
yayına hazırlayanlar:
babek cavanşir/ekber n. necef
kapak fotoğrafı: şah ismail hatâ'i portresi
azerbaycan el dergisi

teknik hazırlık: yusuf yağ
kapak düzeni: kemal serkan söğüt
iç baskı: alemdar ofset
kapak baskı: milsan
cilt: dilek mücellit

kaknüs yayınları
kızkulesi yayıncılık ve tanıtım hiz.
merkez: selman ağa mah., selami ali efendi cad.l, no: 11, üsküdar, istanbul
tel: (0 216) 341 08 65 – 492 59 74/75 faks: 334 61 48
dağıtım: çatalçeşme sk., defne han, no: 27/3, cağaloğlu, istanbul
tel: (0 212) 520 49 27 faks: 520 49 28
e-mail: kizkulesi@ttnet.net.tr

29 AĞU 2006

145355

ŞAH İSMAİL HATÂ'Î KÜLLİYATI

Türkçe Divanı, Nasihat-name, Deh-name, Tuyuğlar, Koşmalar, Geraylılar, Varsağılar ve Bayatılar

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 145355
Tas. No: T811.216 ŞAH. Ş

Giriş ve Eklerle Yayına Hazırlayanlar:

Babek Cavanşir
Ekber N. Necef

"THE USE OF GREEK MYTHOLOGY IN TURKISH LITERATURE AND PARTICULARY IN THE POETRY OF MELİH CEVDET ANDAY"

Absract

First translation into Turkish from a Western language, Terceme-i Telemak is based on Greek Literature. Other translations and original works in which Greek Mythology is at least mentioned, followed each other. Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hamit Tarhan, and Yahya Kemal Beyatlı who was fascinated by the Mediterannean culture, the pure language of ancient Greek tragedies and wrote poems with this influence-although the trend of Nev-Yunanîlik didn't last long-are the literary figures spurring the attention to Greek Mythology. After the unsuccesful attempts of Salih Zeki Aktay who adopted various myths into his poems, writers, and poets such as Güngör Dilmen and Melih Cevdet Anday began to interpret and use Greek Mythology in their works succesfully.

Melih Cevdet Anday was almost faithful to the original version of the myths in his poems before "Kolları Bağlı Odysseus". In this poem he, for the first time, made use of mythology as a tool to praise human will. "Troya Önünde Atlar", based on İliad, is a poem in which dream, tale, and legend are intermingled with each other. The poet who questions the fate of Paris, states that he doesn't believe in dream, fortune-telling or even fate. The poem ends with the victory/superiority of mankind and love..

Keywords

Greek Mythology, Melih Cevdet Anday, "Kolları Bağlı Odysseus", "Troya Önünde Atlar", fate, fortune-telling, the divine order, superiority of mankind and love.

0.2185

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 10, İstanbul 2004, 199-216.

ŞAH İSMAİL DÖNEMİNDE SAFEVÎ DEVLETİNİN TEMEL KURUMLARI*

Roger M. SAVORY

Çeviren: *Emin KIRKIL***

ÖZET

Temelleri sufî tarikatine dayanan Safevî hareketi Şah İsmail tarafından bir dönüşüme tabi tutulmuştur. İlk etapta başarıya ulaşmasa da bu dönüşüm, tarikat organizasyonundan devlet kurumlarına geçişin açık bir işaretidir. Bu yeni süreç, İsmail'in tarikat şeyhliğinden şahlığa giden yeni bir kimlik edinmesine yol açarken; müridi Türkmenler için de devlet organizasyonuna karşı direnme ve hatta onun içerisinde iktidar mücadelesi dönemini kapsamaktadır.

Devlet kurumlarının oluşumu ile birlikte görevlilerin statüleri de iyice karmaşık bir hal alacaktır. Şahın hem dinî hem de dünyevî temsilcisi olan ve vekil-i nefs-i nefis-i hümayun olarak anılan vekilin zamanla sadece siyasî müessil olarak vekil unvanıyla anılması bu dönüşümü net bir şekilde özetlemektedir.

Anahtar kelimeler:

Şah İsmail, Safevî, Vekil, Sadr, Savory.

Giriş

İsmail'in Çaldıran'da Osmanlılar tarafından bozguna uğratılması, onun yenilmezlik efsanesini sona erdirdi. Bu efsane onun, sözde tanrısal statü iddiasına dayandırılıyordu. *Kızılbaşlar**** Çaldırandan sonra bu düşünceye saygıda bulunmaya devam etmelerine rağmen, onların hareketleri artık hükümdarlarının şahsına herhangi bir özel bağlılıklarının olmadığını açıkça göstermekteydi. *Kızılbaşlar*, İsmail'in tabiat üstü güçlerine dair inançlarını yitirdiler ve bu durum onların İsmail ile olan ilişkilerini esaslı bir şekilde bozdu. Şah İsmail teorik olarak hâlâ *mürşid-i kâmil*, *kızılbaşlar*

* "The Principal Offices of the Safawid State During the Reign of Ismail I (907-30/ 1501-24)", *BSOAS*, XXIII, 1960, I, 91-105.

** Yard. Doç. Dr., Celâl Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/ *eminkirkil@mynet.com*

*** Bu tabir, Haydar'ın müritlerine on iki dilimli özel bir kırmızı başlık giydirmesinden sonra büyük bir kısmı Türkmen olan Safevî tarikatı mensupları için kullanılmıştır.

منابع تاریخ و جغرافیای ایران ۱۷

شاه اسمعیل صفوی

(اسناد و مکاتبات تاریخی همراه با یادداشتهای تفصیلی)

باهتمام

دکتر عبدالحسین نوائی

انتشارات بنیاد فرهنگ ایران

۵۰

19 AĞUSTOS 1993

özdeyişi vermektedir: "Anesinin ya da babasının (*ög, kang*) ... kalbini inciten kimse, erkek ya da kız evlâttan sayılmaz (*oğul, kız*)."[103] *Irk Bitig*'in bu kısa satırlarının, Ortaçağ Türk ailesinin incelenmesi için ve kadının orada oynadığı rol için küçümsenmeyecek bir önem taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte, kadınlar hiç bir şekilde yalnız olarak incelenemezler, çünkü anahtar sözcükler *öt* ve *sab* ile *al* ve *tınla* fiilleri, geliştirilmesi gereken, yalnızca yaklaşık bir anlam vermektedirler. Sözcüklerin dizilişinin, kadının erkekten önce anılmasını gerektirdiğini ve dişi akrabalık adının ele geçirilen ya da evlenilen kadınlar için tamamen başka bir anlamda kullanıldığını gördüğümüz *al* fiilinin kullanışına yol açtığını bir kez daha belirtmekle yetineceğiz.

Bir başka kehanet, insanlardan değil fakat bizce hâlâ bilinmeyen tanrılardan kaynaklanıyor olmalıdır. Bu nedenle, anlamı karanlıktır. Orada, *kamış ara kalmış tengri*, "kamışların arasında kalmış bir tanrı" görülür: Bu, adlarını bol bol insanlara verdikleri bir çağda, öyle görünüyor ki, yırtıcı bir hayvan, belki de bir kaplan, üstelik *Irk Bitig*'in tanıdığı bir hayvan ve çok esrarengiz bir *abınçu katun* olabilir. Onda (abınçu katun) varlığını önerdiğim ve mutsuzlukları (birincisinin neden olduğu) "teselli" eden ve tanrı hayvan'ın karşıtı olan, ikinci bir tanrı görmek eğilimindeyim. Bununla birlikte, *abınçu katun bolzun* cümlesini "avuntu veren Hanım olsun" olarak çevirebiliriz. (*abin*, "avunmak", "avunan", modern Türkçe'de *avunmak*) fakat hiçbir şey "avutan (kadın) İmparatoriçe olsun"[104] diye anlamamıza da engel değildir. Anlamı aydınlanmamıştır. Öyleyse, bu *Abınçu Katun*'u gelecekte yapılacak, daha iyi belgelendirilmiş bir döküm için, eski Türklerin dinsel gösterilerinin kataloğuna bir soru işareti ile kaydedelim.

Sonuç.

Araştırmamızın, toplamamıza izin verdiği bilgiler fakirdir, ancak fakirlikleri bile, onları önemli kılmaktadır. Kitaplarımda ya da makalelerimde birçok kez söylediğim gibi, yoksun olduğumuz İslâmiyet öncesi büyük dinsel metni bulmadıkça (kuşkusuz bulunmayacak da), yalnızca bir grup dokümana dayanarak, Türklerin toplumsal, efsanevî ve dinsel gösterilerini incelemek mümkün olmayacaktır. Ancak, büyük Türk koruyuculuğu, ya da daha doğrusunu söylemek gerekirse, kavramların büyük sağlamlığı, karşılıklı olarak birbirini aydınlatan, değişik dönemlerle çeşitli kaynakları karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır. Ortaçağ toplumlarında, daha şimdiden, özellikle yüceltilmiş olarak görünen kadının yeri, pek çok olay gibi, daha iyi bir biçimde aydınlığa kavuşacaktır.

[103] Hamilton, *Conte, a.g.e.*, s.14. Metin xı, 6.

[104] *Irk Bitig*, § xxxvııı, Orkun, s.82-83.

Erdem, 5/13, 1989 Ankara s. 227-238

- Şah İsmail
- Canbirdi el-Gazali

Dergi / Kitap Kütüphanede Mev...

ŞAH İSMAİL VE CANBERDİ GAZALİ İSYANI*

JEAN-LOUIS BACQUÉ-GRAMMONT**

Çeviren: MAHMUT H. ŞAKİROĞLU***

1514 yılında yapılan Çaldıran savaşını izleyen on yıl içinde Şah İsmail'in dış politikasının ana temelini meydana getiren karakteristik özelliklerden birisi de, karşıtı olan Osmanlılara karşı devamlı bir şekilde düşmanları ayaklandırmaktı. 1519-1520 yılları arasında kalan kış mevsiminde, Orta Anadolu'da patlak veren, Şah Velî adındaki Kızılbaşın önderliğindeki ayaklanma ile aynı yıl Şam Beylerbeyisi Canberdi Gazali'nin başlattığı isyanın, İmparatorluğun iç ve dış kesimlerinde etkisinin ne kadar büyük olduğunu elimizde bulunan belgelere göre saptamak güç olmakla beraber gene de bu ayaklanmaya onun etkisinin büyüklüğü konusunda pek şüphe bırakmıyor.

Şah İsmail, Anadolu içlerinde bulunan taraftarlarıyla anlaşıp, belirli bir tarihte onların ayaklandığı bir sırada ordusu ile birlikte harekete geçmeye niyet etti ise de, sözünde durmadı ve bunun üzerine düzenli Osmanlı ordusu da Kızılbaş ayaklanmasını kolayca bastırdı.

Böylece bir kaçınma, yani tahrik ettiği taraftarlarını son dakikada terk etme tutumu, Şah İsmail'in ilk uygulaması değildi. Ayaklanmaları 1520 yılının ilkbahar mevsiminde, ordusunun gayreti sonucu yok eden Şehsuva-

* Makalenin başlığı: "Études turco-safavides II. Şah İsmaᶜil e la rivolta di Canberdi Ġazâli", *Studi Preottomani e Ottomani. Atti del Convegno di Napoli*, Napoli 1976, s.59-67. Bu diziye ait ilk neşriyatına girişen müellif, bunlardan 1.'si "Notes sur le blocus du commerce iranienne par Selim I'er", *Turcica*, VI (1975), s.68-88, 2.'si burada çevirdiğim çalışması, 3.'sü "Notes et documents sur la révolte de Şâh Veli b.Şeyh Celâl", *Archivum Ottomanicum*, VII (1982), s.5-69. Büyük bir sabırla inceleyerek yıllardan beri olgunlaştırdığı araştırmasının, daha uzun süre devam etmesi bekleniyor.

** Sayın müellif ülkesindeki türkoloji ve şarkiyât cemiyetlerinin çoğunda üyedir. 1984 yılından beri İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (L'Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul) müdürüdür. Robert Mantran'ın ayrılmasından sonra CIEPO başkanı seçildi.

*** Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Yazıda görülen köşeli parantezler aslında yoktur. Bunları metne, çeviren koymuştur. Esas metinde İtalyancası verilen belgeleri de müellifin usulüne göre çeviren koymuştur.

STUDI E MATERIALI SULLA CONOSCENZA DELL'ORIENTE IN ITALIA
PUBBLICATI COL CONTRIBUTO DEL CONSIGLIO NAZIONALE DELLE RICERCHE
Direzione: ALESSANDRO BAUSANI *Redazione*: FRANCESCO CASTRO
3

ŠĀH ISMĀ'ĪL I

nei « Diarii » di Marin Sanudo

a cura di Biancamaria Scarcia Amoretti

I

Testi

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 131695
Tas. No: 955.02 SAN.S

ISTITUTO PER L'ORIENTE
ROMA 1979

-Şehristânî, Ebi'l-Feth, Muhammed b. Abdü'l-Kerim b. Ebi Bekir Ahmed, el - Milel ve'n- Nihal, thk.:Emir Ali Mehna - Ali Hasan Faur, Beyrut, 1416 / 1996

-Turhan, Kasım, Bir Ahlâk Problemi Olarak Kelâm ve Felsefe Açısından İnsan Fiilleri, İstanbul, 1996,

Tunç, Cihat, Kelam (Sistematik) Kayseri, 1997, s. 84

-Tunçbilek, H.Hüseyin, İslâm Düşüncesinde Allah'ın İlmi, Şanlıurfa, 2001

-Tritton, A.S. İslam Kelâmı, çev.: Mehmet Dağ, Ankara, 1983

-Uludağ, Süleyman, İslâm'da İnanç Konuları ve İtikâdî Mezhepler, İstanbul, 1992

-Watt, W.Montgomery, İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri, çev.: E.Ruhi Fığlalı, Ankara,1981

-Wolfson, Harry Austryn, The Philosophy of Kalam, (Kelâm Felsefesine Giriş), çev.: Kasım Turhan, İstanbul, 1996

-Yazıcıoğlu, Said, Mâturîdî ve Nesefî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı, İstanbul, 1992

-Zehebî, Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Osman, Kitabü'l- Kebâir, Beyrut, tsz.

D.1392

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi

(181550)

ŞAH İSMAİL'İN MAHLASI "HATAÎ" KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ

Mustafa EKİNCİ*

31 ARA 2007

Özet

Alevî Kızılbaşların hem dinî hem dünyevî liderleri, diğer bir tabirle hem şeyh hem şahları olan Şah İsmail Türkçe olarak bir çok şiir yazmıştır. Döneminin geleneğine göre şiirlerini kendi açık ismiyle değil de bir mahlasla yazması gerekiyordu. Her şair kendi anlayışına uygun belli bir anlam ifade eden bir mahlas kullanırdı. Şah İsmail de "hataya ait olan, hatalı, hatası olan, hatadan halî olmayan, günahı olan, kusuru olan, yanılan kimse" anlamlarına gelen "Hatâî" mahlasını kullanmıştır.

Ancak Şah İsmail ile ilgili yapılan bir çok çalışmada onun mahlası bazen "Hatâî", bazen Hatâ'î ve bazen de "Hatayî" şeklinde yazılmaktadır.

"Hatâî" kelimesinin etimolojisini incelediğimiz zaman kelimenin Arapça "Hataen" mastarından türediğini görmekteyiz. Bu kelimenin mazi sığası "Hatie" dir. "El-Hatâu", 'hata' anlamında isimdir. İsm-i mensubu ise "Hatâiyyun" şeklinde gelir. Şah İsmail de kelimenin bu sığasını kullanmıştır. Ancak kelime Türkçemizde Hatâiyyun şeklinde kullanılamaz. Kelimenin olduğu gibi bu şekliyle telaffuz edilmesi Türkçemize uygun bir tarz değildir. Kelimedeki "yyun" dile ağır geldiği için atılmış ve kelime kaldığı şekliyle Hataî olarak kullanılmıştır. En son harf olan "i" harfinin şapkalı "î" şeklinde yazılması da kelimenin ism-i mensup sığasında bulunan ve nispet harfi olarak adlandırılan "y" harfine işaret etmesi içindir. Hatayî kelimesinde bulunan "y" harfi ise Arapçadaki nispet harfi olan "y" değil, Türkçede yan yana gelen iki sesli harfin telaffuzunu yumuşatan ve kaynaştırma harfi olarak ifade edilen "ye" harfidir.

Anahtar Kelimeler: Şah İsmail, Mahlas, Etimoloji, Hatâî, Hatâyî, Hatâ'î.

kadınlar nafakalarını, öksüz çocuklar hırkalarını çıkarıp verirken ben seni bırakmam Paşa Hazretleri, bırakmam!..

Ateşten gömlek giyinseniz, etten pençemle yakanıza asılacağım. Dünyanın ne kadar bidâyet, istînâf, temyîz mahkemeleri varsa hepsine mürâcaât etseniz, kapılarında yine sizi sarsacak ve iskemlelerinde yine haykıracak ve sizi bırakmayacağım Paşa hazretleri! Sizden korkar, davalarınızdan çekinir, mantıklarınıza karşı susarsam alçağım!..

Sökülün Paşa Hazretleri, sökülün!..

Sizi şu dönen dünyanın, maksadından dönmeyen bir insanî sıfat ve kuvvetiyle fazilete çağırıyorum.

Sizi şu mahzun ve melûl duran sancağın, ebedî bekçisi sıfat ve kuvvetiyle başınızı eğmeye ve kesenizi açmaya davet ediyorum.

Haydi! Vaktim yok.. Cetvelinizin üçüncü numarasını teşkil edecek olan mektupla uğraşacağım. İşim acele ve mukaddestir.

Siz şimdiye kadar bu kadar açık, doğru ve pervasız söze alışmadığınız için bu sözlerimi bir tehdit diye telâkki eder ve belki ikame-i dâva edersiniz. Şayet öyle ise bu hareketinize müsâade ediyorum, serbestsiniz, istediğiniz mahkemeye gidiniz.

Yalnız biliniz ki sizi tehdit etmiyorum, o kadar cahil miyim ben? Ben bilmiyor muyum ki, siz öyle bir kandilsiniz ki ancak birkaç gecelik yağınız kalmış.. Onu Hak yakıp bitiriyor ve siz tabiatıyla sönüp gidiyorsunuz..

Kesr-i şeref ve haysiyyet meselesine gelince işte açık söylüyorum. Onu bir mahkemenin huzurunda değil, koca bir milletin huzurunda ispat etmelisiniz? Saltanatlar gelmiş geçmiş, devirler gelmiş geçmiş, hâdiseler gelmiş geçmiş, kimse sizi sarsamamış.. Doğru.. Fakat bugün vatanın en gözü yılmaz bir bendesi milletin en aciz, fakat gözü yılmaz bir hâdimi olan ben çıkıyor ve sizi sarsıyorum.

Şu mânevî yumruğumun altında hâlâ gözlerinizi ve kesenizi açmamakta ısrar etmeyiniz, Allah henüz şu mazlum ve mağdur ümmetini terk etmemiştir, bir kudretullah dokunursa, küçük ve zaîf omuzlarınızın üstünde duran büyük başınız, çok çetin taşlara çarpar..

İyisi mi:

Sökülün Paşa Hazretleri, sökülün!

5 Kânûn-ı sâni 329

AKA GÜNDÜZ

Özet: Değişik edebî türlerde kaleme aldığı eserlerle tanınan Aka Gündüz, aynı zamanda gazete yazarlığı da yapmıştır. Türkçü düşünceye bağlı olan yazar, edebî eserlerinin yanında sosyal ve millî konularda giriştiği mücalelerle de dikkat çeker. Burada onun milli konulardaki heyecanını ve düşüncelerin sergileyen II. Meşrutiyet yıllarında yazdığı iki mektup üzerinde durmak ve söz konusu mektupların metnini yayımlamak istiyoruz.

Anahtar kelimeler: Aka Gündüz, mektup.

D 2034

–Şah İsmail

arayışlar
-İnsan Bilimleri Araştırmaları-
Yıl:6, Sayı:11, 2004, Isparta, sh. 107-125

HATÂYÎ'NİN ELİF-NÂME TARZINDA YAZILMIŞ ŞİİRLERİ

Selami TURAN*

Abstract: Elif-nâmes are among the types of poems that are used little but difficult. They are usually formed by writing alphabetically in the Arabic language. Letters are located at the beginning of the line or couplet. Poems of this type have been written by aruz or syllabic meter in Turkish literature. The tradition of writing this type of poems starts with Aşık Paşa and continues with Nesîmî, Fuzûlî, Muhibbî, Esrar Dede, Kul Himmet, Dertlî, Kul Gazi. One of the poets writing this type of poems is Şah İsmail, who founded a strong state in İran, Azerbaijan, Horasan and Iraq in the early 16th century. He writes poems by aruz and syllabic meter under the nickname Hayati. In this work, information about Şah İsmail's life, works and literary personality has been given, and his poems of the type of elif-nâme has been analysed in respect of form (meter, rhyme and redif) and content.

Key words: Shah İsmail, elif-nâme, ghazel,

1. Elif-nâme

Elif-nâme, Türk şiirinin, zorluğu sebebiyle az kullanılan şiir şekillerindendir. Bu şiirlerde başlıca özellik, mısraın yahut beytin birbiri ardınca Arap alfabesinin bir harfi ile yazılmasıdır. Arap alfabesindeki harfler, ses göstergesi olmasının yanında, dînî ve remzî (sembolik) anlam da ifade eder. Elif-nâmeler, Arap alfabesinin harf sırasına uygun olarak yazılır. Harf mısraın veya beytin başlangıcında bulunur. Aynı zamanda mısraların alfabe sırasının tersine çevrilerek sıralanması da mümkündür. Bu tür şiire ters elifba denir. Hem hece hem de aruz vezniyle yazılabilmektedir. Dînî, tasavvufî ve

* Yard. Doç. Dr., S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Düşman seni sana çarpar
Kırığından bina yapar
O binayı sana satar
Vurma gardaş birbirine..»

Daha nice ozanlar, nice konulara ışık tutuyor, nice yaralara parmak basıyor. Gün geçecek, yıl geçecek, dert dava bitmeyecek. Halk adına konuşan, halk adına söyleyen halk ozanları dinmeyen acıları çalıp söyleyecekler. Dertleri, acıları halkın diliyle zamanlar ötesine aktaracaklar...

Dertlerin bittiği görülmüş mü?.. Şimdiye kadar yaşayan halk ozanları dünyaya iyilerin, doğruların hakim olduğunu görmüş mü?.. Hayır!.. Sanatçının, halk ozanının görevi iyiyi aramaktır, güzeli aramaktır ve doğruyu aramaktır...

Dava ne olacaktır ...

Dava kıyamete kadar sürüp gidecektir. Ve dayanamayıp halk ozanı, «Kalsın benim davam, Divan'a kalsın» deyip kesecektir. Pir Sultan'ın sesi kulaklarda yankılanacaktır :

«Ben de bu şu dünyaya geldim giderim
Kalsın benim davam, Divan'a kalsın
Muhammed Ali'dir benim vekilim
Kalsın benim davam, Divan'a kalsın

Yorulan yorulsun, ben yorulmazam
Derviş makamından ben ayrılmazam
Dünya kadısından ben sorulmazam
Kalsın benim davam, Divan'a kalsın

Ben de vekil etim Bâri Hüda'mı
O da kulu gibi zulum ede mi
Orda söyletirler bir bir adamı
Kalsın benim davam, Divan'a kalsın

Mümin müslim devşirir de cem olur
Anda sınık yaralara em olur.
Karataş erir de safi dem olur
Kalsın benim davam Divan'a kalsın

Pir Sultan Abdal'ım dünya kovandır
Giden adil beyler, gelen ihvandır
Muhammed Divanı ulu Divan'dır
Kalsın benim davam, Divan'a kalsın..»

ULUSLARARASI FOLKLOR VE HALK EDEBİYATI SEMİNERİ BİLDİRİLERİ 27-29 Ekim 1975 KONYA, Ankara-1976, s. 315-318. ON: 28746

29 EYLÜL 1994

H A T Â Y Î

Prof. Dr. Irène MELIKOFF

Sayın Başkanım, Sayın meslektaşlarım,

Tekrar sizin aranızda, büyük Mevlâna'nın güzel şehrinde bulunmaktan sevinç ve şerefle beraber, bir ferahlık ve saadet duyuyorum. Onun için sözlerime başlamadan önce beni buraya davet edenlere, bana geleneksel konukseverliği ve cömertliği gösteren Türk dostlarıma ve Sayın Feyzi Halıcı'ya minnettarlığımı sunarım ve bu gibi toplantıların devamını candan dilerim.

Bu toplantıya katıldığım için bir bildiri sunmak görevimi yerine getirmek üzere sizlere :

Hatâyî'nin eserleri üzerine şu bilgileri sunacağım.

Türk halk şiirine ve âşık edebiyatına ait olan toplantımızın çerçevesi içinde Türk âşık edebiyatının tekke kolunun gelişmesi yolunda önemli bir yer tutan bir âşıktan söz edeceğim. Hattâ bu şair tekke edebiyatının bir kolunun kurucusu sayılır : bu zat meşhur Hatâyî'dir. Bu konuyu ele alışımın sebebi, Hatâyî'nin kuvvetli ve ateşli sanatına karşı duyduğum hayranlıkla beraber şimdiye kadar ilim âleminin gözünden uzak kalmış çok eski ve değerli Hatâyî külliyatını bu yaz Tebriz'de incelemiş olmamdır. Bu yazma eski özel bir kişinin malıdır. Eski eserlere karşı büyük bir ilgi duyan ve zengin bir koleksiyonu bulunan Tebrizli Bay Sultan Gurra'i'nin özel kütüphanesindedir. Bu nüsha şimdiye kadar ele geçen eskilerinden en sağlam bir nüshadır.

Şimdiye kadar bir çok bakımlardan kusurlu olması karşısında eleştirili bir basımının mümkün olmadığı kanısında idim. Bu nüshanın bulunuşu ile Hatâyî Külliyatının tam ve mükemmel bir basımının ortaya çıkması mümkün olacaktır.

Hatâyî'nin siyasî kişiliğini burada konu dışında bırakıyorum. Bildiğimiz gibi Hatâyî Şah İsma'il Safavî'nin şiirdeki takma adıdır. Hemen hatırlatmak isterim ki Şah İsma'il'in dedesi Cüneyd Erdebilli Şeyh Safi torunlarından idi. Büyük dedesi Şeyh Sadreddin Timur'un Anadolu'dan dönüşü sırasında yanında getirdiği Türkmen esirleri

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi

Görgecin bağlandı çeşmim iki xoşbû sünbüle,
Türre-yi enberfeşânın açdı, der, bular mıdır?

Gözüm görünce iki hoş kokulu sümbül gibi saçına bağlandı. Anber kokusu saçan alın saçın açtı, diyorlar, bunlar mıdır?

Baş çıkarqan her teref güller midir fesl-i bahar?
Ya fenâ dünyâda xâk olmuş perî-rûlar mıdır?

İlkbahar mevsiminde her tarafta biten güller midir? Ya da bunlar geçici dünyada toprak olmuş peri yüzlü sevgililer mi?

Bilmen, ey Şâhî, senin yârındır ancaq tündxu,
Yoxsa xublar barcası ha böyle bedxûlar mıdır?

Ey Şahi, bilmem bu sert huylu senin sevgilin midir; yoksa bu iyiler parçası sevgililer, böyle kötü huylu mudur?

II

Qönçe-yi gül bülbülün qesdine peykân eylemiş,
Qönçe açılğan gülü yüzüne qalxân eylemiş.

Gül goncası, bülbülü öldürmek için ok atmış. Gonca, açılan gülü yüzüne kalkan yapmış.

Qönçenin peykânın tiz etmek içün şâx-i gül
Cismini başdan ayağa şekl-i sühân eylemiş.

Güllerin şahı, goncanın okunun ucunu keskinleştirmek için vücudunu baştan ayağa törpü şekline sokmuş.

Gül erûsun sübhdem bülbül nigah etmiş meger,
Kim, yüzün yaşıl duvaq altında pünhân eylemiş.

Gül kumaşını, bülbül sabaha kadar seyretmiş. Meğer gül yüzünü yeşil duvak altına gizlemiş.

Dehr ârâ her bir pozuq divar görsen şöyle bil,
Bir Süleyman mülkidir, çerx ânı vîrân eylemiş.

Dünyada yıkık bir duvar görürsen bil ki, bu Süleyman ülkesindedir ve felek onu viran etmiştir.

Mehrine aldanma, Şahi, bu feleyin kim, günü
Göye yetgirmiş, yene xâk ile yeksân eylemiş.

Ey Şahi, bu feleğin sevgisine aldanma. Çünkü güneşi önce göğe çıkarmış, sonra yine toprakla bir etmiştir.

AZERBAYCAN TÜRK EDEBİYATI - II.
Ankara - 1993. s. 147-166. DN: 25729-2

18 TEMMUZ 1995

Şah İsmail Hataî

(Erdebil, 1487 - Erdebil, 1524)

Görkemli devlet adamı, kudretli şair, şiir ve sanat dostu Şah İsmail Hataî'nin sanat anlayışı Azerbaycan Edebiyatı tarihinde kendine has bir yer işgal etmektedir. Klasik anlayış dışına çıkarak divanına ilk defa koşma, geraylı ve bayatı şekillerini alan Hataî, klasik şiir tarzında da eserler vermiştir.

Hataî, 1487 yılında Erdebil şehrinde dünyaya gelmiştir. Büyük babası Şeyh Safi, tarikat şeyhi idi. Şairin babası Şeyh Haydar ise tarikat şeyhliğinden başka devlet adamı ve komutan olarak da tanınmıştır. Akkoyunlular Şeyh Haydar'ın üç oğlunu takip etmelerine rağmen yakalayamamışlardır.

1499 yılında 70 kişilik bir topluluk ile Erdebil'e doğru yola koyulan Şah İsmail'e çeşitli aşiretler de katılır. Şah İsmail, Şirvanşah Hükümdarı Ferruh Yesar'ı ve Akkoyunlu hükümdarı Elvend Mirza'yı yendikten sonra Tebriz'de tahta çıkmıştır. On dört yılda on dört ülke fethederek bütün savaşlardan galibiyetle çıkar. Ancak 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nda yenildikten sonra ömrünün sonuna kadar bir daha savaşa girmemiştir. 1524 yılında vefat eden Şah İsmail, Erdebil'de toprağa verilmiştir.

Şah İsmail Hataî, "kızılbaşlık" hareketinin siyasî ve edebî yönden kurucusu olmuştur. Onun lirik şiirlerinde "kızılbaşlık" düşünceleri daha çok görülür. Hataî; didaktik, öğüt verici ve âşıkâne eserler de vermiştir. Onun "Dehname" adlı mesnevisinin epik şiir tarihimizde önemli bir yeri vardır.

Şah İsmail hakkında Azerbaycan alimlerinden S.Mümtaz, H.Araslı, M.Guluzade, E.Memmedov, O.Efendiyev ve M. Abbaslı'nın araştırmaları vardır. Şairin eserleri E.Memmedov tarafından iki cilt olarak yayımlanmıştır. Hataî'nin doğumunun 500.yılı dolayısıyla 1988 yılında "Geçme Namert Köprüsünden" adı altında bir kitap daha yayımlanmıştır. E.Seferli ve H.Yusufov tarafından hazırlanan bu kitapta şairin ilim alemince bilinen bütün eserleri verilmiştir.

Qazeller

Qızılgül bağ ü bustânım, ne dersen?
Fedâ olsun sana cânım ne dersen?

Kırmızı güller biten bağ ve bahçem, ne dersin? Canım sana feda olsun, ne dersin?

Qerâr ü sebr ü ârâmım tükendi,
Kesildi külli fermânım, ne dersen?

Kararım, sabrım ve rahatım tükendi. Bütün buyruklarım kesildi, ne dersin?

Eridi iliğim, qaldı sümüğim,
Bu teni terk eder cânım, ne dersen?

İliğim eridi, kemiklerim kaldı. Bu gidişle ruhum bu vücudumu terkeder, ne dersin?

D. 1998

Hamza Ağa'nın söylediği doğruydu. Almanya, ne Kızılbaşlık ne de Sünnilik bırakmıştı köylülerde. Hepsi unutulup gitmişti. Konuşulan Almancılardı, Alman parasıydı. Memurun, öğretmenin adı anılmaz olmuştu artık.

Sonuç olarak şunu diyoruz: Edebiyatımızda yazarlarımız Alevilik ve Bektaşilik konusuna yeterince ilgi göstermemişlerdir. Gerçek anlamda bu konuya eğilen 2-3 yazar bulunmaktadır. Bunların başında ,yukarda da belirttiğim gibi, başta Ümit Kaftancıoğlu, Yusuf Ziya Bahadınlı ve Hasan Kıyafet gelmektedir. Diğer yazarlarımız ise, daha çok kulaktan dolma bilgilerle yetinerek Alevilik ve Bektaşiliğe yapıtlarında yer vermişlerdir. Bunların konuya bakış açıları ise, subjektif ve art niyetlidir. Öteden beri yapılan karalamaları, iftiraları büyük bir yazar yaratıcılığı gibi işlemişlerdir.

Özellikle Alevi-Bektaşi öğretisi ve felsefesinden çok, toplumda infial yaratabilecek ya da öteden beri mezhep çatışmalarına yol açmış konuları işlemekten kaçınmamışlar, hatta temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp ortaya getirmişlerdir. Başvurdukları ana tema ise, "Kızılbaşlılık" olmuştur. Bunu da olumsuz anlamda ele alıp işlemişlerdir. Bu sözcükle beraber en çok kullandıkları sözcük / deyim yerinde ise "mum söndürmek", "kestiği yenmez", "Mundar", "camiye gitmez", "ana bacı bilmezler" gibi iğrenç ve mide bulandırıcı anlatımlar olmuştur. Bir yerde halktan birisinin böyle konuşması, bilinen çamur atma alışkanlığını sürdürmesi normal karşılanabilir olsa da, yazar ve aydınlarımızın böylesi bir hata yapmaları bağışlanamaz.

Ömer Seyfettin, Yakup Kadri ve Musahipzade Celal gibi yazarlarımızın, Alevilerin gerçekte "mum söndü" ayinleri düzenlediklerini kabul eden bir önyargıyla yazdıkları apaçıktır. Bu da kendi dönemlerinde Alevilik ve Bektaşiliğin kapalı olmasından, gerçekte bir yazar aydın sorumluluğuyla konuyu araştırma gereği duymadan kaleme aldıklarındandır.

Alevi kökenli yazarlarımız da yeterince yer vermemişlerdir. Ancak Kaftancıoğlu, Bahadınlı, İsmail Kaygusuz gibi yazarlarımız konuyu gerçek anlamıyla ele alıp irdelemişler, nesnel olarak yapıtlarında Alevilerden sözetmişlerdir. Kaftancıoğlu ise Alevi - Bektaşi kültür ve folkloruna büyük ağırlık vermiştir.

Bundan sonra, artık yazarlarımız ve aydınlarımız, Türkiye'de böyle bir gerçeğin olduğunu, Alevilerin de (29 milyon kadar) yaşadığını kabullenerek, yapıtlarında yer vermeseler bile önyargılı olarak da konuya yaklaşmamaları doğru bir davranış olacaktır.

Bu makalede anlattıklarıma çoğu kaynak roman / öykü kitaplarını katmadım. Tüm bu anlattıklarımı şu an üzerinde araştırma ve incelememi sürdürdüğüm "Türk Edebiyatında Aleviler" adlı çalışmamda genişçe yer vereceğim.

08 NİSAN 1999

ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI, yıl:1/sayı:1 (1998)
Köln, s. 209-222.

ŞAH HATAYİ DİVANI'NIN EN ESKİ ELYAZMASI

Azizağa Memedov
Fransızcadan çev.:İlhan Cem Erseven

16. yüzyıl başlarında, Azerbaycan'da Safavi hanedanlığı ve Devletinin güçlü kurucusu Şah İsmail Hatayi (1488-1524), Azerbaycan halk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Gerçekten o, şiir alanında olduğu gibi döneminin politik yaşamında da ününün doruğuna ulaşmıştır. Kendisine ait bir *divan*'ı, didaktik ve açıklamalı iki mesnevi'si[1] olduğu ileri sürülür. Bunlar, lirik koşma'lar [2] ve beyit'lerden [3] oluşan *Dehname* ile *Nasihatname*'dir.

Günümüz yaşayan halk dilindeki şiirlerinde Hatayi, klasik aruz ölçüsüyle yazılmış şiir örneklerinin değişikliği ve zenginliği gibi sözlü edebiyatın en zengin örneklerinden de sunarak hece ölçüsünü de büyük ustalıkla kullanmıştır. Arapça ve Farsça dizeleri kolayca yazmasına karşın, Hatayi, bununla birlikte kendi ana dilinde, ülkesinin ve döneminin edebiyatına büyük bir parıltılık veren Azerice yapıtının en büyük bölümünü oluşturur.

Hatayi, halkının yaratıcı zekasının ürünleri olan sanatsal başyapıtlarını biliyordu ve hatta, bir yüzyıl gecikmeyle ortaya çıkmış Azeri edebiyatını en iyi geleneklererine organik bir biçimde kendisinin de bağlı olduğunu görür. O, Nizami Gencevi, Ovhadi Maragey, Nesimi Şirvani, Kişveri Tebrizi, Melik-Uş-Şuara Habibi ve Ortaçağ Azerbaycan'ının diğer ünlü ozanlarını tümüyle biliyordu. Fakat o, yine de Sadi, Hafiz Şirazi ve diğerleri tarafından bırakılmış zengin mirası ve Fars edebiyatını iyice araştırmıştı. Böyle olmakla birlikte, Hatayi'nin şiirinde, yeni siyasal bir içerik ve doruğa ulaşmış bir biçem altında Nesimi'nin mücadeleci düşüncesini ve başkaldırısını buluruz. Nesimi'yle Fuzuli arasında geçen dönemde (zamanda) Azeri edebiyatının parlak temsilcisi Hatayi, ayrıca yalın bir şiir yaratıcısı olduğunu da göstermiştir.

Hatayi'nin yapıtlarının birçok eski elyazmaları, Doğu ve Batı'nın değişik kütüphane ve müzelerenide olduğu gibi ülkemizin (Rusya) bilimsel araştırma Enstitülerinde de koruma altına alınmıştır. Doğu kaynaklı elyazması kataloglara göre bunları Leningrad, Bakü, Taşkent, İstanbul, Kahire, Londra, Paris, Berlin, Va-

217. MORTON, A. H. "The Date and Attribution of the *Ross Anonymous.* Notes on a Persian History of Shâh Ismâ'il I", *in* Charles Melville ed., *Pembroke Papers I. Persian and Islamic Studies in honour of P. W. Avery*. Cambridge, Centre of Middle Eastern Studies, Univ. of Cambridge, 1990 , pp. 179-212.

Şah İsmail Safevi

L'historiographie persane sur Shah Esma'il Ier pose divers problèmes non encore résolus. Comme l'avait déjà noté Jean Aubin (*Moyen Orient & Océan Indien*, 5, 1988, p. 127, signalé par l'A. dans le présent article, note 12), l'*Anonyme Ross* — une des principales sources primaires sur Shah Isma'il Ier — est "de seconde main, sans doute tardif". En se basant sur une étude récente en japonais de K. Haneda, sur des remarques pertinentes de H. Beveridge (*JRAS*, 1902) jusque là négligées par les spécialistes de la période safavide, et sur une analyse serrée des notes marginales du manuscrit (en partie rendues illisibles par les travaux de reliure), l'A. établit de manière magistrale l'identification de l'auteur (un *gholam* probablement d'origine géorgienne connu sous le *taxalloṣ* de Bijan) et la date tardive de composition de la chronique: 1087/1676-77 (p. 188). Des comparaisons avec des sections du tardif *'Alam ârâ-ye Ṣafavi* et une analyse de passages sur des points d'histoire précis (Firuzkuh 909/1504; Mashhad 916/1510; Abu'l-Kheyr Khan 919/1513) corroborent cette datation et cette attribution. Le passage de cette chronique sur l'introduction du *tâj-e ḥaydari*, coiffure rituelle des *qezelbâš*, peut-il être mis au rang de "genuine material? (p. 199). Il existe un très long exposé sur les circonstances miraculeuses de l'"apparition" de ce *tâj* et de sa confection dans une source que l'on peut désormais considérer comme antérieure, le *Rowżat oṣ-Ṣafaviye* (ms. British Library Or. 3388, fols 43a-44a). Cela mis à part, tous les spécialistes de la période safavide seront redevables à M. Morton de cette clarification historiographique fondamentale.

J. C.

Abstracta Iranica. 13 / 1990 Leuven. s. 56-57

16 KASIM 1997

S. M. Ghazanfar, Islamic Civilization: History Contributions and Influence: A Compedium of Literature, Lanham 2006, pp. 120,121
İSAM DN: 177085

B-145. Mazzaoui, Michel M. and Vera B. Moreen, eds. *Intellectual Studies in Islam: Essays Written in Honor of Martin B. Dickson.* Salt Lake City, UT: University of Utah Press, 1990.

The 13 articles, written by well-known scholars, "cover significant achievements of the Muslim intellectual and cultural tradition in history, biography, mysticism, philosophy, and art—achievements which in themselves demonstrate the high caliber attained by Islamic societies in medieval and early modern times" (p.viii). Because of the specialization of the scholar honored, the primary focus of the narratives in this 268-page book is on Persian literature.

The article titles and authors are: (1) The Qizilbash Turcomans: Founders and Victims of the Safavid Theocracy by Hans R. Roemer, (2) The *Kitab-i-Anusi* of Babai Ibn Lutf (Seventeenth Century) and the *Kitab-i-Sar Guzasht* of Babai Ibn Farhad (Eighteenth Century): A Comparison of Two Judeo-Persian Chronicles by Vera Basch Moreen, (3) The Religious Policy of Safavid Shah Ismail II by Michel M. Mazzaoui, (4) The Anthology of Poets: *Muzakkir al-Ashab* as a Source for the History of Seventeenth-Century Central Asia by Robert D. McChesney, (5) Timur's Geneology by John E. Woods, (6) Regicide and "The Law of the Turks" by Ulrich Haarmann, (7) Women and Religion in the Fatimid Caliphate: The Case of Al-Sayyidah Al-Hurrah, Queen of Yemen by Leila al-Imad, (8) A Sentence of Junayd's by Andras Hamori, (9) Khankhanan Abdur Rahim and the Sufis by Annemarie Schimmel, (10) Disorientation and Reorientation in Ibn Sina's *Epistle of the Bird*: A Reading by Peter Heath, (11) Hermes and Harran: The Roots of Arabic-Islamic Occultism by Francis E. Peters, (12) Treatise on Calligraphic Arts: A Disquisition on Paper, Colors, Inks, and Pens of Simi of Nishapur by Wheeler M. Thackston, (13) The Peck *Shahnameh*: Manuscript Production in Late Sixteenth-Century Shiraz by Louise Marlow.

Kızılbaş
Safeviler
Şah İsmail II
İsmailiyye
Timurlular
Kadın
İbn Sina
Şahname
İEM 2010

The editors suggest, "The desuetude that befell the tradition in more recent times (say, after 1800) should not keep us blind to the great accomplishments of the past. In fact, modern Western as well as Eastern intelligent and curious readers continue to be fascinated by the tremendous strides in the realms of thought and culture of the common Islamic heritage. On the one hand, the West wants to know more about the not-anymore-so-mysterious East; and the Muslim East, undergoing nowadays an exciting resurgence, wants very much to unfold and expose to the thoughtful world of its intellectual and cultural treasures and build on the glorious past a more meaningful and brighter future" (p.ix).

Each narrative has detailed footnotes and bibliographic references. There is a comprehensive name-subject index.

Abstracta Iranica, vol. 29, 2006 Teheran, pp. 98, 99

177. BASHIR, Shahzad. « Shah Isma'il and the Qizilbash: Cannibalism in the religious history of early Safavid Iran ». *History of Religions*, Vol. 45/3, 2006, pp. 234-256.

Şah İsmail
Kızılbaş

In this article, Shahzad Bashir provides an insightful historiographical reexamination of the practice of cannibalism during the reign of the first Safavid ruler, Shāh Esmā'īl (r. 1501-1524). The first section of this article reviews the major chronicles and how they chose to report the celebrated incidents of Qizilbāsh anthropophagy. Bashir is quick to identify that this alleged cannibalism was sporadic and rare, and certainly cannot stand as consistent proof of "ritualistic" religious behavior among the Turkmen amirs. The well-known episode of one Morād Beg Jahānšāhlū being cooked and eaten after Ḥoseyn Kiyā's unsuccessful rebellion in 1504 is not consistently represented by 16th century Safavid sources: Ḫ^{v}āndamīr (*Ḥabīb al-siyar*) and Ḥasan Beg Rumlū (*Aḥsan al-tavārīḫ*) do not mention any cannibalism, while later accounts like Eskandar

Beg Monšī appear to be copied directly from Qazvīnī's earlier *Lobb al-tavārīḫ* (*ca.* 1555). The second episode – the partial consumption of Moḥammad Shibāni Khān's corpse on the battlefield outside of Marv in 1510 – likewise appears to have numerous historiographical gaps and contradictions in the sources. For Bashir, these isolated acts of cannibalism are better understood as symbolic displays of submission and loyalty by the Qizilbāsh rank-and-file towards their Safavid shah, and as such cannot be categorized as part of a larger ritual belief system inherited from the Steppe traditions. The significance of this early anthropophagy is made even further complicated by the fact that Šāh 'Abbās the Great was reputed to have kept a group of cannibals (*chiggiyān*) who would cook and eat criminals and dissenters. On this basis, Bashir divides cannibalism into two types – secular and religious – with the former being associated with the despotic stylings of 'Abbās and the latter identified with the pietistic devotion felt by Qizilbāsh for Esmā'īl as both *muršid* and shah. C.M.

06 HAZ 2010

Sah Ismail
Iran

473. AMIR MAHMUD B. KHWÂNDAMIR. *Târikh-e Shâh Esmâ'il va Shâh Tahmâsp (Zeyl-e* Habib al-Siyar*)*, ed. Mohammad Ali Jarrâhi. Tehran, Gostarde, 1370/1991, XLV-301 p., 2 pages non numérotées.
[Histoire de Shah Esma'il et Shah Tahmasp (annexe du *Habib al-Siyar*)]

Cette édition d'un texte safavide du milieu du 16ᵉ s., écrit par le fils de Khᵛândamir à Hérat, vient au même moment qu'une autre, celle de Gholâm Rezâ Tabâtabâ'i (v. ci-dessus n° 472). L'éditeur a basé son édition sur trois manuscrits de la même famille dont un précieux conservé à Yazd, mais deux autres tardifs (Téhéran, et Tübingen) [Voir pour les manuscrits, C.A. Storey, *Persidskaja Literatura. Bio-bibliografičeskij obzor*. Pererabotal'i dopolnil Ju.E. Bregel', Moskva, 1972, n° 715]. L'Editeur regrette de ne pas avoir eu accès aux manuscrits conservés en Grande-Bretagne; le manuscrit de Tübingen a été consulté sur microfilm. Il ne semble pas connaître l'existence du manuscrit de Tabriz (Ketâbkhâne-ye Melli-e Tabriz, n° 3614) qui a servi pour l'édition de Tabâtabâ'i et qui pourrait être l'autographe. Ceci dit, le texte, bien qu'appauvri des variantes importantes du manuscrit de Tabriz, est correctement édité. La qualité d'impression est bonne et le texte est clair. Toutes les variantes qui ne sont pas très substantielles, ont été intégrées dans le texte même, entre parenthèses ou entre crochets. Les index qui suivent facilitent l'utilisation du texte, qui est la chronique de base pour Hérat safavide jusqu'au milieu du 16ᵉ s. Il faut cependant signaler que dans l'introduction, les références des copies conservées à la British Library (aujourd'hui déménagées à l'India Office Library) — et non pas au British Museum — et à la Cambridge University Library sont fausses; celles de la bibliothèque de Tübingen pas tout à fait exactes. Corriger comme suit: British Library, Or. 2939 et Or. 2776; Cambridge University Library, Or. 1406 (10); Tübingen Universitätsbibliothek, Ma.III.b.43. M.S.

16 ... 1997

Abstracta Iranica ***(Suppl. Studia Iranica)*****,**
c. 15-16, 1992-1993, Tehran 1997. p. 110

28 TEMMUZ 1994

Şah İsmail

۵۰ـ شاه اسمعیل صفوی

منابع تاریخ و جغرافیای ایران شمارهٔ ۱۷ ، ۴۱۹ صفحه ، قطع ۲۴×۱۷ ، جلد
گالینگور وسلفن ، بها ۲۵۰ ریال .

مجموعه‌ای است از بعضی اسناد و مکاتبات تاریخی و مدارک مربوط به زندگانی شاه اسمعیل صفوی سر دودمان صفوی که دکتر عبدالحسین نوایی گرد آورده و یادداشتهایی بر آن افزوده است .

این مجموعه دارای ۴۸ فرمان و نامه و جواب‌نامه است .

28 ŞUBAT 1996

Şah İsmail

Ismail (shah). *See also* Safavid kingdom
ambitions of, 6
campaigns in Iran, Georgia, and Iraq, 11, 66, 78
defeat at Çaldıran, 10, 47
engagements against Ottomans, 56, 115
engagements against Zū al-Ḳadr, 36, 40, 63–66, 115
European images of, 29–32, 36–37, 52, 56, 68, 175–76
relations with Europe, 39, 70
relations with Mamluks, 168
relations with Ottomans, 62, 77, 146, 149
relations with Portuguese, 38, 44–45, 197 n. 54
relations with Venice, 12, 167–68
rise of, 21, 25, 28–29, 54–56
sovereignty and legitimacy of, 11, 22, 74, 78
support for in Anatolia, 56, 74, 206 n. 63, 246 n. 101

PALMIRA BRUMMETT, OTTOMAN SEAPOWER AND LEVANTINE DIPLOMACY IN THE AGE OF DISCOVERY, NEW YORK 1994, İSAM Ktp. Dn:34727.

Iran Sah Ismail

472. [AMIR MAHMUD B. KHWÂNDAMIR]. *Iran dar ruzegâr-e Shâh Esmâ'il va Shâh Tahmâsp Safavi, ta'lif-e Amir Mahmud b. Khᵛândamir*, ed. Gholâm Rezâ Tabâtabâ'i. Tehrân, Mowqufât-e Dr Mahmud Afshâr Yazdi, 1370/1991, 14-498-dix p. (Enteshârât-e Adabi va Târikhi, Mowqufât-e Dr Mahmud Afshâr, 31)

Edition, basée sur trois manuscrits, d'une chronique historique de Hérat, écrite en 957/1550 par Amir Mahmud, fils de Khᵛândamir. La deuxième partie de ce texte est la source principale pour l'histoire de Hérat dans la première moitié du 16ᵉ s. Parmi les manuscrits utilisés, deux sont très valables, le troisième étant assez tardif. Le manuscrit principal (Ketâbkhâne-ye Melli-e Tabriz, n° 3614) n'est pas complet, mais a de bonnes chances d'être l'autographe (cf. p. 15 note 2, l'opinion émise par Seyyed Yunosi). Le deuxième manuscrit, celui de Yazd (Ketâbkhâne-ye Melli-e Yazd, s.c.), est précieux, car issu d'une autre tradition de transmission. L'éditeur n'a pas vu les quatre manuscrits qui se trouvent dans les bibliothèques d'Europe (dont un plus ancien que celui de Yazd) [Voir C.A. Storey, *Persidskaja Literatura. Bio-bibliografičeskij obzor*, Pererabotal'i dopolnil Ju.E. Bregel', Moskva, 1972, n° 715].

Cette édition laisse perplexe, malgré son évidente valeur, car elle contient un nombre très important de graves fautes d'impression qui font que des paragraphes et des passages entiers manquent. Dans certains cas, ces erreurs sont facilement visibles (certaines phrases n'ont pas de sens, etc.), mais, surtout lorsqu'il s'agit d'un mot ou deux, elles sont moins évidentes et peuvent entraîner des erreurs d'interprétation. Il est vraiment regrettable que le travail de l'éditeur soit ainsi rendu pratiquement inutilisable sans la contre-vérification sur manuscrit. M.S.

1 6 ... 1997

Abstracta Iranica ***(Suppl. Studia Iranica)***,
c. 15-16, 1992-1993, Tehran 1997. p. 109-110

Abstracta Iranica, XX-XXI 1997-1998, 2000 Tahran. Ss. 106-107

261. BRUMMETT, Palmira. « The Myth of Shah Ismail Safavi: Political Rhetoric and 'Divine Kingship », in : John Victor Tolan ed., *Medieval Christian Perceptions of Islam: A Book of Essays*. New York and London, Garland Publishing, 1996, pp. 331-357.

This informative article traces the representation of Šāh Esmāʻīl in the European mind. Europeans, building on long-standing hopes for support from the east and anxious to create an ally against the Turks, constructed Šāh Esmāʻīl as a Christ-like messianic figure or mythical hero ready to assist them in their holy struggle against the Ottomans. These mostly Venetian narratives, which were based on letters, rumors and merchant accounts, provided an amalgam of fact and fiction. Ignoring or misreading the clear articulation of his Shiʻi policies and faith, their authors were at pains to « christianize » Šāh Esmāʻīl in order to differentiate him from the Ottomans and make him look like a ruler with whom the West could do business.

R.M.

06 OCAK 1994

Mokhles Golamreza : "Şah İsmail Safevi'nin Edebi Kişiliği ve Türkçe Şiirleri", Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK), 206 s.

Ank. Ü. Dil T.C.F. Doğu Dil-Ed. 1990

Şeyh Haydar oğlu Şah İsmâil, İran'da hüküm sürmüş olan Safevi hanedanının ilk hükümdarı olup, 1486 yılında Erdebil şehrinde doğdu. Annesi Uzun Hasan'ın kızı idi. Bir takım harplerden sonra Tebriz'i kendine başkent yaptı ve çoğu yerleri fethetti. Nihayet 1514 yılında Çaldıran çölünde Osmanlı hükümdarı Sultan Selim'in ordusu ile savaşta mağlup oldu. Sonra 1524 yılında 38 yaşında Sarap şehrinde vefat etti. Erdebil'de Şeyh Safi makberesinde toprağa verildi.

Şiirde Hatâî mahlasını kullanan Şah İsmâil, Türkçe, Farsça şiir yazacak kabiliyette idi. Türkçe'yi, resmî dil olarak kabul ettikten sonra eserlerini bu dilde yazmıştır.

Hatâî az yaşamasına, vaktinin çoğunu devlet işlerine sarf etmesine bakmayarak, zengin ve rengârenk bir edebî miras yaratmıştır. Onun şiirleri bazen kılınçla döğüşe gitmiş, bazen de bir tarikat şeyhinin nasihatlarına çevrilmiş, bazen de bir hırslı kalbin tercümanı olmuştur.

Hatâî şiirde hem canlı halk dili, hece vezni, halk edebiyatı numunelerinden, hem de aruz vezni ile klâsik şiir çeşitlerinden büyük bir maharetle istifade etmiştir. Hatâî esas itibar ile Azerbaycan halkının edebi-bedii mirasıyla yetişmiş ve asırlardan beri işlenen zengin Azeri edebiyatı âdetlerine yakından bağlı olmuştur.

Bu çalışmada Şah İsmâil Hatâî'nin Türkçe şiirlerinden 15 kaside, 356 gazel, 11 rubâi, bir terci-i bend, 2 murabba, 2 kıt'a, Farsça şiirlerinden ise bir gazel, bir tahmis, bir kıt'a ve 3 beyit toplanmıştır. Bibliyografyaların çoğu İran kaynaklarındandır.

Bu çalışmanın Türk edebiyatı çalışmanlarına önemli katkıları olacağına inanıyoruz.

15 HAZIRAN 1993

10722

ŞAH İSMAİL

Şah İsmail Safevi'nin edebi kişiliği ve Türkçe şiirleri. MOKHLES, Golamreza. Bil. Uz. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990. 205s. Danışman: Prof.Dr.Mürsel Öztürk.

396. Aubin, J. "Chiffres de population urbaine en Iran occidental autour de 1500". *Moyen-Orient et Océan Indien* 3 (1986) pp. 37-54.

ŞAH İSMAİL

Dans cette étude très dense, basée sur une solide connaissance des sources disponibles, l'A. analyse les données sur les chiffres de population urbaine en Iran occidental sous les turkmènes Aqqoyunlu et lors de la mise en place du pouvoir safavide sous Shah Esmâ^cil I (1501-1524), période durant laquelle se font sentir "les ravages causés par les guerres et les pratiques de domination de dynasties turkmènes peu qualifiées pour gérer un Etat de vieille civilisation sédentaire". Tout en tenant compte des données des chroniques persanes (pas plus sûres que celles de la plupart des voyageurs européens), il se base essentiellement sur des sources vénitiennes et portugaises, plus particulièrement sur: la relation de Josafa Barbaro, ambassadeur vénitien à la cour de Uzun Hasan (v. J. Aubin, in *Moyen-Orient et Océan Indien* 2, 1 (1985) pp. 70-84; *Abst. Ir.* IX, 390); les relations de deux ambassades portugaises à la cour de Shah Esmâ'il, celle de 1515 établie par Gil Simoẽs (dont l'A. prépare l'éd. critique), celle de 1523 qu'accompagne l'agent de renseignements António Tenreiro (*Itinerário*, 1560).

Suivant tantôt les routes caravanières, tantôt les réseaux pastoraux (base économique du nomadisme turkmène), les envoyés vénitiens et portugais constatent surtout "la dégradation du paysage urbain" qui, dans certains cas, date des invasions turco-mongoles: des villes et des bourgades importantes ont régressé au point d'être pratiquement rayées de la carte. Seuls les grands centres régionaux et la capitale nominale (cas de Tabriz et d'Ispahan) conservent — de par leurs activités administratives et économiques et leur territoire agricole plus vaste — une capacité de récupération meilleure que celle des bourgades. Mais les évaluations sont difficiles, que l'on compte en superficie, en feux ou en "*anime*" (v. *Tableau comparatif*, p. 43). A défaut d'une documentation officielle iranienne, la crédibilité de Tenreiro est renforcée par la concordance de ses données pour l'Anatolie et la Syrie avec celles des *defter* ottomans (p. 44). Tout en rappelant la mise en garde de D. Ayalon sur les évaluations de démographie historique du monde musulman médiéval (*JESHO* 28 (1985)), l'A. constate la stagnation à laquelle paraît voué le monde irano-turkmène, tant sur le plan urbain qu'au niveau tribal (p. 48).
J. C.

Şah İsmail

2763 ARJOMAND, Saïd Amir. The rise of Shah Esmā'īl as a mahdist revolution. *Studies on Persianate Societies*, 3 / 2005 (2008) pp.44-65. [16th century.]

and later with Iran, led to a growing interference of the state in commercial activity in the 16th century. While in earlier times the Muscovite court had shown itself supportive of private trade, it increasingly edged out the independent merchants by monopolizing many export items.
R. M.

414. Maxmudov, Ja. M. "Novyj sbornik dokumentov po istorii sefevidskogo gosudarstva". *IANA ist.* 1986/1, pp. 59-63.
[Un nouveau document sur l'histoire de l'Etat Safavide]

ŞAH İSMAİL

This short article, or research note, discusses the importance of Western European sources for the study of Azerbayjan in the 15th and 16th centuries. Western sources, the author insists, are vital for the understanding of the period of feudalism under the Aq-Qoyunlu and early Safavid dynasties. The information they provide on trade and diplomatic relations has not yet been used sufficiently by Russian scholars. Most of the article is devoted to a discussion of an important recent edition of one such Western source: Scarcia Amoretti's *Šah Ismā'īl I nei "Diarii" di Marin Sanudo* (1979).
R. M.

392. ADLE, Ch. & BACQUÉ-GRAMMONT, J.-L. "Quatre lettres de Šeref Beg de Bitlîs (1516-1520) (Etudes turco-safavides, XI)". *Der Islam* 63, 1 (1986) pp. 90-118.

Dans le cadre de leurs "Etudes turco-safavides", les A. continuent la publication de documents conservés dans les archives du Palais de Topkapı, à Istanbul. Ces quatre lettres, rédigées en persan, ont été envoyées par l'émir kurde Šaraf Beg Ruzegi b. Šams od-din b. Ḥâjji Moḥammad, de Bitlîs, entre 1516 et 1520, à son supérieur hiérarchique ottoman, Biyiqh Mehmed Paša, Beylerbey du Diyâr Bekir. Liés aux Qaraqoyunlu, les princes kurdes Ruzegi (ou Ruzaki) avaient été chassés par les Aqqoyunlu de Bitlîs et de divers territoires qu'ils tenaient à l'Ouest du lac de Van. A la faveur de la désagrégation de l'Etat Aqqoyunlu, ils étaient parvenus à reprendre leur principauté bientôt menacée par Shâh Esmâ'il I, qui captura divers émirs kurdes, dont Šaraf Beg en rivalité avec son cousin Ebrâhim. Après s'être évadé, Šaraf Beg tenta vainement de reprendre Bitlîs. C'est finalement comme allié des Ottomans qu'il reprit Bitlîs où il demeura comme gouverneur de 1516 à son exécution en 1532 (il aurait noué des relations avec Ṭahmâsp I).

Comme cela est généralement le cas, ces documents apportent de précieuses informations datées sur les activités et les mouvements du Shâh et des *qezelbâš* à une époque où les troupes safavides devaient affronter la double menace des Uzbeks au Xorâsân et des Ottomans à l'Ouest après la terrible défaite de Čalderan (1514). Basées sur des rapports d'espions kurdes envoyés périodiquement par Šaraf Beg en territoire ennemi, elles complètent les données des chroniques safavides souvent lacunaires et d'une chronologie imprécise. Les textes, de lecture difficile, sont clairement établis (transcrits et traduits) et abondamment commentés. En dépit de la difficulté inhérente aux systèmes de transcription, les vocables turcs, persans, arabes et kurdes restent lisibles. Le nom de la tribu kurde "Dunbeli" ou Dunbal-Baḥti" (p. 105) se prononce toutefois plus généralement Donboli/Donbali (ou Domali, par assimilation du "b").

J. C.

207. XAṬÂ'I, Seyyed 'Ali Akbar. *Xaṭây-nâme. Šarḥ-e mošâhadât-e S. 'A. A. Xaṭâ'i, mo'âṣer-e Šâh Esmâ'il-e Ṣafavi, dar sar-zamin-e Čin*, éd. par Afšâr, I. Téhéran, Markaz-e Asnâd-e Farhang-e Âsiâ, 1357, XV-266 p., fac-sim. Majmu'e-ye ketâbšenâsi-hâ va madârek-e farhangi, 9. Majmu'e-ye gozâreš-hâ va safar-nâme-hâ-ye âsiâ'i, 2.

C'est la première fois qu'est édité en entier le récit de voyage de Seyyed 'Ali Akbar, surnommé Xaṭâ'i; ce voyage a été accompli avec un groupe de compagnons en cent jours, avant 910/1504-5. Le but du voyage n'est pas clair. 'Ali Akbar était un commerçant; il a dédié sa relation au Sultan Ottoman Salim (918/1513-926/1520). Il a traversé la Transoxiane, dont il semble originaire, a connu Tabriz, semble avoir évité l'Iran. Bon observateur, il a rapporté de son expédition des descriptions de première valeur sur la Chine de ce temps: les villes, la cour, les fêtes, l'armée, la prison même... I. Afšâr a pris pour base de son édition le MS. du Caire (Dâr al-Kutub, daté de 1273/1857), plus complet que les autres (Soleymâniyé, n° 609 et 610, de 1154/1742 et Paris, B.N. Suppl. P. n° 1354, copié sur le MS. d'Istanbul). Le livre a déjà été édité et traduit partiellement en français par Ch. Schefer, traduit en turc (cette traduction, *Qânun-nâme-ye Čin va Xaṭây*, est reproduite en fac-similé aux pp. 197-266) et il a fait l'objet de plusieurs études (liste pp. 13-18). Index aux pp. 177-192. On a encore peu exploité les documents concernant les relations entre l'Iran et la Chine, mis à part les écrits que rappelle I. Afšâr: B. Laufer, *Sino-Iranica* (Chicago, 1919, reprod. 1967) et M. Minovi, «Tarjome-ye 'olum-e čini be fârsi dar qarn-e haštom-e hejri» (*Rev. Fac. Lettres de Téhéran*, 3, 1 (1334/1955), pp. 1-26). On peut y ajouter 'A. Tašakkori, *Irân be ravâyat-e Čin-e bâstân*, Téh., 1356, 187 p. L'éditeur dresse la liste des études en langue anglaise faites par des Japonais sur les relations culturelles, politiques et commerciales entre l'empire chinois et l'Asie Centrale (pp. XIV-XV). Surtout, il donne des références de base (pp. VIII-XIV) à qui voudrait explorer ce domaine.

C. F.

lar", *Çınaraltı*, sayı 3, s. 5-6; M. Zeki Pakalın, *Tarihe Malolmuş Fıkralar, Nükteler*, 1946, s. 36-38, 40-42; Franz Babinger (Çev. Coşkun Üçok), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 1992, s. 322, 328; *RTET* 2/753, 767, 769; Fehmi Ethem Karatay, *TSMKTYK* 1961, 2/204, 205; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1964, s. 518; *İKTYDK*, 3/815-817; E. J. W. Gibb, *A History Ottoman Poetry*, London 1967, 4/140; 1969, s. 93, 94; *ML* 5/664; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, 1971, 2/238; *TGDEİS* s. 191-192; Zeki Çelikkol, *Rodostaki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 1986, s. 34; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi*, 1986, 8/5078; *Büyük Türk Klâsikleri*, 6/387; Cemal Kurnaz, *Ahmet Talat Onay*, 1990, s. 176; *TET/ ASL* 1/160, 321, 324, 328, 337, 340, 347, 509, 520; Metin Kayahan Özgül, *Türk Edebiyatında Siyasî Rüyâlar*, s. 11, 13; *TDEA*, 4/141-142, 7/370; *TDVİA* 16/422-424; *TEA/AÖ* 3/615; *TDEK*, 1992, 3/185; *TGDEİS* s. 191-192; *TYA* s. 474; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 1992, s. 100; Etem Çalık, *Şair ve Yazarlarımızdan Nükteler*, 1993, s. 40; M. Cunbur, "Haşmet Külliyâtı", *Bilge Dergisi*, sayı 1, s. 17; Mehmet Aslan-İsmail Hakkı Aksoyak, *Haşmet Külliyatı*, Sivas 1994; A. Nihad Akay, *Haşmet- Hayatı ve Eserleri* İÜEF Türkiyat Tez 212; Nezih Kurgan, *Haşmet ve Ruznâmesinin İçtimaî Bakımdan Tedkiki*, İÜEF Türkiyat, tez 218; Mustafa Aslan, *Haşmet Divanı* (ydt), Kayseri 1995. ⇝M. ASLAN

HAŞMET, Enver (1925-): Şair. Sivas'ın Doğanşar ilçesinde doğdu. Güzel yazı yazdı ve iyi resim yaptı. Ağaç işçiliğiyle uğraştı. Şair olan Enver zaman zaman gurbete (İstanbul'a) gitti. 18 yaşında şiir yazmaya başladı. Bine yakın şiir yazdı. Beş yüz şiirinin fotokopisi 1998'de Doğanşar savcısı Kubilay Eryiğit tarafından fotokopi edilerek kaybolmaktan kurtarıldı. Şairi ilk defa Fikri Karaman tanıttı.

Kay.: F. Karaman, "Yaşayan Sivaslı Şâirler: "Enver Haşmet", *Erciyes*, sayı: 251, Ank. 1998. ⇝M. ÜÇER

HAŞMET, Mehmet (1924-): Şair. Tire'de doğdu. **Eseri/Şiir:** *Yağmur Bulutu* (Ank. 1961), *Ar Çiçeği* (Ank. 1965).

Kay.: *ÖBBŞKA* 1/61, 2/1202. ⇝Yaz.Krl.

HATÂ'Î (1487-1524): Azerî Edebiyatı divân şairi ve hükümdar. Erdebil'de dünyaya geldi. Şah İsmail adı verildi. Babası Safevî şeyhlerinden Şeyh Haydar, annesi Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızı Halime Begüm Aka (Âlem Şah)'dır. Şah İsmail İran'da uzun süre saltanat süren Safevî devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Safevî adı, atalarının bu tarikata bağlı olmasından ileri gelmektedir. Bu silsile Şeyh Safî adıyla tanınan Erdebilli İshak Safiyüddîn'den Mûsâ Sadreddîn, Hâce Alâeddîn (Seyyid Ali Acem), Şeyh-i Şah İbrahim, Şeyh Cüneyd, Şeyh Haydar ve Şah İsmail'e ulaşır. Kızılbaşlar, Cüneyd'in ölümünden sonra Safevîye tarikatının ba-şına geçen Şeyh Haydar'ın etrafında toplandılar. 1488'de Şeyh Haydar Gürcistan'a akın yapmak bahanesiyle Şirvan Şahı Ferruh Yesar'a saldırdı. Şeyh Haydar bu savaşta öldü. Dayıları Sultan Yakub tarafından ölümden kurtarılan Şah İsmail ve kardeşleri Sultan Ali ile Seyyid İbrahim Şiraz'a vali Mansur Bey Purnak'a gönderilerek, burada üç yıl İstarh kalesinde hapsedildi. Yakup Beyin yerine geçen oğlu Rüstem tarafından, Şah İsmail'le kardeşleri, dinî ve siyasî nüfûzlarından faydalanılmak üzere, serbest bırakıldılar. Bunun üzerine Şah İsmail ve kardeşleri tekrar Erdebil'e döndüler. İsmail'in büyük kardeşi Sultan (Yar) Ali tarikatın başına geçti. Rüstem'le amcasının oğlu Baysungur arasında çıkan savaşta, Rüstem'in yanında yer alarak Baysungur'u mağlup etti. Sultan Ali'nin gücünden ve nüfûzundan korkmaya başlayan Rüstem, onu ortadan kaldırmak istedi. Bunu haber alan Ali kardeşlerini alıp Erdebil'e kaçmak isterken Rüstem'in adamları tarafından yolda öldürüldü. Şah İsmail ve kardeşi, Sultan Ali'nin müritleri tarafından Erdebil'e ve oradan Lâhican'a kaçırılarak saklandı. İsmail yedi yaşında gittiği Lâhican'da altı yıl kaldı. Burada yerli ulemalardan Şemseddîn Lâhicânî tarafından terbiye edildi. Bazı dinî bilgilerle Arapça ve Farsça öğrendi. Müritleri tarafından çok iyi korunan İsmail, 1499'da on üç yaşında Lâhican'dan çıktıktan sonra, etrafına topladığı kuvvetle önce Şirvan'a yürüdü (1500). Ferruh Yesar'ı öldürüp Şirvan'ı ele geçirdi. 1501'de Bakû kalesini zapt etti. Akkoyunlu Elvend Bey'i bertaraf ederek, Tebriz'e gelip taç giyerek kendisini Şah ilân etti. 1502'de 12 İmam adına hutbe okutup, para bastırdı. Kışı Tebriz'de geçiren İsmail, 1503'te Akkoyunlu Sultan Murat'la yaptığı savaşı kazanırken, Sultan Murat Şiraz'a kaçtı. Böylece İran'daki hakimiyeti tamamen ele geçiren İsmail, Irak'a yürüyerek Şiraz'ı aldı. 1504'te Kazarun, Gülistan ve Firuzkuh (Usta) kalesini zapt etti. 1506'da Dülkadiroğlu Alâuddevle'yi mağlup edip, Elbistan'a kadar ilerledi. Ahalisi sünnî olan Diyarbakır'da hakimiyeti güçlükle sağladı. 1507'de Hoy'a girdi. 1508'de ise, halkı-

TÜRK DÜNYASI ORTAK EDEBİYATI: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, c. IV, ANKARA 2004.

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Intellectual studies on Islam, ed. M. M. Mazzaoui & V. B. Moreen, U. of Utah Press, 1990

19 AGUSTOS 1993

331–56; and Amnon Netzer's "Redifot u-shemidot be toldoth yehudei Iran bi-me'ah ha-17," *Pe'amim* 6 (1980): 35–56.

6 *Iranian Jewry's Hour of Peril and Heroism* (New York and Jerusalem, 1987) and note 2 above.

7 *Iranian Jewry*, chap. 4, note 7.

8 *Iranian Jewry's Hour*, 28–31.

9 Ibid., 31, 37–39, 44–45.

10 Ibid., 56–58, 80ff., 115–16, Appendix A, Appendix C, note 12.

11 Ibid., 59–61, Appendix B.

12 Ibid., 93–94.

13 On the persecution of the Armenians, see the chronicle of Arakel of Tabriz, *Livre d'Histoires*, translated by M. I. Brosset in *Collection d'Historiens Armeniens* 1 (St. Petersburg, 1874–76). As for the persecution of Zoroastrians at this time, we lack direct evidence. However, their lowly condition always made them primary targets of persecutions. See Moreen, "The Status of Religious Minorities in Safavid Iran Between 1617 and 1661," *JNES* 40 (1981): 119–34.

14 *Iranian Jewry's Hour*, 62ff., 149–52.

15 Ibid., 60–66, 102.

16 Vera B. Moreen, "The Downfall of Muhammad [^{c}Ali] Beg, Grand Vizier of Shah ^{c}Abbas II (reigned 1642–1666)," *JQR* 72 (1981): 81–99.

17 See note 7 above.

18 *Iranian Jewry's Hour*, 23–25.

19 See the introduction of *Iranian Jewry*.

20 Moreen, "The Kitab-i Sar Guzasht-i Kashan," 145–46.

21 *Iranian Jewry*, chaps. 7–9.

22 *Iranian Jewry's Hour*, 60 ff., Appendix C.

23 *Iranian Jewry*, chaps. 11, 12, 14, and 14, verse 970.

24 *Iranian Jewry's Hour*, Appendix E.

25 Professor Herbert Paper suggested to me in a conversation at the AJS conference that it is inappropriate, perhaps even unfair, to compare the style and rhetoric of these two chronicles to those of classical Persian poetry. Babai ibn Lutf and Babai ibn Farhad certainly did not have the education of traditional classical poets, nor were they, in all likelihood, living among Jews more educated than themselves. Viewed in this light, their literary efforts are nothing short of miraculous, and they are humble testimonies of the authors' love for and acquaintance with Persian literature. Nevertheless, insofar as these two chronicles are written works in Persian, they belong to the corpus of Persian literature, albeit to its folk expressions. It therefore seems appropriate to me to point out, certainly not in order to condemn, the basic differences between these two works and the models by which they were influenced however indirectly.

26 *Iranian Jewry's Hour*, 37–39.

27 Ibid., 34–37.

28 See the discussion of this view in Roger Savory, *Iran under the Safavids* (Cambridge, 1980), chap. 9.

3

MICHEL M. MAZZAOUI

Department of History, University of Utah
Salt Lake City, Utah

The Religious Policy of Safavid Shah Isma^{c}il II

THE MAIN FEATURES of Iran's Safavid history may be recognized as, first: the revolutionary period of the founder of the dynasty, Shah Isma^{c}il I; second, the period of consolidation during the long reign of Shah Tahmasb; and third: the golden age of Shah ^{c}Abbas. Before the establishment of the dynasty in 1501, there was a long period of gestation which some historians take as far back as Shaykh Safi al-Din Ishaq Ardabili, the Sufi ancestor of the family (*dudman*), in the mid-thirteenth century. And after Shah ^{c}Abbas, there was another long period of a century or so characterized by weakness and decline ending in 1722 with Shah Sultan Husayn.

Under the Safavids, Iran became a centrally united entity stronger than it had ever been since the Muslim conquest in the first half of the seventh century. Some writers have sensed a revival of pre-Islamic Sasanid times, expressing this phenomenon in such terms as *vahdat-i milli* (national unity) or "Aufstieg zum Nationalstaat" in the words of Walther Hinz writing in Germany in the 1930s, discredited by Vladimir Minorsky and more recently by Alessandro Bausani.[1] The concept of "national awakening" is best reserved for the Iran of the Pahlavis.

Aside from the Safavids, this idea of a "united entity" could be seen taking shape at the same time in other parts of the central Muslim lands: in the Ottoman Empire, in the Mamluk system of Egypt, Syria, and the Holy Cities of Arabia, in the Uzbek region of Central Asia, and under the Mughals in India. The system of government, administration, and culture

الموسوعة العربية , المجلد الثالني , دمشق 2000,
ص. 382-383 İSAM KTP 92180..
Sah Ismail

■ إسماعيل بن الأحمر
(٧٢٥-٨٠٧هـ/ ١٣٢٥-١٤٠٥م)

أبو الوليد إسماعيل فرج بن إسماعيل بن يوسف بن محمد بن نصر الخزرجي المعروف بابن الأحمر شاعر وأديب أندلسي تلقى علومه الأولى في غرناطة، ثم استقرّ في المغرب، لأن فرع دولة بني نصر أو بني الأحمر الذي ينتمي إليه كان قد اضطرب أمره بخلافات حول الملك، فالتجأ أبوه إلى بني مرين في المغرب، وعاش مع أولاده، وبينهم إسماعيل، في كنف السلطان أبي الحسن المريني ومبرّته وجرايته بفاس.

درس إسماعيل النحو واللغة والعروض على شيوخه الذين ذكرهم في فهرسته، والتقى العلماء والأدباء الوافدين من غرناطة واستجازهم، واستطاع بذكائه ولباقته أن يجعل من ثقافته وسيلة من وسائل الارتباط بالسلطة، فقربه السلطان أبو عنان المريني (ت ٧٥٩هـ/ ١٣٥٧م)، وجعله في جملة العلماء والأدباء والشعراء. توفي في فاس (البيضاء).

كان الشعر في عهد ابن الأحمر من مكمّلات الشخصية التي تعطي صاحبها الحظوة والامتياز، فجمع في «نثير فرائد الجمان» عدداً من مقطّعات شعراء عصره، وأسهم فيها بنصيب من شعره في المولديات (مولد النبي ﷺ) والمديح الذي كان جلّه في بني الأحمر.

معانيه مطروقة، وأسلوبه ينوء تحت أحمال الصنعة، ويرسف في أغلال البديع، وقد مكنته ملكته اللغوية من فهم النصوص الأدبية فشرح «بردة البوصيري».

وفي نثره شارك ابن الأحمر في التأليف بالأسلوب المسجّع، واستعمل ضروباً من البديع، كما استخدم الأسلوب المرسل، وكثيراً ماكان يهجره إلى التصنّع والتكلّف، وفي رسائله شعر ونثر.

مؤلفاته كثيرة، مابين مخطوط ومفقود ومطبوع، ومن كتبه المنشورة: «نثير الجمان في شعر من نظمني وإياه الزمان» ترجم فيه لعدد من أدباء عصره، وقسمهم على دولهم في الأندلس والمغرب (الأقصى والأوسط والأدنى)، وذكر من المشارقة صفي الدين الحلّي، وابن حجلة التلمساني الأصل المشرقي النشأة، وابن طاووس العراقي الذي التقاه في فاس، وسرد أشعارهم، وأضاف بعض الرسائل القصيرة. وكتاب «نثير فرائد الجمان في نظم فحول الزمان» وهو تتمة عمله في كتابه الأول، قسمه إلى أربعة فصول في شعراء المشرق والمغرب والأندلس وبر العدوة، واهتم بالشعر والرسائل الكبيرة. وكتاب «مستودع العلامة، ومستبدع العلاّمة»، وفي هذا الكتاب يقول المؤلف: «العلامة شارة في الكتب كالشهادة الشرعية، كلتاهما عنوان الصحة، والبعد عن التزوير»، وقد ذكر في الكتاب العلامات التي كانت في عصره وما قبله، شعاراً في الرسائل الصادرة عن الرؤساء بعد أن تراءت له مستبدعات كتّاب العلامة، وافتنانهم في الخط والرسم، وهو كتاب تسلية، وليس مرجعاً أو سنداً. أما كتابه «روضة النسرين في دولة بني مرين» فيذكر فيه نسب بني مرين ووضعهم في قبيلة زناتة، ويسجل المعلومات المتعلقة بملوكهم، وأبنائهم وبناتهم وحجّابهم وكتّابهم وصراعهم مع بني عمومتهم من بني عبد الواد. ولا ينسى الكاتب كعادته أن يفخر بأسلافه من ملوك بني الأحمر. وقد انتهى من كتابته عام ٨٠٧هـ، ولعله آخر مؤلفاته، إذ توفي في العام المذكور.

هناء دويدري

الموضوعات ذات الصلة:

غرناطة - بنو مرين - بنو نصر.

مراجع للاستزادة:

- لسان الدين بن الخطيب، اللمحة البدرية في الدولة النصرية، تحقيق محب الدين الخطيب (المطبعة السلفية ومكتبتها، القاهرة ١٣٤٧هـ).
- إسماعيل بن يوسف بن محمد بن الأحمر، نثير فرائد الجمان في نظم فحول الزمان، دراسة وتحقيق محمد رضوان الداية (دار الثقافة، بيروت ١٩٦٧).

■ إسماعيل بن علي (الملك المؤيد-) ← الفداء (أبو-)

■ إسماعيل الصفوي
(٨٩٢-٩٣٠هـ/ ١٤٨٧-١٥٢٣م)

إسماعيل بن حيدر بن جنيد الصفوي، مؤسس الأسرة الصفوية في إيران، من أحفاد الشيخ صفي الدين (٦٥٠-٧٣٥هـ/ ١٢٥٢-١٣٣٤م) الذي استقرّ بأردبيل من أعمال أذربيجان، ويقال إنه من نسل الإمام موسى الكاظم.

ظهر الصفويون منافسين لحكم جهان شاه زعيم القره قيونلو في إيران، وكانت الحركة الصفوية قد تطورت في عهد جُنيد جد إسماعيل من حركة دينية إلى حركة تسعى للاستيلاء على السلطة، وعدّ جهان شاه هذه الحركة تهديداً له، فأمر جُنيداً بمغادرة أردبيل، وإلا تعرضت للخراب والدمار، فهرب جنيد إلى بلاط أوزون حسن زعيم الآق قيونلو في ديار بكر. ومع وجود الخلاف المذهبي بين جنيد الشيعي وأوزون حسن السني فإنهما تحالفا على الوقوف في وجه جهان شاه، الذي كان قد استغل وفاة شاه رخ التيموري (في ماوراء النهر) سنة ٨٥٠هـ/ ١٤٤٧م ليمد سلطته إلى أقصى اتساعها. وتأيد هذا التحالف حين تزوج جنيد أخت أوزون حسن، خديجة بيگم. فلما قُتل جُنيد سنة ٨٦١هـ في حربه مع صاحب شروان، بايع أتباعُهُ الشيخ حيدر بن جنيد وزوّجه خالُه، أوزون حسن، ابنته حليمة بيگم، وأعاده إلى أردبيل إثر انتصاره على جهان شاه (٨٧٢هـ/ ١٤٦٨م) وسيطرته على كل ممتلكات القره قيونلو.

ولما توفي أوزون حسن سنة ٨٨٣هـ/ ١٤٧٨م، استحكم العداء بين حيدر الذي ازداد نفوذه في أردبيل ويعقوب بن أوزون حسن (٨٨٤هـ-٨٩٦هـ)، وأعان يعقوب حاكم شروان في حربه مع حيدر الذي قُتل في طبرستان قرب دربند سنة ٨٩٣هـ، واستولى

09 ARALIK 2003

Sicher ist, daß die Geschichtsschreibung sogar in den Augen derer, die sie selbst betrieben, viel von ihrem Nimbus eingebüßt hatte und nicht mehr als Hobby der geistigen Aristokratie betrachtet wurde. As-Saḫāwī, ob seiner spitzen und ungerechten Feder berühmt[60], aber für unser Anliegen als Zeuge sehr geeignet, sagt ironisch, gehässig und wehmütig zugleich über aṣ-Ṣairafī al-Ǧauharī, einen von den Zeitgenossen[61] wie auch von modernen Gelehrten[62] zu Unrecht abqualifizierten Chronisten des dritten Standes: „Er gab sich der Geschichtsschreibung hin — und was für einer Geschichtsschreibung! — er, der sich von der Masse des einfachen Volkes (ansonsten) ja nur durch sein Aussehen und seinen Lebenswandel auszeichnete“[63].

[60] As-Suyūṭī, *Naẓm al-ʿiqyān fī aʿyān al-aʿyān*, ed. Ph. Hitti unter dem Titel *As-Suyuti's Who's Who in the Fifteenth Century*, New York 1927, S. 152.
[61] As-Saḫāwī, *aḍ-Ḍauʾ al-lāmiʿ V*, S. 217—19; Ibn Iyās, *Badāʾiʿ az-zuhūr* II, Būlāq 1311/1893—94, S. 288.
[62] Rosenthal, a.a.O. S. 84.
[63] As-Saḫāwī, *aḍ-Ḍauʾ al-lāmiʿ V*, S. 218.

11 KASIM 1995

ZDMG, v. 121, 1971 Wiesbaden

Schah Ismāʿīl, ein Mahdī der anatolischen Turkmenen?

Von Erika Glassen, Freiburg

Über Reste schamanischer Bräuche und Auffassungen bei den *Qïzïlbaš* ist in der letzten Zeit öfters geschrieben und gesprochen worden[1]. Natürlich gehören derartige Reminiszenzen zu dem Erbe, das die Vorfahren der *Qïzïlbaš* aus ihrer altaischen Heimat in Zentralasien mitgebracht haben. Es wird daher auch im Rahmen eines Gespräches über religiöse und religionsähnliche Vorstellungen der altaischen Völker nicht ganz abwegig sein, einer mit den *Qïzïlbaš* zusammenhängenden Frage nachzugehen, wenn sie auch höchstwahrscheinlich nicht auf altaische sondern eher auf islamische Ursprünge zurückführt, wenn nicht gar auf christliche Affinitäten.

Die Geschichte der Beziehungen zwischen der *Ṣafawīya* und den anatolischen Turkmenen, die als *Qïzïlbaš* Schah Ismāʿīl in Iran zur Macht verhalfen, wird seit einiger Zeit ja rege untersucht und soll hier nicht vorgetragen werden. Wir möchten lediglich einen kleinen Beitrag zur Klärung der geistigen und religiösen Hintergründe dieser Bindung leisten. Man muß daran erinnern, daß der Einfluß Ardabīls auf das religiöse und geistige Leben in Kleinasien vielschichtig und verwickelt war und während der langen Geschichte der *Ṣafawīya* sowie des Safawidenreiches, wenn nicht gar bis auf den heutigen Tag, wirksam geblieben ist. Der Bezug der *Qïzïlbaš* zu den Safawiden ist dabei nur einer der Fäden, die Anatolien und Ardabīl verknüpfen, er ist allerdings durch die folgenreichen historischen Auswirkungen besonders deutlich sichtbar geworden.

Es scheint uns ein Merkmal der islamischen Religiosität Kleinasiens[2] zu sein, daß die zahllosen Sekten und Glaubensgemeinden, in die das

[1] Aubin, Jean, „*La Politique religieuse des Safavides*“, in *Le Shîʿisme Imâmite*, Bibliothèque des Centres d'Études Supérieures spécialisés, Travaux des Centres d'Études Supérieures spécialisés d'Histoire des Religions de Strasbourg, Paris 1970. — Einige der hier vorgetragenen Erwägungen waren auch schon Gegenstand eines Referates, das die Verfasserin zu demselben Thema am 27. Juni 1970 bei Gelegenheit der XIIIme Conférende Internationale d'Études Altaïque in der Universität Straßburg gehalten hat.

[2] Über das religiöse Leben in Kleinasien siehe u.a. Babinger, Franz, „*Der Islam in Kleinasien*“, in ZDMG 76 (1922); Köprülü, M. F., *Türk*

- Celayirliler 21-25
- Muzafferiler 26-32
- Serbedarlar 33-51
- Timurlular 62-63
- Ahmed Celayir 83-86
- Şahruh Mirza 125-126
- Uluğ Bey 133-134
- Bu Said Hanedanı 139-14
- Hüseyin Baykara 146-150
- Kara Koyunlular 147-178
- Ak Koyunlular 173-178
- Uzun Hasan 202-204
- Şah İsmail I 211-224
- Kızılbaş 223-238

- Celayirler ahiy. Muh. 256-264
- Şah Tahmasp I 274-294
- Şah İsmail II 295-298
- Şah Abbas I 301-28
- Şah Abbas II 359-358
- Şah Sultan Hüseyin 365-375

...ng des Buches auf-
...ren.
...lerte Originalfas-
...veröffentlichen.
...das neu hinzuge-
...glischen Fassung
...ungen in den An-
...umgestaltete In-
...mit der Heraus-

...auch in der histo-
...nastiengeschichte
...en Themen. Erst mit dem Methoden-Pluralismus, der sich neuerdings durchgesetzt hat, kann Herrschaftsgeschichte wieder ihren Rang als Grundlagenwissenschaft beanspruchen.

Das Land, von dem hier zu sprechen ist, wurde seinerzeit Persien genannt, obwohl die Eigenbezeichnung, damals wie heute, Iran war und ist. Das komplizierte Verhältnis, in dem die beiden Bezeichnungen zueinander stehen, soll hier nicht erörtert werden. In unserem Zusammenhang wird „Persien" gewöhnlich für den in der Endphase des Safawiden-Reichs geltenden Territorialbestand verwendet, „Iran" für den Ausstrahlungsbereich der persischen Sprache und Kultur, besonders wenn er über das persische Staatsgebiet hinausgeht.

Entstanden ist diese Arbeit im Orientalischen Seminar der Universität Freiburg, zu dessen Direktoren der Verfasser von 1963 bis 1983 gehörte. Eine ganze Anzahl einschlägiger Einzelprobleme konnte er in Dissertationen und Magisterarbeiten seiner Studenten untersuchen lassen, wofür er sich in jedem Fall zu großem Dank verpflichtet weiß. Desgleichen betrachtet er es als eine angenehme Pflicht, seinen Mitarbeitern und nachmaligen Kollegen, besonders den Professoren Bert Fragner, Erika Glassen, Ulrich Haarmann und Hans Müller sowie in der Schlußphase Frau Dr. Monika Gronke, für fördernde Gespräche, manchen Ratschlag und wohltuendes Interesse zu danken. Daß das Buch auf die Initiative des früheren Direktors, Professor Dr. Anton Heinen, hin in den Veröffentlichungen des Beiruter Orient-Instituts erscheinen kann, erfüllt den Autor mit Freude und Genugtuung.

Freiburg, den 29. Juni 1989 Hans Robert Roemer.

21

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi

INHALT

Der historische Rahmen 1

DAS VORSAFAWIDISCHE IRAN 15

Die Erben des iranischen Mongolen-Reichs 17
Die Ǧalāyiriden 21
Die Familie Īnǧū und die Muẓaffariden 26
Die Sarbadāren und ihre Rivalen 33
Die Sarbadāren eine sozial-progressive Gruppe oder ein Königreich ohne Könige? 52

Timur in Iran 57

Herkunft und Anfänge Timurs 58

Der Siegeszug Timurs nach Vorderasien 62
Die Eroberung Ostirans 63
Motive und Methoden 68
Timur und die Goldene Horde 74
Die Unterwerfung Zentral- und Westpersiens 77

Timur stößt an die Grenzen seiner Macht 83
Sulṭān Aḥmad Ǧalāyir 83
Der Widerstand der Ǧalāyiriden nicht erfolglos 87
Ausschaltung der Goldenen Horde 89
Der indische Feldzug 93
Der Feldzug nach Syrien und Anatolien 94
Aufbruch nach China – Krankheit und Tod 102

Timur als Persönlichkeit 105
Timur – ein historisches Verhängnis? 113

Persien unter den Nachfolgern Timurs 121

Drohender Verfall – Konsolidierung 122
Die Wirren nach Timurs Tod 122
Šāh Ruḫs Kampf mit den Qara Qoyunlu und anderen Gegnern 125

11 KASIM 1995

HANS ROBERT ROEMER
PERSIEN AUF DEM WEG IN DIE NEUZEIT
Iranische Geschichte von 1350-1750, Wiesbaden-1989, VII-X, DN: 33127.

Azerbeycan Sovyet Ansiklopedisi, c. X, s. 473-474
Şah İsmail (Hetai) (1987-Bakü)

17 EYLÜL 1991

нефт јатагларынын вә мүхтәлиф енеркетик сәвијјәли орта өзлүлүклү нефт јатагларынын ишләнилмәси үчүн тәтбиг едилир. Ш.ү. и.н.-да јатагларын ишләнмәси тәмизләјичи вә ја дренаж системләринин көмәји илә апарылыр. Тәмизләјичи системдә нефтлә дојмуш сүхурлар дағыдылыр, гујудибиндә јүкләјичи машынла јералты нәгл. васитәсинә јүкләнир вә шахта лүләси илә јер сәтһинә галдырылыр; бурада хүсуси гурғуларда е'мал олунмагла нефт фраксијалары сүхурдан ајрылыр; галан сүхурлар иншаат материалы, кимја сәнајеси үчүн хаммал вә с. кими ишләдилир.

Јатагдакы нефт ахычы олдугда, јахуд ону сүн'и сурәтдә бу һала кәтирмәк оларса дренаж ишләнилмә системи тәтбиг едилир. Бу үсулла лајын нефтвермә габилијјәтини 5—6% әвәзинә 50—60%-дәк чатдырмаг олур. Бунун үчүн мәһсулдар лајдан 20 *м* дәринлијә бир-бириндән 75—100 *м* мәсафәдә ики шагули шахта лүләси (диаметри 5,0—5,5 *м*) газылыр. Шахта лүләләриндән бири галдырычы (ишчиләри, лазыми аваданлығы лүләнин дибинә ендирмәк вә орадан јер сәтһинә галдырмаг үчүн), дикәри исә һавадәјишдиричи (јералты газмалара һава вермәк үчүн) лүлә адланыр. Онларын дибләри бир-бирилә *штреклә* бирләшдирилир; сонра штрек боју һәр 20—25 *м* мәсафәдән бир газыма камерасы јарадылыр вә бурадан үстдәки мәһсулдар лаја ашағыдан јухары шагули гујулар газылыр; нефт һәмин гујуларла сәрбәст һалда ахыб газыма камераларына топланыр вә бурадан насосларла јер сәтһинә галдырылыр.

Технолоҗи чәһәтдән Ш.ү.и.н.-нын үстүнлүјү бунлардыр: мәһсулдар лаја билаваситә јол ачылмасы сајәсиндә ораја истиликдашыјычы (мәс., ифрат гызмыш су бухары) вурдугда онун иткисини азалтмаға, мәһсулдар лајы даһа да там ачмаға вә нефт еһтијатындан тамамилә истифадә етмәјә имкан верир; көрүлән ишләр һава шәраитиндән асылы олмур. Лакин нефт бу үсулла чыхарылырса адамлар јер алтында ишләмәли олурлар. Актив газлар, контур вә гујудиби суларын мөвчудлуғу мәһсулдар лајдакы көврәк сүхур вә с. Ш.ү.и.н.-ны чәтинләшдирир. ССРИ-дә 1939 илдән Јарег јатағында (Коми МССР) нефтин сәнаје һасилаты бу үсулла апарылыр. Газах.ССР, Грозны вил., Краснодар өлкәси вә с.-дә ајры-ајры јатаглардан бу үсулла нефтчыхарма кеолоҗи-техники шәртләрә көрә перспектив әһәмијјәтә маликдир. Һазырда Абшеронда Балаханы гәс. јахынлығында ишләнмиш јатагдакы чох өзлү нефтин шахта (дәринлији 340 *м*) үсулу илә һасилаты үчүн газыма ишләринә башланмышдыр.

ШАХТАЛЫ СОБА — ишләк фәзасы (шахтасы) јухарыја узадылмыш сәнаје собасы; ен кәсији даирәви (силиндрик вә ја коник) вә ја дүзбучаглы формасындадыр. Е'мал олунан материал собаја јухарыдан јүкләнир; һазыр мәһсул исә собанын ашағысындан чыхарылыр. Ш.с. истилијинин ф.и.ә.-нын јүксәк вә мәһсулдарлығынын нисбәтән чох олмасы илә характеризә олунур. Ш.с.-дан башлыча олараг филизләрдән метал алмаг (бах *Ватержакет собасы*, *Домна истеһсалаты*), метал әритмәк (бах *Вагранка*), одадавамлы хаммал биширмәк вә с. үчүн истифадә едилир.

ША́ХТИНСК — Газах.ССР Гараганда вил.-ндә шәһәр. Шерубај-Нура чајы саһилиндәдир. Әһ. 59 мин (1985). Көмүр чыхарылыр. 2 дәмир-бетон мә'мулаты, механикләшдирилмиш гејри-стандарт аваданлыг вә васитәләр, синтетик јујучу васитәләр з-длары, тикиш ф-ки; технолоҗија техникуму вар.

ША́ХТЫ (1920 иләдәк Александровск-Грушевски) — РСФСР Ростов вил.-ндә шәһәр. Д.ј. ст. Автомобил јоллары говшағы. Әһ. 221 мин (1985). Јүнкүл сәнаје үстүнлүк тәшкил едир. «Һидропривод», машынгајырма з-длары, јејинти сәнајеси вә тикинти материаллары мүәссисәләри; али вә орта ихтисас мәктәбләри, драм театры, өлкәшүнаслыг музеји вар. Көмүр чыхарылыр.

ША́ХТЫ МҮҺАКИМӘСИ (1928)— Донбасын даш көмүр сәнајесиндә əксингилаби зијанчылыг фәалијјәти илә мәшғул олан антисовет әһвали-руһијјәли мүтәхәссисләрин мүһакимә просеси (Москва, 18 мај—6 ијул). *Јени игтисади сијасәт* нәтичәсиндә сосиалист уклады мөһкәмләндикдән сонра кечмиш шахта саһибләринин өз мүәссисәләрини гајтармаг үмидләри боша чыхды, онлар фәал вә тәшкил олунмуш зијанчылығын илһамчыларына чеврилдиләр. «Шахтылыларын» фәалијјәтини «Русијанын чәнубундакы кечмиш мә'дән сәнајечиләри бирлији» (Парис) вә «Донбас мә'дән сәнајеси мүәссисәләринин кечмиш директорлары вә саһибләринин Полша бирлији» истигамәтләндирирди. Зијанвуручу груплар Донбас, Харков (1923—24) вә Москвада (1926) јарадылмышды. «Шахтылылар» ССРИ-нин мүдафиә габилијјәтини вә игтисади гүдрәтини зәифләтмәјә чалышырдылар (з-д вә шахталары, електрик ст.-ларыны партладыр, јандырыр, шахталара су бурахыр вә с.).

ССРИ Али Мәһкәмәсинин һөкмү илә мүһакимә олунанлардан 5 нәфәри күлләләнмәјә, 40 нәфәри 1 илдән 10 иләдәк һәбс чәзасына мәһкум едилди.

ШАХТЈОРСК—РСФСР Сахалин вил.-ндә шәһәр. Сахалин а.-нын г.-индә, Јапон дәнизи саһилиндәдир. Тикинти материаллары комбинаты, кәрпич з-ду, електрик ст., сафлашдырма ф-ки вар. Көмүр чыхарылыр.

ШАХТЈО́РСК (1953 иләдәк Катык гәс.)—УССР Донетск вил.-ндә шәһәр. Шахтјорск р-нунун мәркәзи. Д.ј. ст. (Постниково). Әһ. 72 мин (1985). Тикиш-трикотаж, 3 сафлашдырма ф-ки, механики тә'мир, пивә з-длары, чөрәк комбинаты; тичарәт техникуму, кинотехникум, педагоҗи мәктәб вар. Көмүр чыхарылыр.

ШАХУ́НЈА—РСФСР Горки вил.-ндә шәһәр. Шахунја р-нунун мәркәзи. Д.ј. ст. Мешә сәнајеси мүәссисәси, тахташалбан, ағач е'малы з-длары, бәдии тикиш-чәки ф-ки, гуру сүд комбинаты, д.ј. нәгл. мүәссисәләри вар.

ШАҺ (фар. شاه)—Јахын вә Орта Шәргин бә'зи өлкәләриндә вә Деһли султанлығында монархын титулу. Ш. титулу илк дәфә Сасаниләр дөвләтиндә ишләнмәјә башламышдыр. Иранда шаһлыг режими девриләнәдәк Ш. шаһәншаһ ады илә мөвчуд иди. Падшаһ (фарсча шаһлар һөкмдары) титулу шаһәншаһ (Јахын вә Орта Шәргдә), император (әсасән, Гәрбдә) титулларына ујғундур.

ШАҺ АББАС I (27.1.1571—19.1.1629) —Иран шаһы [1587—1629]; *Сәфәвиләр* сүлаләсиндәндир. Иран феодалларына архаланараг, сарајда һаким мөвге тутан түрк (әсасән, Азәрб.) мәншәли ә'јанлары сыхышдырмыш вә дөвләт апаратыны фарслашдырмышды. Иранын дахили р-нларынын игтисадијјатыны инкишаф етдирмиш, дахили вә харичи тичарәти кенишләндирмишди. I Ш.А. халг үсјанларыны (1592 илдә Киланда, 1623—24 илләрдә Күрчүстанда вә с.) амансызлыгла јатырмышды. 1597—98 илләрдә пајтахты Гәзвиндән Исфаһана көчүрмүшдү. Бухара вә Түркијә илә мүвәффәгијјәтли мүһарибәләр апармыш, Загафгазија (о чүмләдән Азәрб.) вә Хорасанда Иран һөкмранлығыны бәрпа етмишди. I Ш.А. Бәһрејн а-рыны (1601—02), Гәндәһары (1621) тутмуш, инкилис донанмасынын көмәји илә Һөрмүз а.-ны (1622) португаллардан кери алмыш, Ирагы (1623—38) тутмушду. I Ш.А. низами орду јаратмыш, верки ишини нисбәтән гајдаја салмыш, кениш тикинти ишләри апармышды. Онун дөврүндә Чулфа вә Аразын сол саһилинин әһалиси Исфаһана, Мазандарана көчүрүлмүшдү. О, өзүнә арха јаратмаг мәгсәди илә јарымкөчәри тајфалары Азәрб.-ын шм. р-нларына (мәс., шаһсевәнләри Муғана вә с.) көчүрмүшдү. Авропа өлкәләри илә сијаси вә тичарәт әлагәләри јаратмышды.

ШАҺ АББАС МӘСЧИДИ—бах *Кәнчә чүмә мәсчиди.*

ШАҺ БЕЈТ—классик Јахын вә Орта Шәрг, еләчә дә Азәрб. поезијасында ше'рин мәзмун вә сәнәткарлыг бахымындан ән камил бејти. Мәс., Фүзулинин «Мәни чандан усандырды, чәфадан јар усанмазмы» мисрасы илә башлајан гәзәлиндәки «Шәби-һичран јанар чаным, төкәр ган чешми кирјаным, Ојадар хәлги әфганым, гара бахтым ојанмазмы?» бејти Ш.б.-дир.

ШАҺ ДИЛИ—Абшерон ј-а-нын ч.-ш. гуртарачағы. Антропокен чөкүнтүләриндән тәшкил олунмушдур. Гумлуглар кениш јајылмышдыр. *Абшерон јасаглығы* Ш.д.-ндәдир.

ШАҺ ИСМАЈЫЛ I, Хәтаи (17.7.1487—23.5.1524, Әрдәбилдә дәфн олунмушдур) — Азәрб. *Сәфәвиләр дөвләтинин* баниси. Дөвләт хадими вә сәркәрдә, шаир. *Шејх Һејдәрин* оғлудур (анасы Ағгојунлу һөкмдары Узун Һәсәнин гызы Аләмшаһ бәјимдир). Ағгојунлу Султан Јагуб [1478—90] Шејх Һејдәрин өлүмүндән (1488) сонра

кичик јашлы I Ш.И.-ы анасы вә гардашлары (Султанәли вә Ибраһим) илә бирликдә һәбс етдирди. Султан Јагубун өлүмүндән сонра Рүстәм Мирзәнин әмри илә Шејх Һејдәрин оғланлары 1492 илдә һәбсдән азад олунду. Рүстәм Мирзә һакимијјәтдә мөһкәмләндикдән сонра Сәфәви шаһзадәләрини арадан көтүрмәјә чалышды. Бөјүк гардашы шејх Султанәли I Ш.И.-ы өзүнүн вәрәсәси тә'јин едәрәк Әрдәбилә көндәрди. Бир мүддәт Әрдәбилдә вә Рәштдә кизләдилән I Ш.И. сонралар Лаһичанда Килан һакими Мирзә Әлинин сарајына апарылды. 1499 илин август ајында I Ш.И. өзүнүн јахын тәрбијәчи вә мәсләһәтчиси олан бир нечә гызылбаш тајфа башчысы (бах *Гызыл-*

- SELİM I
- SAFEVİLER
- ŞAH İSMAİL I
- MEMLÜKLER
- SÜLEYMAN I

474. BACQUÉ-GRAMMONT, J.-L. *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins. Contribution à l'histoire des relations internationales dans l'Orient islamique de 1514 à 1524.* Istanbul/Leyde, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1987, XXII-406 p., 10 pl., 1 carte (Publ. n° 56).

Basé sur l'étude minutieuse de documents d'archives, ce remarquable ouvrage analyse très en détail les relations conflictuelles des sultans ottomans Selim Ier (1512-1520) et Soliman le Magnifique (1520-1566) avec Shâh Esmâ'il Ier (1501-1524) après la cuisante défaite subie par ce dernier à Čâlderân en août 1514. Dans ce contexte, les relations ottomanes et safavides avec la principauté des Ẕu'l-Qadr et l'empire mamlouk, et l'absorption de ces derniers dans l'empire ottoman, contrecoup des conflits ottomano-safavides, font aussi l'objet d'une analyse détaillée. Selon sa méthode élaborée pour la publication de documents turcs et persans, l'A. établit clairement les textes (fac-similé, transcription, traduction) avant de les commenter. Mettant à contribution ses "Etudes Turco-Safavides", publiées en partie avec la collaboration de Ch. Adle, il fournit un grand nombre de documents nouveaux (turcs, persans, vénitiens) et utilise aussi les autres sources et travaux, édités et inédits, concernant la période étudiée. Les *Diarii* de Marino Sanuto sont largement mis à contribution.

Dans l'*Introduction*, l'A. esquisse les relations entre Shâh Esmâ'il et la Porte depuis son arrivée au pouvoir en 1501 jusqu'en 1514 et nous fournit des indications bibliographiques sur cette période assez bien étudiée. Le caractère insolite du "shiisme *qezelbâš*" de Shâh Esmâ'il est relevé (p. 13). Une nouvelle insurrection *qezelbâš* (1512) a pour conséquence de mettre Selim Ier sur le trône. En difficulté à l'est (défaite de novembre 1512 contre les Uzbeks), Shâh Esmâ'il hésite à affronter Selim en marche vers l'Iran. Les erreurs tactiques qu'il accumule la veille et le jour de la bataille de Čâlderân, son incroyable confiance dans le ralliement des troupes ottomanes à sa cause et en son invincibilité, conduisent à sa défaite devant une armée ottomane numériquement et techniquement supérieure. Mais Čâlderân laissa aussi un très mauvais souvenir chez les militaires ottomans qui subirent de lourdes pertes et se montreront réticents pour entreprendre une nouvelle campagne contre l'Iran. Les sympathies pro-shiites

09 NİSAN 1996

BSOAS XXIII. c, s. 91–105, 1960 (Hertford)

THE PRINCIPAL OFFICES OF THE ṢAFAWID STATE DURING THE REIGN OF ISMA'ĪL I (907–30/1501–24)

By R. M. Savory

Introduction

ISMA'ĪL'S defeat by the Ottomans at Chāldirān—his first defeat—destroyed the legend of his invincibility. This legend was based on his pretensions to a quasi-divine status, and, after Chāldirān, the *qizilbāsh*, although they continued to pay lip-service to this idea, showed clearly by their actions that they no longer accorded any special reverence to the person of their ruler. They had lost their faith in Isma'īl's supernatural powers, and this impaired their fundamental relationship with him. Although in theory Isma'īl was still the *murshid-i kāmil*, and the *qizilbāsh* were his *murīds*, the *qizilbāsh* were no longer prepared to follow him with the fanatical devotion and indifference to personal danger which had been noted by a Venetian merchant in 1518, only two years before Chāldirān. Once the religious bond between Isma'īl and the *qizilbāsh* had been broken, and their relationship reduced in practice (though not in theory) to a secular plane, it was but a short step to disobedience to his commands and an open flouting of his authority, especially as this authority was further reduced by his virtual withdrawal from the conduct of state affairs and by the fact that after Chāldirān he ceased personally to lead his troops into battle. The oppressive rule of Amīr Khān Turkmān in Khurāsān during 922–8/1516–22, and his arrogant disregard of Isma'īl's express commands, constituted a challenge to Isma'īl's authority which he seemed reluctant or unable to meet.

The full extent of the decline of the authority of the ruling institution became apparent on the accession of Ṭahmāsp in 930/1524 at the age of ten and a half. Far from being able to rely implicitly on the loyalty and devotion of the *qizilbāsh*, Ṭahmāsp was at once faced by the revolt of a powerful group of *qizilbāsh amīrs*, and it soon became clear that those *amīrs* who ostensibly remained loyal to the Shāh only supported him in order that, by taking advantage of his extreme youth and his consequent inability to impose his authority on them, they might take the reins of government into their own hands. The *qizilbāsh amīrs*, during the last decade of the reign of Isma'īl I, and during the reigns of his successors Ṭahmāsp I, Isma'īl II, and Sulṭān Muḥammad Shāh, conducted themselves in their relations with the Shāh like feudal lords paying grudging homage to an autocratic ruler—a relationship very different from that which should exist between a *murshid* and his *murīds*. Once the *qizilbāsh* ceased to revere the Shāh as their *murshid*, their power could only be kept in check by a strong and effective ruler. When the Shāh required their support, he was forced to appeal to their loyalty as *shāhī-sevans* 'Those who love the Shāh',[1] and the very fact that the Shāh was obliged to appeal

[1] See Professor Minorsky's introduction to the *Tadhkirat al-mulūk* (Gibb Memorial Series, NS, xvi), London, 1943, 13.

THE ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM (New Edition), Vol.IV, 1978 LEIDEN.pp.

Şah İsmail 08 EKIM 1993

ian Republic of the U.S.S.R. The town, with a population, in 1956, of some 43,000 inhabitants, amongst them Rumanians, Ukrainians, Turks, Bulgarians, Russians and Jews, functions as a river port and commercial centre dealing above all in grain, timber and hides.

Bibliography: Ewliyā Čelebī, *Seyāḥatnāme*, v, Istanbul A.H. 1315, 106-7; Aḥmed Djewdet, *Taʾrīkh²*, Istanbul A.H. 1309, iv, 326, v, 94; *Georgii Dousae de itinere suo Constantinopolitano epistola*, Lugduno Batavae 1599, 17-18; *Mémoires du Baron de Tott*, Amsterdam 1785, ii, 151-152; F. von Smitt, *Der Sturm von Ismail*, Vilna 1830; A. Zashčuk, *Bessarabskaya Oblast*, in *Materiali dlya geografii i statistiki Rossii*, St. Petersburg 1862; A. Nakko, *Istoria Bessarabii s drevneishikh vremyen*, Odessa 1873; N. Orlov, *Shturm Izmaila Suvorovym y 1790 godu*, St. Petersburg 1890; P. N. Batyushkov, *Bessarabia. Istoričeskoye opisaniye*, St. Petersburg 1892; *Statisičeskoye opisaniye Bessarabii ... ili Budjaka ... s 1822 po 1828 g. Izdaniye Akkermanskago zemstva*, Akkerman 1899; Mogilyanskiy, *Materialy dlya geografii i statistiki Bessarabii*, Kishinev 1913; N. M. Korobkov, *Vzyatiye Izmaila (1790)*, in *Voenno-Istoričeskiy Žurnal* (1941), 24 ff.; Y. Yefimova, *Shturm turetskoy kreposti Izmaila v 1790 g. Neopublik. report A. V. Suvorova*, in *Voenno-Istoričeskiy Žurnal* (1941), 126 ff.; I. S. Pročko, *Russkaya artilleriya v shturme Izmaila v 1790 godu*, in *Artilleriyskiy Žurnal* (1950), 42 ff.; I. Ruszlukov, *Shturm Izmaila*, in *Voenno-Istoričeskiy Žurnal* (1965), 112 ff.; A. V. Suvorov, *Dokumenty*, ed. G. P. Meshčeryakov, Moscow 1949-1953, ii, *passim*; E. de Hurmuzaki *Documente privitóre la Istoria Romănilor*, III/i (Bucharest 1880), 232, III/ii (Bucharest 1888), 95 and Suplement I/ii (Bucharest 1885), 232 and 813 (index); also *Documente privind Istoria Romîniei. Colectia Eudoxiu de Hurmuzaki* (Academia Republicii Populare Romîne—Institutul de Istorie), Serie Nouă, I (Rapoarte Consulare Ruse 1770-1796), Bucharest' 1962, 805 (index); J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Gotha 1840-1863, v, 941, vi, 880, vii, 655; N. Jorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Gotha 1908-1913, v, 96; I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Türk Kurumu Yayınlarından XIII. Seri, no. 16), IV/i, Ankara 1956, 576, note I; J. Pohler, *Bibliotheca Historico-Militaris*, Kassel 1887-1899, ii, 103 ff. and 235 ff.; von Schafenort, *Quellenkunde der Kriegswissenschaften für den Zeitraum 1740-1910*, Berlin 1910, 593; IA, s.v. ISMAIL (Aurel Decei).

(T. MENZEL—[V. J. PARRY])

ISMĀʿĪL I (ABŪ' L-MUẒAFFAR), born 25 Radjab 892/17 July 1487, died 19 Radjab 930/23 May 1524, shah of Persia (907/1501-930/1524) and founder of the Ṣafawid dynasty [see ṢAFAWIDS].

1. *Biographical and historical*: Under Ismāʿīl, Iran became a national state for the first time since the Arab conquest in the 1st/7th century. An important factor in this process was the proclamation by Ismāʿīl of the Ithnā ʿAsharī (Djaʿfarī) form of Shīʿism as the official religion of the Ṣafawid state. By this action, Ismāʿīl decisively differentiated his dominions from those of the Ottomans, who were threatening to absorb Iran into their empire, and imparted a sense of unity among his subjects in the face of their arch-enemies, the Ottomans in the west and the Özbegs in the east.

Although Ismāʿīl was related, through both his mother and his grandmother, to the Aḳ Ḳoyunlu rulers, the Ṣafawid-Aḳ Ḳoyunlu alliance had broken down during the lifetime of his father Ḥaydar [*q.v.*], and Ismāʿīl, while still an infant, was arrested with his elder brothers ʿAlī and Ibrāhīm, and imprisoned for 4½ years in the fortress of Iṣṭakhr in Fārs (end of Rabīʿ II 894/March 1489—end of Shawwāl 898/August 1493. Civil war broke out between rival Aḳ Ḳoyunlu princes, and one of them, Rustam, made use of Ṣafawid support to defeat one of his rivals (Shawwāl 898/August 1493). In 899/1494 Rustam, realizing that rising popular support for the Ṣafawids constituted a threat to his own position, had ʿAlī killed. Ismāʿīl fled to Ardabīl and thence to Gīlān.

For nearly five years (899/1494-905/1499), Ismāʿīl remained in hiding at Lāhīdjān, where he had been given sanctuary by the local ruler. During this time he maintained close contact with his *murīds* in Rūm, Ḳarādja-dāgh, Ādharbāydjān and elsewhere. Since these *murīds*, also known as *ḳizilbāsh* [*q.v.*], were mainly Turcoman tribesmen, Ismāʿīl in order to make the Ṣafawid *daʿwa* more effective, addressed to them simple verses in their own Turkish dialect, using the *takhalluṣ* of Khaṭāʾī [see below]. In 905/1499 Ismāʿīl emerged from Gīlān to make his bid for power, and the following year some 7,000 Ṣūfīs of the Ṣafawid *ṭarīḳa* assembled at Erzindjān. After a campaign in Shīrwān in which Ismāʿīl avenged the deaths of his father and grandfather [see DJUNAYD; ḤAYDAR], he defeated a large Aḳ Ḳoyunlu army under Alwand at the decisive battle of Sharūr. This victory gave Ismāʿīl control of Ādharbāydjān, and in 907/1501 he was crowned at Tabrīz.

Ismāʿīl spent the next decade extending the Ṣafawid empire: Fārs and ʿIrāḳ-i ʿAdjam were conquered in 908-9/1503; Māzandarān and Gurgān, and Yazd, in 909/1504; Diyār Bakr in 911/1505-913/1507; Baghdād and ʿIrāḳ-i ʿArab in 914/1508 (the local rulers of Khūzistān, Luristān and Kurdistān acknowledged his suzerainty); Shīrwān in 915/1509-10. Finally, on 30 Shaʿbān 916/2 December 1510, Ismāʿīl routed the Shībānī Özbegs in a great battle at Marw. A few days later, Ismāʿīl entered Harāt, and proceeded to consolidate his conquest of Khurāsān.

The following year, 917/1511, Ṣafawid troops penetrated as far eastwards as Samarḳand, in support of the Tīmūrid prince Bābur, who was hoping, with their aid, to recover his Transoxanian dominions. Any idea Ismāʿīl may have entertained of annexing Transoxania to the Ṣafawid empire was dashed in 918/1512, when a powerful Özbeg army swept the Ṣafawid expeditionary force back across the Oxus. This was followed by an uneasy truce with the Özbegs which lasted some eight years, but Ismāʿīl proved himself unable to arrive at a permanent solution to the problem of the defence of the north-east frontier.

By 916/1510, therefore, the whole of Persia was in Ismāʿīl's hands, but the establishment of a militant Shīʿite state on the Ottoman border constituted a challenge which Sultan Selīm could not afford to ignore, and in 920/1514 he invaded Persia and inflicted a crushing, but not decisive, defeat on Ismāʿīl at the battle of Čāldirān [*q.v.*]. His aura of invincibility dispelled, Ismāʿīl never again led his troops in battle. During the last ten years of his life, he took a less and less active part in political affairs, and gave his viziers virtually a free hand in administrative matters.

After his defeat at Čāldirān, Ismāʿīl became more interested in exploring the possibilities of an alliance with European powers, in order to attack the Ottomans on two fronts. In 921-2/1516 he received an

13 Cf. Omeljan Pritsak's forthcoming monograph on the Varangians and Rus.

14 *Novgorodskaya Pervaya Letopis* (Moscow 1950) 99 and 344. The word *uzorochiya* means more than just 'decorated [silver]', but in the two contexts here, silver is meant.

15 V. G. Lukonin, *Persia*, II (Cleveland, Ohio 1967) 111.

16 In a lecture before the Institute of Archaeology in Leningrad in the autumn of 1966.

Editor; C. E. BOSWORTH
IRAN AND ISLAM,
Edinburg-1971, s. 263-266

7 MART 1992

Şah İsmail

Pseudo-Khaṭā'ī

In Anatolia, in 'Alavī circles whenever a poem bearing the *takhalluṣ* Khaṭā'ī is recited, the women stand up and the men kneel.[1] The poems, which are recited and listened to in such a religious atmosphere, are composed in quantitative or in syllabic metres. These poems, although there has been doubt concerning the authenticity of some of them, have been attributed to Shāh Ismā'īl, the founder of the Ṣafavid dynasty.

The question of the authenticity of these poems obviously could not be examined as long as they were scattered in numerous MSS of various Turkish libraries. In fact, the late Professor Minorsky, who in 1942 contributed a pioneer study on Shāh Ismā'īl's poems,[2] did not touch upon this problem at all. I think in a volume dedicated to Professor Minorsky's memory, it may not be wholly inappropriate to discuss this question on the basis of a collection which has since been made available.

In 1946 S. N. Ergun published a collection of Khaṭā'ī's poems,[3] basing his edition on a MS of Khaṭā'ī's *Divān* in the Millet library (Istanbul), and various miscellaneous MSS found in the same and other libraries, both public and private. This collection contains 201 poems, of which 115 are composed in syllabic and 86 in quantitative metres. The *Divān* of the Millet library, the only one existing in Turkish libraries, which contains 87 poems in syllabic and quantitative metres, is a recent MS put together from the various miscellanea, and as Ergun himself admits, its text is less reliable than that of some of the other sources used for this edition. This MS of negligible value cannot be considered a *Divān* proper.

Ergun mentions two other Turkish poets, besides Shāh Ismā'īl, having the *takhalluṣ* Khaṭā'ī, but he points out that these poets were unknown in their own environments, and hence he has no hesitation in ascribing the authorship of the content of his collection to Shāh Ismā'īl. Ergun concedes that Shāh Ismā'īl was not a Bektashī, nevertheless he finds it natural that Shāh Ismā'īl should take refuge in the spirituality of Ḥājjī Bektash and

– Şah İsmail

ENCYCLOPAEDIA IRANICA, Vol.VIII,1998 CALIFORNIA, PP.628-636

caliph. Samples of his poetry in *Aḡānī* (pp. 409-28) suggest a talented poet with considerable range and versatility. He may be justifiably called one of the earliest Šoʿūbī poets in Arabic (Nallino, pp. 213-15; Rescher, I, p. 186; Ḥosayn, p. 160-61). Some of his lyrics were put to music. He died a very old man before the fall of the Omayyads (132/750). His two brothers, Moḥammad and Mūsā Šahawāt, and his son, Ebrāhīm, were also poets.

Bibliography: Abu'l-Faraj Eṣfahānī, *Ketāb al-aḡānī* IV, Beirut, 1956. Brocklemann, *GAL* I, p. 60; S. I, p. 95. Ebn Qotayba Dīnavarī, *al-Šeʿr wa'l-šoʿarāʾ*, ed, A. Šāker, 2 vols., Cairo, 1364-69/1945-50, II, p. 577. I. Goldziher, *Muslim Studies*, tr. C. R. Barber and S. M. Stern, 2 vols., London, 1967-71, I, p. 148. Ṭ. Ḥosayn, *Fi'l-adab al-jāhelī*, 13th ed., Cairo, 1977. Abū ʿAbd-Allāh Moḥammad b. Sallām Jomaḥī, *Ṭabaqāt foḥūl al-šoʿarāʾ*, ed. M. M. Šāker, Cairo, 1952, I, pp. 408-9; II, pp. 675-76. Ch. Pellat, "Ismāʿīl b. Yasār," in *EI*[2] IV, pp. 189-90. C.-A. Nallino, *La littérature Arabe*, tr. Ch. Pellat, Paris, 1950, pp. 210-15. O. Rescher, *Abriss der arabischen Litteraturgeschichte*, Osnabrück, 1983, pp. 186-88. Ḵayr-al-Dīn Zereklī, *Qāmūs al-aʿlām* I, Beirut, 1979, p. 329.

(KEVIN LACEY)

ESMĀʿĪL KHAN **QAŠQĀʾĪ**, ṢAWLAT-AL-DAWLA, SARDĀR-E ʿAŠĀYER. See ṢAWLAT-AL-DAWLA.

ESMĀʿĪL I ṢAFAWĪ, SHAH ABU'L-MOẒAFFAR b. Shaikh Ḥaydar b. Shaikh Jonayd, founder of the Safavid dynasty, born on 25 Rajab 892/17 July 1487 in Ardabīl died on 19 Rajab 930/23 May 1524 near Tabrīz (*Ḥabīb al-sīar*, Tehran, IV, p. 428; MS London, British Library, Or. 3248, fol. 304a; Qāżī Aḥmad, fol. 211b; Możṭar, ed., p. 608). The dates of his birth and death are recorded in the chronograms "*ṭolūʿ-e nayyer-e Šāh Esmāʿīl*" and "*ḵosrow-e dīn*," rspectively (Ḥosaynī Estrābādī, pp. 32, 52).

i. *Biography*.
ii. *His Poetry*.

i. BIOGRAPHY

The reign of Esmāʿīl is one of the most important in the history of Persia. The reasons for this are twofold: firstly, prior to his accession in 907/1501, Persia, since its conquest by the Arabs eight-and-a-half centuries earlier, had not existed as a separate entity but had been ruled by a succession of Arab caliphs, Turkish sultans, and Mongol khans. During the whole of this period, only under the Buyids (q.v.) did a substantial part of Persia come under Persian rule (334-447/945-1055). Secondly, one of his first acts, the promulgation of the Etnā-ʿašarī rite of Shiʿism to be the official religion of the newly-created state, had profound consequences for the subsequent history of Persia. This drastic step, which had no precedent in the history of Islamic states, was a logical one, given that it was the "dynamic ideology" (*Taḏkerat al-molūk*, tr. Minorsky, p. 23) of extremist Shiʿism that had inspired his followers. It also had the political advantage of differentiating the nascent Safavid state from its powerful Sunni neighbors, the Ottoman empire to the west and the Uzbek confederation to the east. However, it introduced into the Persian body politic the virtual certainty of eventual conflict between the shah, the symbol of "secular" government, and the religious leaders, who considered all secular governments illegitimate and whose ultimate goal was theocratic government.

The rise of the Safavids. Shah Esmāʿīl came to power as the culmination of two centuries of promotion of the Safavid cause, initially through quiet propaganda carried on by the leaders of a local Sufi order in Gīlān, and ultimately through the militant and revolutionary activity by supporters of the Safavid family among the Turkman tribes of eastern Anatolia, the southern Caucasus, and elsewhere. The Safavid Order, named after its eponymous founder Shaikh Ṣafī-al-Dīn Esḥāq Ardabīlī, who in 700-701/1301 had assumed the leadership of the order formerly known as the Zāhedīya, first gave evidence of its ambition to achieve temporal power (*salṭanat-e ṣūrī*) under its leader Jonayd (851-64/1447-60), who was the first head of the Safavid Order to adopt the title "sultan," indicative of temporal authority (Ḵoršāh, fol. 445b). At the time, Persia was divided between three rulers: the Qara Qoyunlu Jahānšāh (q.v.), who ruled over Azerbaijan, ʿErāq-e ʿAjam, ʿErāq-e ʿArab, Fārs, the shores of the ʿOmān sea, Kermān, Sarīr, Armenia, Georgia, and all the land up to the borders of Syria and Rūm; the Timurid ruler Abū Saʿīd, who ruled over Transoxiana, Turkestan up to the borders of Kāšḡar, Dašt-e Qepčāq, Kābol, Zābol, Māzandarān, and Khorasan, up to the borders of ʿErāq-e ʿAjam; and Malekšāh Yaḥyā Sīstānī, who was the hereditary ruler of Sīstān (*Maṭlaʿ-e saʿdayn*, ed. Šafīʿ, II, pp. 1212-13, 1317). Jahānšāh ordered Jonayd to disband his forces, depart from Ardabīl, and leave Jahanšāh's dominions, and threatened that should he fail to comply with these demands, Ardabīl would be destroyed (*Ḥabīb al-sīar* IV, p. 425; Możṭar, ed., pp. 35-38; MS London, British Library, Or. 3248, fols. 18a, 19a). Jonayd fled, and was ultimately given sanctuary by Jahanšāh's rival Uzun Ḥasan (q.v.), the chief of the Aq Qoyunlu confederation, with whom he stayed for three years and forged an alliance by marrying Uzun Ḥasan's sister Ḵadīja Begom. Jonayd was killed in battle against the forces of the Šīrvanšāh Ḵalīl-Allāh in Jomādā I 864/March 1460 (*Ḥabīb al-sīar* IV, p. 425, 428; Możṭar, ed., pp. 38-40; Ḥasan Rūmlū, ed. Navāʾī, I, pp. 407-9; Ḵonjī, pp. 266-69; Eskandar Beg, pp. 17-18, tr., I, pp. 29-31; Hinz, p. 48; Roemer, in *Cambr. Hist. Iran* VII, pp. 201-2) and was succeeded by his son Ḥaydar, who continued the alliance with the Aq Qoyunlu by marrying Ḥalīma Begī Āḡā (*Ḥabīb al-sīar* IV, pp. 425, 428) or Ḥalima Begom, also known as ʿĀlamšāh Begom (Możṭar, ed., p. 41; Eskandar Beg, p. 19, tr., I, p. 31; MS London, British Library, Or. 3248, fol. 20b), or Marta (Sarwar,

دایرة المعارف تشیع، جلد دوم، تهران، ۱۳۶۸
Şah İsmail
169-170

اسماعیل بن علی، ابو علی بصری عمی، مورد وثوق بوده، و کتابهایی داشته از جمله: کتاب ما اتفقت العامة بخلاف الشیعة من اصول الفرایض. عبدالعزیز بن یحیی بن احمد از اصحاب امام باقر (ع) از وی روایت کرده است.

منابع: رجال النجاشی، ۲۲؛ فهرست الطوسی، ۱۲؛ رجال الطوسی، ۴۵۲؛ رجال ابن داود، ۵۱؛ رجال العلامة الحلی، ۹.

اسماعیل بن قاسم عنبری ← ابوالعتاهیه.

اسماعیل حجار اصفهانی (زنده در ۱۳۰۹ ق)، از حجاران و سنگتراشان معروف اصفهان در دهۀ اول قرن چهاردهم هجری قمری و در دوران سلطنت ناصرالدین شاه قاجار (۱۲۶۴ – ۱۳۱۳ ق). از آثار هنری و فنی او است: حجاری ستون سنگی سمت چپ ایوان شمالی مسجد سید اصفهان از بناهای احداثی حجة الاسلام حاج سید محمد باقر رشتی بیدآبادی اصفهانی (م ۱۲۶۰ ق) به این شرح: در مسجد سید واقع در محله بیدآباد اصفهان در قسمت پائین ستون سنگی سمت چپ ایوان شمالی به خط نستعلیق سفید بر زمینۀ مشکی چنین نوشته شده: «هاجی اسماعیل حجار» و در لوحۀ دیگر: «التماس دعا دارم ۱۳۰۹» و این عبارات حاکی است که حجار ستون سنگی مزبور «هاجی اسماعیل» و تاریخ حجاری وعمل ۱۳۰۹ هجری قمری بوده است و اینکه «هاجی» باهاء نوشته شده برای امتیاز میان «حاجی» بیت الله الحرام و «هاجی» مولود در روز عید قربان بوده است.

منابع: آثار ملی اصفهان، ۶۵۲؛ گنجینۀ آثار تاریخی اصفهان، ۷۶۹.

اسماعیل حمیری ← سید حمیری.

اسماعیل درانی، [= وارانی یا رزانی]، از دانشمندان شیعه در قرن نهم هجری. وی از شاگردان شهید اول (مستشهد ۷۸۶ ق) است و از استادش نقل روایت می‌کند. از آثار وی مسائل تزاحم الحقوق است. درانی پدر شیخ ابوطالب بن اسماعیل است.

منبع: الضیاء اللامع فی القرن التاسع، ۱۴.

اسماعیل صفوی اول، شاه اسماعیل اول (۸۹۲–۹۳۰ ق)، پسر شیخ حیدر پسر شیخ جنید، نوادۀ شیخ صفی‌الدین اردبیلی. مادرش مارتا، دختر اوزون حسن آق قویونلو بود و اسماعیل از سوی مادر با امرای یونانی طرابوزان پیوستگی داشت. پس از قتل حیدر در جنگ با فرخ یسار شروانشاه (۸۹۳ ق)، سلطان یعقوب آق قویونلو، سه پسرش علی، ابراهیم و اسماعیل را در قلعۀ اصطخر فارس زندانی کرد. در ۸۹۸ ق رستم بیگ پسر دیگر اوزون حسن آنان را از حبس بیرون آورد و پسران حیدر به اردبیل که مسکن اجدادیشان بود بازگشتند. پس از چندی علی در نزدیکی اردبیل کشته شد و ابراهیم و اسماعیل به رشت و از آنجا به لاهیجان گریختند. با مرگ ابراهیم که مقارن همین ایام اتفاق افتاد، اسماعیل که تنها پسر باز ماندۀ حیدر بود، شیخ طریقۀ صوفیۀ صفویه گردید. وی پس از پنج سال اقامت در نزد سادات قوامی گیلان با هفت تن از صوفیان و مریدان پدر خود عازم اردبیل شد و چون به این شهر نزدیک می‌گردید، برشمار پیروانش می‌افزود، چنانکه در طارم ۱۵۰۰ تن از صوفیان بر او فراز آمدند. اسماعیل پس از بازگشت به اردبیل (۹۰۵ ق) به جنگ فرخ یسار شروانشاه، قاتل پدر خود شتافت و پس از کشتن او و غارت کردن شروان تا باکو پیش راند (۹۰۶ ق). وی در آذربایجان با الوندمیرزا آق قویونلو مصاف داد و با شکست و هزیمت الوندمیرزا به خاک عثمانی، بر تبریز دست یافت و آن را به پایتختی خود برگزید و خود را شاهنشاه ایران خواند (۹۰۷ ق).

شاه اسماعیل اندکی بعد سلطان مراد آق قویونلو را در نزدیکی همدان بشکست و با برانداختن دودمان آق قویونلو از ایران بر سراسر عراق عجم دست یافت. در ۹۰۹ ق نیروهای سرخ کلاه (قزلباش) سمنان و فارس و در سال بعد یزد را متصرف گردیدند. در ۹۱۴ ق شاه اسماعیل بر عراق عرب مسلط گردید و پس از آن خوزستان را نیز از دست امرای مشعشعی بیرون کرد. با مرگ سلطان حسین بایقرا، از نوادگان تیمور که خراسان عرصۀ تاخت و تاز ازبکان گردید، سرخ کلاهان با حریف تازه‌ای چون محمدخان شیبانی یا شیبک خان مواجه شدند که این سرزمین را از پسران سلطان حسین گرفت و قصد داشت با تصرف سراسر ایران خاطرۀ جهانگشایی چنگیز را زنده کند. در پی نوشت و خواندی که میان دو امیر مقتدر صوفی و ازبک انجام گرفت و دو طرف یکدیگر را به فتح متصرفات دیگری تهدید کردند، شاه اسماعیل رهسپار خراسان شد و پس از تسخیر مشهد، شیبک خان را در نزدیکی مرو بشکست و او را همراه ۱۰۰۰۰ تن از مردانش به قتل آورد (۹۱۶ ق). پس از شکست شیبک خان، شاه اسماعیل به اوج قدرت خود رسید و حاکمیت صفوی را در حدود مرزهای طبیعی ایران مستقر ساخت. در ۹۱۷ ق نیروهای سرخ کلاه و ظهیرالدین بابر که مقارن این ایام دولت بزرگی در هند پی‌افکنده بود به ماوراء النهر تاختند، اما هر دو از پیش ازبکان هزیمت شدند و خراسان بار دیگر عرصۀ تاخت و تاز ازبکان گردید. شاه اسماعیل با شنیدن این خبر بسرعت خود را به خراسان رساند و ازبکان که از نزدیک شدن وی آگاهی یافتند از این سرزمین عقب نشستند و خراسان تا کران جیحون دوباره امنیت یافت. پیروزیهای شاه اسماعیل چندان عثمانیان را متوحش ساخت که بایزید پیر را از سریر امپراتوری فروکشیدند و سلیم را به تخت برنشاندند. امپراتور جدید در نخستین اقدام خود برای مقابله با سیاست سنی‌ستیزی شاه اسماعیل به کشتار اتباع شیعۀ قلمرو خود پرداخت و ۴۰۰۰۰

23 OCAK 1991

Şah İsmail

دائرة‌المعارف بزرگ اسلامی، جلد هشتم، تهران، ۱۳۷۷، İSAM 70902

18 OCAK 2000

شده است (ابونصر، 231).

مآخذ: التر، عزیز سامح، *الاتراک العثمانیون فی افریقیا الشمالیة*، ترجمهٔ محمودعلی عامر، بیروت، ۱۴۰۹ق/۱۹۸۹م؛ بازورث، کلیفورد ادموند، *سلسله‌های اسلامی*، ترجمهٔ فریدون بدره‌ای، تهران، ۱۳۴۹ش؛ بدوی، عبده، *مع حرکة الاسلام فی افریقیة*، قاهره، ۱۹۷۰م؛ بستانی؛ زامباور، *معجم الانساب*، ترجمهٔ زکی محمدحسن و دیگران، بیروت، ۱۴۰۰ق/۱۹۸۰م؛ زرکلی، *اعلام*؛ ژولین، شارل آندره، *تاریخ افریقیا الشمالیة*، ترجمهٔ محمد مزالی و بشیر بن سلامه، تونس، ۱۹۸۵م؛ سرهنگ، میرالای اسماعیل، *تاریخ دول المغرب*، به‌کوشش حسن زین، بیروت، ۱۴۰۸ق/۱۹۸۸م؛ عفیفی، محمدصادق و محمد بن تاویت، *الادب المغربی*، بیروت، ۱۴۰۴ق/۱۹۸۴م؛ لاندو، روم، *الاسلام و العرب*، ترجمهٔ منیر بعلبکی، بیروت، ۱۹۷۷م؛ لین پول، استانلی، *طبقات سلاطین اسلام*، ترجمهٔ عباس اقبال، تهران، ۱۳۱۲ش؛ یحییٰ، جلال، *المغرب الکبیر*، بیروت، ۱۹۸۱م؛ نیز:

Abun-Nasr, J. M., *A History of the Maghrib*, Cambridge, 1971; *Britannica*, 1978; EI[1]; *Grand Larousse;* Hourani, A., *A History of the Arab Peoples*, London, 1991.

ابوالحسن دیانت

اِسماعیلِ اَنْقَرَوی، نک: انقروی.

اِسماعیلِ اَوَّلِ صَفَوی (سل ۹۰۷ -۹۳۰ق/۱۵۰۱-۱۵۲۴م)، نخستین پادشاه سلسلهٔ صفویه، ملقب به ابوالمظفر بهادر خان حسینی فرزند سلطان حیدر و نوادهٔ دختری اوزون حسن آق قویونلو.

اسماعیل در ۸۹۲ق/۱۴۸۷م در اردبیل دیده به جهان گشود. وی پس از کشته شدن پدرش، سلطان حیدر (۸۹۳ق) در جنگ با یعقوب بیک آق قویونلو و متحدش فرخ یسار شروانشاه، با برادرانش در حصار استخر زندانی شد (*عالم آرا*...، ۳۲؛ *جهانگشا*...، ۴۴-۴۶؛ حسینی، ۲۸). رستم بیک آق قویونلو در ۸۹۸ق فرزندان حیدر را از زندان آزاد کرد (خواندمیر، غیاث الدین، ۴/۴۳۹-۴۴۰) و آنان را به تبریز فرا خواند (خواندمیر، امیرمحمود، ۷۸). در پی کشته شدن سلطان علی برادر مهتر اسماعیل در نبرد با رستم بیک، طرفداران صفویه بر اسماعیل فراهم آمدند و او را پنهانی به اردبیل، و از آنجا به رشت، و سپس به دعوت والی شیعی گیلان، کارکیا میرزاعلی به لاهیجان بردند (خواندمیر، غیاث الدین، ۴۴۱-۴۴۲؛ عبدی بیک، ۳۶؛ روملو، ۳، ۹؛ *عالم آرا*، ۳۹-۴۵). اسماعیل ۵ سال در آنجا ماند و با مراقبتهای شمس الدین لاهیجی که از فضلای آن دیار بود، فارسی، عربی، قرآن و مبانی و اصول شیعهٔ امامیه را فرا گرفت (روملو، ۹؛ *جهانگشا*، ۶۴-۶۷؛ خواندمیر، امیر محمود، ۸۳؛ پارسا دوست، ۲۴۰-۲۴۲). افزون بر این، در این مدت، زیر نظر ۷ تن از اعیان صوفیان لاهیجان فنون جنگ آوری آموخت (*جهانگشا*، ۵۷).

درگذشت رستم بیک آق قویونلو در ۹۰۲ق/۱۴۹۷م اتحاد و استقلال نیمه کارهٔ ایران را بیش از پیش به سستی کشاند. در چنین احوالی اسماعیل در رأس مریدان خود در محرم ۹۰۵ق به قصد تسخیر ایالات ایران به حرکت در آمد (قزوینی، ۳۹۱-۳۹۲؛ خواندمیر، غیاث الدین، ۴/۴۴۷- ۴۴۹؛ روملو، ۲۵-۲۶). نخست به سوی فرخ یسار شروانشاه رفت و او را از پای درآورد (*جهانگشا*، ۱۱۳، ۱۱۹؛ روملو، ۴۵، ۴۷؛ قاضی احمد، ۱/۶۰-۶۱؛ باکیخانوف، ۹۱-۹۲). مدتی بعد در بهار ۹۰۷ق/۱۵۰۲م الوند بیک آق قویونلو را نیز در نخجوان مغلوب و فراری ساخت (خواندمیر، غیاث الدین، ۴/۴۶۴- ۴۶۵؛ روملو، ۵۹-۶۰؛ اسکندربیک، ۱/۲۸) و سپس وارد تبریز شد و به تخت سلطنت نشست (قاضی احمد، ۱/۷۲-۷۳؛ خواندمیر، امیرمحمود، ۶۵-۶۶) و تشیع آشکار ساخت و خطبه به نام امامان شیعه کرد (خواندمیر، غیاث‌الدین، ۴/۴۶۷؛ غفاری، ۲۶۵-۲۶۶؛ قزوینی، ۳۹۴- ۳۹۵) و منصب صدارت و وظیفهٔ ترویج تشیع را به استاد پیشین خود شمس الدین لاهیجی سپرد (خواندمیر، غیاث الدین، ۴/۴۶۸؛ عبدی بیک، ۳۹-۴۰).

شاه اسماعیل در بهار ۹۰۸ق دست به لشکرکشیهایی زد و در آغاز امیر الوند آق قویونلو را که دوباره به گردآوری سپاه پرداخته بود، در حدود تبریز، و پس از آن امیر مرادبیک را در آلمه بلاغی همدان شکست داد و به سرعت بر بخش بزرگی از ایران، جز خراسان، عراق و خوزستان استیلا یافت (خواندمیر، غیاث الدین، ۴/۴۶۸-۴۷۲؛ روملو، ۶۲-۶۹؛ *عالم آرا*، ۸۳، ۱۰۸؛ قزوینی، ۳۹۵؛ قاضی احمد، ۱/۷۵-۸۸).

اسماعیل پس از غلبه بر علاءالدولهٔ ذوالقدر (۹۱۳ق/۱۵۰۷م) و تصرف دیار بکر و بخش علیای فرات، راهی عراق شد تا آخرین پایگاه امیران بایندری (آق قویونلو) و شهرهای مقدس شیعیان را تسخیر کند (خواندمیر، غیاث الدین، ۴/۴۸۵-۴۹۰؛ روملو، ۹۲-۹۶؛ *عالم آرا*، ۱۱۲-۱۲۱). پس از فتح بغداد در ۹۱۴ق به نجف اشرف، کربلای معلا و سامرا رفت و به نوسازی و تعمیر قبه و بارگاه امامان همت گماشت (خواندمیر، غیاث الدین، ۴/۴۹۳- ۴۹۵؛ *عالم آرا*، ۱۲۷- ۱۲۸؛ *جهانگشا*، ۲۸۳-۲۹۲؛ قاضی احمد، ۱/۹۳-۹۴؛ حسینی، ۲۲۴). پس از بغداد نوبت فتح خوزستان و لرستان بود. شاه اسماعیل در این اردوکشی، پس از تسخیر هویزه و جنگ با مشعشعیان، شوشتر و دزفول را بدون جنگ تصرف کرد و پس از فتح لرستان و دیدار از شیراز در بهار ۹۱۵ق به تبریز بازگشت (روملو، ۱۰۴؛ *جهانگشا*، ۲۹۳-۲۹۴، ۳۰۴؛ *عالم آرا*، ۱۳۶- ۱۳۸؛ قزوینی، ۴۰۶) و اندکی بعد شیخ شاه (ابراهیم بن فرخ یسار) را که شوریده، و شروان را تسخیر کرده بود، فرو کوبید و آن ولایت مهم را تصرف کرد (خواندمیر، غیاث الدین، ۴/۵۰۱- ۵۰۲؛ باکیخانوف، ۹۳). پس از آن تصمیم به تصرف مشهد و ایالت خراسان گرفت. این ایالت در دست شیبک خان ازبک بود که از ۹۱۴ق بر سراسر ماوراءالنهر، خراسان بزرگ و گرگان استیلا یافته بود (*جهانگشا*، ۳۱۰؛ خواندمیر، غیاث الدین، ۴/۵۰۳-۵۰۴؛ *عالم آرا*، ۲۵۲- ۲۵۸؛ محمد معصوم، ۳۲-۳۳). شیبک خان که مدعی احیای امپراتوری تجزیه شدهٔ چنگیزخان مغول بود، به تشویق بایزید دوم، سلطان عثمانی برای نابودی دولت نوبنیاد صفوی می‌کوشید و به روایت حسن روملو (ص ۱۱۱-۱۱۲) به متصرفات شاه اسماعیل حمله‌ور می‌شد. شاه اسماعیل که از فرستادن سفیران حسن نیت به سمرقند نتیجه‌ای نگرفت، در آغاز سال ۹۱۶ق عازم جنگ با شیبک خان شد (خواندمیر، غیاث‌الدین، ۴/۵۰۴؛ قاضی احمد، ۱/۱۰۱، ۱۰۸) و

28. JUNI 2012
– Şah İsmail Safevi
(181550)

پس عالم خموشی پیش گرفته بودم و به عالم باطن مشغول شده در عین آن خموشی الهام حق دررسید بی‌چون و چگونه که به پند و موعظه مشغول شو که آن‌چه در عالم خموشی می‌طلبی در بیان و گفتار حاصل شو که: خیرالناس من ینفع‌الناس. پس لازم شد امتثال امر حق تعالی کردن و به دفتر سوم مشغول شدن، زیراکه ثالث کمال است و کمال در سوم است...» این مثنوی چون آخرین اثر سلطان‌ولد بوده به انتهانامه مشهور شده است. انتهانامه، مانند دو مثنوی دیگر سلطان‌ولد، دربرگیرندهٔ نثر و نظم است و اگر سخنان منثور او را جدا کنیم خود رسالهٔ مستقلی خواهد شد، یعنی در صورت حذف مطالب نثر به کتاب خللی وارد نخواهد شد. سلطان‌ولد در سرودن انتهانامه از آیات قرانی و احادیث نبوی، استناد به اشعار دیگران، امثال عربی و فارسی و بیان داستان بهره برده است. انتهانامه هفت‌هزارویک‌صدوبیست‌ویک بیت دارد که هفت‌هزاروهشتاد و پنج بیت از سلطان‌ولد و سی‌وشش بیت آن از مولانا، سنایی و عطار است. اندیشهٔ عرفانی سلطان‌ولد متکی بر عقل و شرع است و در انتهانامه جابه‌جا از اندیشه‌های او دیده می‌شود، از جمله از بیت دوهزارونه‌صدوبیست‌وپنج کوشش زیادی می‌کند که بهشت و جهنم را تصویر کند و ابشار و انذار می‌دهد. از بیت دوهزاروسی‌صدوشصت‌ویک تا دوهزاروسی‌صدوشصت‌و چهار معتقد است که بهشت و جهنم نتیجهٔ کردار آدمی است. موضوعات دیگری هم می‌توان در ابیات انتهانامه یافت که بیانگر این اندیشهٔ عرفانی مؤلف است. کاربرد نام پیامبر اسلام (پنجاه‌ونه بار) و ابلیس (بیست‌وپنج بار) هم بیانگر این امر هستند. سلطان‌ولد در این مثنوی شعر خود را تفسیر قرآن دانسته و گفته است: «هست این تفسیر قرآن مجید ـ زان مکرر می‌شود وعد و وعید.» انتهانامه اثری عرفانی است. هدف مؤلف هنرنمایی ادبی نبوده، بلکه تنبه خواننده بوده است. به همین دلیل در انتهانامه غث و سمین فراوان یافت می‌شود، اما از دیگر آثار سلطان‌ولد سنجیده‌تر و پخته‌تر است و ابیات ترکی، یونانی و عربی در آن یافت نمی‌شود. در ابیات انتهانامه اشکال وزن و قافیه دیده می‌شود و از صناعات ادبی، به‌ویژه جناس تام، سود جسته و از تکرار هم دریغ نکرده است. انتهانامه بهترین مثنوی سلطان‌ولد است. نثر او در لابه‌لای ابیات پخته، ساده و سنجیده است و می‌توان از نثر سلطان‌ولد نمونه‌های بسیاری از نثر روان فارسی برگزید. از دید دستور و زبان‌شناسی در این مثنوی از ابدال حروف، مانند ب ـ و (باژگون = واژگون)، ب ـ پ (بستر = پستر)، د ـ ت (شدیت = شدید) و ر ـ ل (تلابد = تراود) می‌توان نام برد. از دیگر مختصات دستوری و زبان‌شناسی آن تغییرات آوایی در سنجش با تلفظ کنونی، تغییراتی که در کلمات به ضرورت ایجاد می‌شود، صفت برترین با تر فارسی، جمع مکسر عربی با علامت جمع فارسی، مانند احوال‌ها، کاربرد الا به جای اما و با به معنی به، است. انتهانامه با بیت «می‌کنم با نام حق آغاز باز ـ نکته‌های نادر و پرراز باز» آغاز شده و با دو بیت «زین دعا بهتر نباشد خود دعا ـ که شود مقبول یابندش عطا / شد سوم دفتر به فضل حق تمام ـ تا رسد رهرو به منزل والسلام» انجام گرفته است. انتهانامه به کوشش محمد خزانه‌دارلو تصحیح شده و به چاپ رسیده است (تهران، ۱۳۷۶ ش).

منابع: انتهانامه ؛ تاریخ ادبیات در ایران، ۷۰۷/۳ ؛ تاریخ نظم و نثر، ۱۹۹/۱ ؛ الذریعه، ۱۲۷۹/۹ ؛ زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی، ۱۰۰ ؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۱۰۵۰/۲ ؛ مولاناجلال‌الدین، ۲۴، ۷۸، ۱۳۶ ـ ۱۴۲، ۱۵۹، ۱۸۷ ؛ مولویه بعد از مولانا، ۶۸ ـ ۶۹ ؛ نگاهی به روند نفوذ و گسترش زبان و ادب فارسی در ترکیه، ۱۱۲ ؛ ولدنامه، ۱۲ ـ ۱۳ ؛

Iranica, 3/435-436.

رشنوزاده

انفس‌الاخبار ← شرف‌الدین کردی

انقروی، اسماعیل‌دده، متخلص به رسوخی ← **اسماعیل انقروی**

انقلاب‌الاسلام بین‌الخواص والعوام (**en.qe.lā.bol.es.lām.bay.nol.xa.vā.sol.a.vām**)، کتابی به فارسی در تاریخ زندگانی و نبردهای اسماعیل یکم صفوی (۹۰۷ ـ ۹۳۰ ق) و سلیم یکم عثمانی (۸۸۶ ـ ۹۱۸ ق)، تألیف محمدعارف‌افندی، مشهور به اسپناقچی‌پاشازاده، تاریخ‌نگار و مترجم عثمانی (ـ ۱۳۱۰ ق). این کتاب که به ناصرالدین‌شاه قاجار (۱۲۶۴ ـ ۱۳۱۳ ق) پیشکش شده گزارش بی‌طرفانهٔ رویدادهای روزگار پادشاهی شاه‌اسماعیل یکم صفوی و سلیم یکم عثمانی است. مؤلف می‌گوید که چون نویسندگان تاریخ حقایق را، چنان‌که بوده،

به سرپرستی: حسن انوشه ؛ دانشنامهٔ ادب فارسی ؛ جلد ششم ـ تهران ۱۳۸۳
ادب فارسی در آناتولی و بالکان

Toplumsal Tarih. sy. 208, 2011 İstanbul
D817
(181550)

HEŞT BEHİŞT SARAYI'NDAN TOPKAPI SARAYI'NA: ŞAH İSMAİL'İN, ÇALDIRAN SAVAŞI'NDAN SONRA ALIKONULAN HAZİNE VE EŞYALARI

VURAL GENÇ

Gerçekte Çaldıran Savaşı'nın hemen akabinde. Çaldıran meydanında ve Tebriz'deki şahlık sarayında neler yaşanmıştı. Şah İsmail'in hazine ve eşyalarına ne olmuştu? Savaş sonrasında Çaldıran Meydanı'nda elde edilen ganimetlerle. Şah İsmail'in Tebriz'deki Heşt Behişt Sarayı'ndan zapt edilen eşyalar bu makalenin konusunu oluşturacaktır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulduğumuz iki belge Yavuz Sultan Selim'in İran'dan getirdiği ganimet konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Batılı bir ressamın gözüyle Şah İsmail.

Haşem Hejazifar, Şah İsmail-e Evvel ve Ceng-e Çalderan. Enteşarat-e Sazman-e Esnad-e Melli-e İran. Tehran 1374/1995.

Çöl olası Çaldıran
Altun kadeh kaldıran
Hatayi'm ağlar gezer
Musahibin aldıran
Şah Hatayî

Adâ'î-i Şîrâzî, Çaldıran Savaşı'ndan sonra, savaş meydanında Osmanlı ordusunun ele geçirdiği ganimetleri aşağıdaki satırlarla anlatıyordu.[1] Osmanlı kaynaklarının, düşmana karşı kazandıkları bu galibiyeti taçlandırmak için abartarak anlattıkları, Safevî kaynaklarının ise hiç zikir etmedikleri, 23 Ağustos 1514 Çaldıran Savaşı'ndan sonra elde edilen ganimetlere dair herhangi bir çalışma mevcut değildir.

Şah İsmail (1501–1524) seleflerinin Erdebil'de kurduğu sufî Safevî tarikatının, dedesi Şeyh Cüneyd'le başlayan askerî bir organizasyona dönüşümünü tamamlamış, 1501 yılında Tebriz'deki Akkoyunlu hâkimiyetine son vermiş ve burayı, kurduğu Safevî Devleti'nin başkenti yapmıştı. Kısa zamanda İran'da hâkimiyet sağlayan Şah, 1512'ye gelindiğinde, doğuda Kandehar-Belh, batıda Bağdat-Basra hattı içinde büyük bir imparatorluk vücuda getirmiş, politik egemenlik sahasını Fırat'a kadar genişletmişti. Safevîlerin, Anadolu'da bulunan heterodoks eğilimli aşiretler nezdinde güçlerini giderek hissettirmeleri ve bu yolla nüfuzlarını artırmaları Osmanlı İmparatorluğu için adeta büyük bir meydan okumaydı.

İmparatorluğun gerek iç ve gerekse dıştaki birtakım problemlerinden dolayı II. Bayezid, Safevîlere karşı ılımlı bir politika izlemiş, onlarla karşı karşıya gelmekten kaçınmıştı. Ancak oğlu ve halefi Selim, imparatorluk toprakları için doğuda bir tehdit unsuru oluşturan ve sınırları içinde büyük karışıklıklar çıkarabilen bu güçlü rakibine karşı daha acımasız ve sert bir siyaset izleyecek, onunla savaşmaktan çekinmeyecekti. Zira Selim'in imparatorluğu, Anadolu'nun güneyi ve doğusundaki toprakları uzaklardan yönlendirebilen, Afrika ve Avrupa'da düşmanlarıyla kurduğu ittifaklarla kendisini çökertmeye çalışan "tehlikeli ve mutaassıp" bir düşmanla, Şah İsmail'le karşı karşıya gelmişti.[2]

Adâ'î-i Şîrâzî, Çaldıran'ı anlatıyor

"Ovanın yanakları altın paralarla parıldıyordu, ganimet bakımından ise toprağın yükü oldukça ağır idi. Kızılbaş ordusu gitmiş, silah at ve takımları yerde kalmış, dünya altınla dolup taşmıştı. Rengârenk çadırların çokluğundan toprak, kaplan sırtı gibi benek benek olmuştu. Kahramanların kanlarıyla süslenmiş kemerler, altın halhallar gibi ayaklar altına düşmüştü. ...Ganimetleri bir yere çekip yığın haline getirdiler. Düşmandan kalan şeylerle toprak, dağ gibi yükselmişti. ...Ordu ganimet bakımından o denli zengindi ki, develerin beli altın yükü altında bükülmüştü."

Selim'in, İran'da yeni bir güç dengesi oluşturan ve batıda Fırat'a kadar olan topraklarda egemenlik iddiasında bulunan Şah'ın bu tehdidini ortadan kaldırmaktan başka çaresi yoktu. Bu amaçla 22 Muharrem 920/19 Mart 1514 Salı günü Edirne'den hareket etti, aylarca süren uzun ve yorucu bir yolculuğun ardından Azerbaycan topraklarına ulaştı. İki ordu Tebriz'in 128 km kuzeybatısındaki Çaldıran Ovası'nda 2 Recep 920/23 Ağustos 1514'te karşılaştıklarında Şah İsmail'in yanında sadece 20 bin süvarisi vardı ve üstelik ordusu ateşli silahlardan ve piyade birliklerinden de yoksundu. Buna karşın Osmanlı ordusu (50–60 bin arasında) top ve tüfek gibi ateşli silahları sayesinde Şah'ın karşısında ezici bir üstünlüğe sahipti. 2 Recep 920/23 Ağustos 1514'teki Çaldıran Savaşı'nda, Sultan'ın ateşli silahları, imparatorluk ordusuna ağır kayıplar verdiren Kızılbaş ordusunu adeta yok etmişti.[3] Yanındaki az sayıda adamıyla savaş meydanından çekilen Şah İsmail, hazinelerinin bulunduğu Tebriz şehri yerine Hemedan'ın kuzeydoğusunda ve Kazvin'in güneybatısında bulunan Dergezin'e çekilmeyi tercih etmişti.[4] Beraberinde getirdiği eşya ve hazinelerini ise ordugâhında bırakmıştı.[5]

Bitkin bir halde savaşı kazanan Sultan'ın askerleri buradan Tebriz'e ilerledi. Sultanın ordusu girdiği Tebriz'de fazla kalamadı. Safevî sarayından ele geçirdiği eşyaları önceden gönderen Sultan, 23 Recep 920/13 Eylül 1514'te buradan ayrıldı.

Safevî kaynaklarında hiçbir şekilde bahsi geçmeyen ve ancak Osmanlı kaynaklarından takip edilebilen, savaş sonrasında Şah İsmail'in Tebriz'deki sarayından ganimet olarak alınan eşyalara ait iki adet belge bugüne ulaşmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, D.10734 numaralı küçük Farsça bir defter ile TSMA D.09608 numaralı bir belge[6] bu konuda bize önemli detaylar sunmakta olup Selim'in, Tebriz'de Şah İsmail'in sarayından zapt ettiği eşyaların kayıtlı birer envanterini oluşturmaktadır.

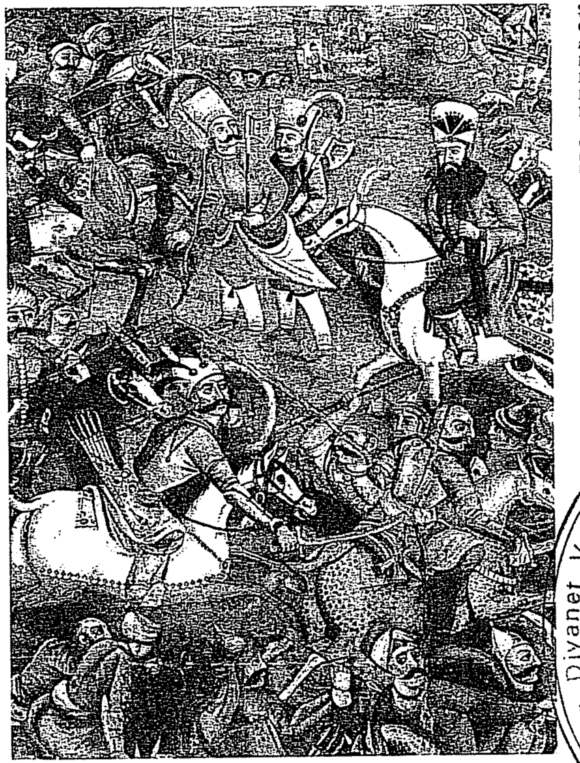

Şah İsmail'in, Osmanlı askerlerinden Malkoçoğlu'nu, kılıcıyla beline kadar ikiye bölme sahnesi.

Çel Sutûn Sarayı duvar resimleri, Isfahan/İran.

Bu bağlamda üzerinde durulması gereken diğer önemli bir mesele de Osmanlı ordusunun savaş sonrasında elde ettiği ganimetlerin, Tebriz'de zapt edilenlerden ayrı olduğudur. Mevcut literatürde savaş meydanında askerin aldığı ganimetlerle Tebriz'de Şah'ın sarayından alınan ve mirî için kaydedilen eşyalar birbirine karıştırılmaktadır.

Selim, 2 Recep 920/23 Ağustos 1514'te öğleye doğru savaş meydanından çekilen Kızılbaş ordusunun bu geri çekilme taktiğinin bir pusu olabileceğini düşünerek askerlerine, onların takip edilmemesini ve hatta onlardan geriye kalan mal ve eşyaların da yağmasına yanaşmamalarını emretmişti. O günün akşamına doğru Sultan, Safevî ordusunun kesin yenilgiye uğradığını anladıktan sonra savaş meydanında Kızılbaş ordusuna ait olan katır ve develerin üstündeki malların yağmalanmasını emretti.[7] Osmanlı askeri, Kızılbaş ordugâhını sabaha dek yağmaladı ve "altın ve gümüşle süslü çadırlar, mücevherle dolu keseler, sürahiler ve kadehler, murassa kılıç ve hançerler, altın ve gümüş kemerler, taclar ve kadın elbiseleri, altın kuşaklar ve birbirinden güzel eyerler, ipek elbiseler, Isfehânî ve Kâşî çeşit çeşit kumaşlar, Arap atları ve develer" gibi daha birçok ganimet elde etti.[8] Değerli ganimetlerin bir kısmı Sultan Selim için ayrıldıktan sonra kalanı askerlere dağıtıldı. Savaş meydanında yapılan bu yağmayı tarihçi Şükrî-i Bitlisî *Selimnâme*'sinde şöyle aktarır:

"Orada sınırsız eşya yağmalandı. Öyle ki düşmanı bir ekmeğe dahi muhtaç etmişlerdi. Altın ile kıymetli taşlar teştler dolusu idi. Çadırlar, otağlar, haymeler, hargâhlar ve sâyebânlar sınırsız sayıda idi ve cennete layık idi. Kıymetli ibrişim halılar dizilmiş-

Türkiye Diyanet Vakfı * ... Merkezi * Kütüphanesi

181550
Haz. Mehmet Temelli

 4, Bursa 2005, ss. 123-138.

Aynı daire Muhammed Nuru'l-Arabî (ö. 1889) tarafından da *el-Envâru'l-Muhammediyye* adlı eserinde iktibas edilmiştir.[15] Mağribî'nin *Dürrü'l-Ferîd fî Ma'rifeti Merâtibi't-Tevhîd* adlı risalesinde anlattığı tevhid mertebelerine vurgusuyla tanınan Nuru'l-Arabî'nin, onun diğer bir risalesinden bir şekli olduğu gibi iktibas etmesi, ondan istifadesini ortaya koymaktadır. Hüseyin Vassaf'ın Besim Efendi'den aktardığı ifadeler[16] de Mağribî'nin Osmanlıda tanınan ve sevilen bir sufi olduğunu göstermektedir. Son olarak Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi *Hikmet* mecmuasında onun hakkında bir yazı yazmış ve beyitlerini şerhetmiştir.[17]

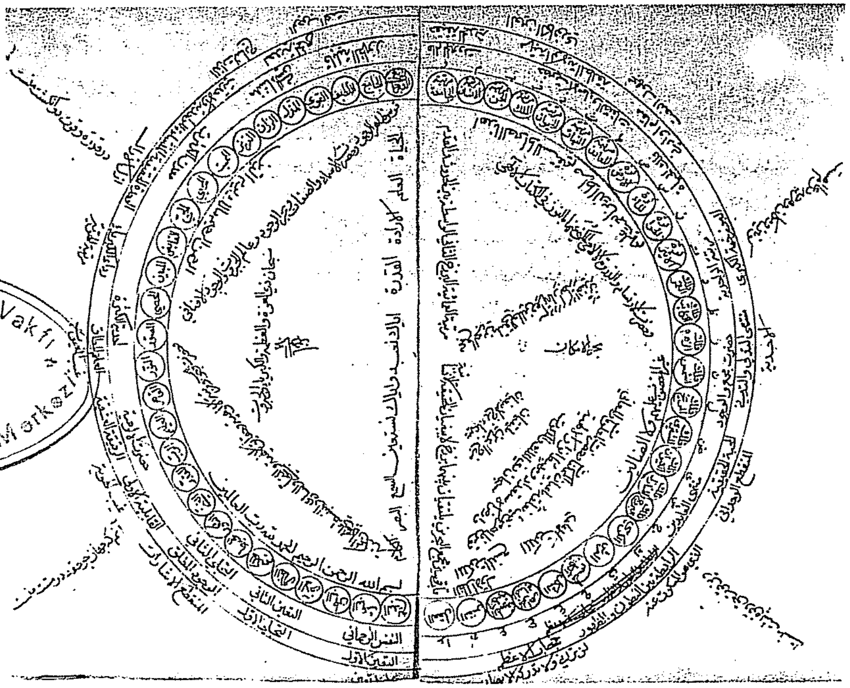

Câm-ı Cihannümâ'nın BEEK Hüseyin Çelebi 449'daki yazma nüshasında ikinci daire.

İsam 193342
Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslâm Araştırmaları Merkezi

[15] Abdülbaki Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, s. 270, İst. 1992

[16] Vassaf, age., I/286 "O Mağribî-i müşerrefü'l-envâr ki beni zulumât-ı zunûn ve gamâm-ı zavâhir ve rüsûmdan reh-yâb eden ilk meş'ale-i mübeccele-i hakikattir. Hz. Mağribî, tarik-i aşk ve muhabbette ve marifette benim ilk reh-nümunum, en feyyâz meş'alkeş hâmûmnumdır."

[17] Filibeli Ahmed Hilmi, *Hikmet Yazıları*, Haz. A. Koçak. İst. 2005, s.125

Sufilik ve Bazı Osmanlı Sultanları Hakkında Genel Değerlendirmeler

Doç.Dr.Nevin Özkan*

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
25 EYLÜL 2011

İtalya'da Modena Kenti Arşivleri'ndeki incelemelerimiz sırasında ilginç bir raporla karşılaştık. İsmini belirtmeyen bir İtalyan gözlemcisi 16.Yüzyıl Osmanlı ve İran tarihine ışık tutacak bilgileri içeren özgün kayıtlar bırakmıştı. Anadolu'yu derinden sarsan Şah İsmail olayının perde arkasını aydınlatacak bu değerli bilgilerin ilgili disiplinlere mensup bilim insanlarının istifadesine sunmak üzere bu yazıyı kaleme almış bulunuyoruz.

Şah İsmail, Sufilik ve bazı Osmanlı Sultanları hakkında genel değerlendirmeler. Modena Arşivi'nde "Città e Stati del Levante - Turchia"başlığı altında ,Doğu'nun Kent ve Ülkeleri - Türkiye - 193 no. lu Zarf'ta (Busta Numero 193) . Metnin içeriği Şah İsmail ve faaliyetleri ile ilgiliyken, belge **"Birçok padişah hakkında özet bilgi"** adı altında arşiv kayıtlarında yer almaktadır.

Metinde Şah İsmail'in Safevi devletini kurmasından önceki olaylardan başlayarak Osmanlı Sultanı I. Selim ile Çaldıran savaşını yapmasına kadar geçen olaylar anlatılıyor. Bir bakıma Safevi tarikatının doğuşu, bu tarikatın Sufi - Türkmen çevrelerini etkilemesi ve bununla ilgili olarak Anadolu ve Orta Doğu'da yaşanan iç gelişmeler dile getirilmiş. Şah İsmail'in faaliyetlerinden ayrıntılı olarak söz edilmiş, Safevilerin İslami konumları anlatılmış. Şah İsmail'in Tebriz ve Şiraz'ı ele geçirmesi, Horasan, Bağdat, Trabzon arasındaki faaliyetleri anlatılmış. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Sultanı Beyazıt'ın tutumu ve Sufilik yaptığından kuşku duyduğu 16.000 kişiyi Yunanistan'a, Arnavutluk'a ve başka bazı yerlere sürgün etmesi yazılmış. Son olarak da, Sultan Selim - Şah İsmail savaşından, Sultan Selim'in Tebriz'e gelmesinden, orada iki eş almasından ve 3.500 zanaatkarı oradan İstanbul'a götürmesinden söz edilmiş.

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi,İtalyan Dili ve Edebiyatı, Anabilim Dalı Öğr. Üyesi.

had taken the area in 1507 after the death of the last Timurid, Husayn Bayqara, in 1506. Several days later Ismail entered Herat and soon thereafter the rest of Khurasan also came under Safavid control.

Between the capture of Tabriz and Herat, that is, in less than a decade, Safavid forces secured territories previously ruled by eight different rulers.[23]

Andrew J. Newman, Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire, I.B. Tauris, London 2008.

İSAM DN: 196080

1

Laying the Foundations

Ismail I (1488–1524)

181550 Şah

Ismail as Turk and Tajik

Haydar's son Ismail, to whom fell the leadership of the Safavid Sufi order at his father's death in battle in 1488, was but fourteen at the capture of Tabriz.

Although a contemporary, overt opponent of the Safavids linked both Ismail's grandfather Junayd and his father Haydar with overtly extremist spiritual polemics,[1] Ismail's own *divan* of poetry reveals rather a distinctly heterogeneous, multi-confessional messianic dimension as lying at the heart of his spiritual discourse.

Using the pen-name 'The Sinner (*Khatai*)', in one poem Ismail wrote of himself,

1 Today I have come to the world as a Master. Know truly that I am Haydar's son.
2 I am Faridun, Khusraw, Jamshid, and Zohak. I am Zal's son (Rustam) and Alexander.
3 The mystery of Anal-Haqq [lit. 'I am The Truth'] is hidden in this my heart. I am the Absolute Truth [or 'Allah'] and what I say is Truth.
4 I belong to the religion of the 'Adherent of the Vali [Ali]' and on the Shah's path I am a guide to every one who says: 'I am a Muslim.'
5 My sign is the 'Crown of Happiness'. I am the signet-ring on Sulayman's finger.
6 Muhammad is made of light, Ali of Mystery. I am a pearl in the sea of Absolute Reality.
7 I am Khatai, the Shah's slave full of shortcomings. At thy gate I am the smallest and the last [servant].

Elsewhere he wrote:

1 My name is Shah Ismail. I am God's mystery. I am the leader of all these *ghazis*.
2 My mother is Fatima, my father is Ali; and I am the *Pir* of the Twelve Imams.

27 Nisan 2014

3212 GALLAGHER, Amelia. Shāh Ismā'īl Ṣafevī and the *mi'rāj*: Ḥaṭā'ī's vision of a sacred assembly. *The Prophet's ascension: cross-cultural encounters with the Islamic* mi'rāj *tales*. Ed. Christiane Gruber and Frederick Colby. Bloomington: Indiana University Press, 2010, pp.313-329.

Şah İsmail
181550

3213 GALLAGHER, Amelia. Shah Isma'il's poetry in the *Silsilat al-nasab-i safawiyya*. *Iranian Studies: Journal of the Society for Iranian Studies*, 44 vi (2011) pp.895-911. (Examines the four poems attributed to Shah Isma'il Safavi ... included in the seventeenth-century genealogy of the Safavid dynasty, the *Silsilat al-nasab-i safawiyya*.)

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

21 Eylül 2014

Şah İsmail
181550
miraciye
181410

15607 GALLAGHER, Amelia. Shāh Ismā'īl Ṣafevī and the *mi'rāj*: Haṭā'ī's vision of a sacred assembly. *The Prophet's ascension: cross-cultural encounters with the Islamic* mi'rāj *tales*. Ed. Christiane Gruber and Frederick Colby. Bloomington: Indiana University Press, 2010, pp.313-329.

21 Eylül 2014

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Şah İsmail
181550

15652 GALLAGHER, Amelia. Shah Isma'il's poetry in the *Silsilat al-nasab-i safawiyya*. *Iranian Studies: Journal of the Society for Iranian Studies*, 44 vi (2011) pp.895-911. (Examines the four poems attributed to Shah Isma'il Safavi ... included in the seventeenth-century genealogy of the Safavid dynasty, the *Silsilat al-nasab-i safawiyya*.)

181550

ŞAH İSMÂİL

1 ADİLE YILMAZ, Şah İsmail Hatai Divanı'nda dini tasavvufi unsurlar, Gazi Üniversitesi, Doktora, 2001

2 İBRAHİM KARAHANCİ, Grek harfli Türkçe bir metin: Hekaye-i Şah İsmail ve Gülüzar Hanum (Çevriyazılı metin, Dil incelemesi, Sözlük), Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013

3 GİYAS ŞÜKÜROV, Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve I. Şah İsmâîl Devri (907-930/1501-1524), Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006

4 MARYAM AKBARINOSHAD, Şah İsmail ve Osmanlı ile ilişkileri, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2011

narrated, they could operationalize political alliances. For example, we saw in the case of Babur and the Naqshbandis how dreams transformed mundane political pacts into spiritual bonds and routine events of war into fulfillments of saintly prophecy. In terms of efficacy, dreams worked in two directions. On the one hand, a dream could touch and change the self of the seer and, on the other hand, it could articulate the self with networks of community. In the latter sense, dreaming was, oddly, a public ritual much like Babur's declarative forsaking of wine. But in the former sense, dreaming could function as a lifecycle ritual that marked the crossing of socially prescribed thresholds in the development of the self. Babur fought countless battles in his life, but he narrated his dreams only during his early and desperate struggle for Samarqand. These dreams, then, must be viewed as marking the rite of passage of a budding Timurid sovereign. It is no accident that these visions occurred at a moment in Babur's life when he was a dispossessed prince in search of dominion—a liminal condition that was an accepted part and expected phase of a Timurid prince's political development.[79]

If Babur's dreams were indeed rituals of sovereignty, then the role of Naqshbandis in them takes on a deeper significance. They reveal how deeply Naqshbandi Sufi families were embedded in the moral and political economy of Transoxania. Sovereignty over the region was theirs to grant. Samarqand could only be acquired through the spiritual intercession of past Naqshbandi saints and the material assistance of living ones. This makes it truly remarkable that in his third and final attempt on Samarqand in 1511, Babur abandoned the Naqshbandis and instead embraced their archnemesis. This was the Sufi brotherhood of the Safavids, which, under its youthful leader Shah Ismaʿil, had moved beyond the role of kingmaker to claim sovereignty for itself. Between 1501, when he had taken the Aqqoyunlu capital of Tabriz in the east, and 1510, when he defeated the Uzbeks and conquered Herat in the west, Shah Ismaʿil became the sole sovereign of Iran. But he was no ordinary king. He was also the perfect guide (*murshid-i kamil*) and the messiah. All the prominent Sufi and aristocratic families now faced the same stark choice. They could submit to the new order and accept the political and spiritual overlordship of the Safavid shah and shaykh. Or they could resist and be annihilated.

23 Mayıs 2015

THE RISE OF SHAH ISMAʿIL

Şah İsmail 181550

The rise of Shah Ismaʿil was a cataclysm of a magnitude not felt in the region since the conquests of Timur. A twelve-year-old boy had achieved

74-84

over roughly ten years what no one else had been able to for over a century. Shah Ismaʿil had brought eastern and western Iran under one rule and launched an aggressive assault on Transoxania. His soldiers had accomplished this, moreover, with a ferocity and ruthlessness reminiscent of Timur's methods. It is not surprising that the founder of the Safavid dynasty became, like the earlier Lord of Conjunction, a mythical figure in his lifetime.[80] This is in sharp contrast to Babur, who remained an "ordinary" figure and about whom contemporary sources other than his own memoir have very little to say. To understand the nature of Babur's relationship with Shah Ismaʿil, it is important to develop an appreciation for the popular image and political stature of the latter. For, in the first decade of the sixteenth century, when Babur was scraping together a living by raiding Afghan villages and keeping his sovereign ambitions alive by writing down his dreams in a diary, Shah Ismaʿil was enacting the myth of being a Lord of Conjunction, and news of his invincibility and miraculous victories was echoing across Asia and Europe.

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

The earliest and richest accounts we have of Shah Ismaʿil are from Italian and Venetian sources that refer to him as the "Sofi."[81] The Europeans had been keenly following the politics of northwestern Iran, because they sought an ally there against the powerful Ottomans, with whom they competed for trade routes. They knew that Shah Ismaʿil's maternal grandmother, the Aqqoyunlu queen Despina Khatun, was a Christian princess from the small Greek kingdom of Trebizond on the Black Sea coast.[82] Consequently, their accounts were full of reports about the rise of a new child-king, son of Martha, who may in fact be a secret Christian. It was believed, erroneously, that in the internecine violence that broke out after the death of Uzun Hasan, the Aqqoyunlu king, Shah Ismaʿil had been given refuge and taught the scriptures by a Christian Armenian priest on an island on Lake Van.[83] This "good priest, who professed to be an astrologer and to know the course of events from the aspect of the heavens, cast his [Ismaʿil's] horoscope and foresaw that he would yet become lord of all Asia."[84] The author of this account knew, however, that Shah Ismaʿil's conquering career came to an abrupt end with his defeat by Ottomans at Chaldiran in 1514. But even then, he observed that "if the [Ottoman] Turk had been beaten, the power of Ismaʿil would have become greater than that of Tamerlane, as by the fame alone of such a victory he would have made himself absolute lord of the East."[85]

Despite the mythical stature of the two conquerors, Shah Ismaʿil's rise to power as Lord of the East is a very different story from how Timur the

A. Azfar Moin, The millennial sovereign: sacred kingship and sainthood in Islam, New York Columbia University Press 2012. ISAM 208040.

deeply informed by their knowledge of Safavid practices and of what Babur (and later his son Humayun) had to go through as disciples of the Safavid shah. Timurid sovereignty was severely undermined by Babur's discipleship to Shah Ismaʿil. As the next two chapters show, a considerable amount of ritual and symbolic effort came to be expended by Babur's son and grandson, Humayun and Akbar, to restore Timurid sovereignty. However, here, the final question that will detain us is: with the expulsion of Babur from Transoxania and the end of Timurid rule in Iran, what happened to the cultural memory of Timur Sahib Qiran? Did it disappear with the rise of Ali's heir? To answer this, we must examine how Shah Ismaʿil saw himself as a king. Although we do not have his own views on the subject, we can infer a great deal from the actions he took once he became the ruler of unified Iran.

Şah İsmail 181550

SHAH ISMAʿIL, THE LORD OF CONJUNCTION

While Shah Ismaʿil was considered to be the embodiment of Ali by his Qizilbash devotees, his own ambitions were much broader and more "universal." This can be seen in the way he named his sons. None of the Safavid princes have a Shiʿi or Alid name. They do not even have Arabic Muslim names. Instead, they have names of heroes from the epics of pre-Islamic Iran, the *Shahnama* (Book of Kings) and the *Khawarnama* (Book of Khawar): Sam, Bahram, Tahmasb, Alqasp, and Rustam. Notably, this is in sharp contrast to how his successor, Shah Tahmasb, named his own sons after Alid figures.[146] Shah Ismaʿil's fascination with the *Shahnama* can also be judged from many other sources. As mentioned before, in his poetry Shah Ismaʿil called himself the reincarnation of Islamic figures as well as of those from pre-Islamic Iran celebrated in the *Shahnama*: "I am Faridun, Khusraw, Jamshid, and Zahhak; I am Zal's son (i.e., Rustam) and Alexander."[147] On the battlefield, he is said to have rallied his soldiers by shouting verses from the *Shahnama*. Oral legends of the manner of Shah Ismaʿil's birth bear a striking similarity to anecdotes about the birth of the hero Sam in the *Shahnama*.[148] The pervasiveness and seriousness of these references to ancient Iranian lore makes it difficult to dismiss them as mere rhetoric.

Even if we set aside the puzzle of why an Alid messiah would inspire his men by invoking champions of Zoroastrian Iran, it is more difficult to ignore the naming of princes after heroes of a pre-Islamic past. This is because naming was not merely a rhetorical practice. Rather, it was a cosmologically informed act—an act with "strange" consequences and one that had to be performed with consultation and care. Babur, for example, named one of his sons "Hindal" because the boy was born while Babur was on his way to conquer "Hind" (India), a good omen.[149] On the face of it, Shah Ismaʿil's deep commitment to the Iranian epic tradition is just as difficult to reconcile with his image as a promoter of doctrinal Shiʿism as are the shockingly deviant practices of his Qizilbash devotees—that is, until we remind ourselves that this was the age of Lords of Conjunction.

89-93

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
22 Mayıs 2015

In this age, the "time" of kingship was based on the cyclical motion of the cosmos, which was thought to dictate the rise and fall of dynasties and religions. Moreover, sovereignty was shared by and rotated among Lords of Conjunction—both prophets and kings, saints and conquerors. It was widely accepted that the Arab Islamic past had provided the world its great prophets and the Zoroastrian Iranian past its great kings. Whether it was in works of astrological history or in oral epic literature, figures from these two pasts were considered equally "historical" and coexisted interchangeably in popular and political imagination.[150] There were certainly attempts to contain this confusion and to keep apart the two orientations in separate genres—the Arab Islamic one in the chronicle tradition and the Iranian Zoroastrian one in the epic and storytelling genre—but it would be a mistake to think that these attempts were successful, especially during this period. This is evident from the cultural production of Shah Ismaʿil's reign, which transcended these generic boundaries and blended the Iranian and Islamic orientations toward the past. This cultural production, moreover, was based directly on Timurid practices of kingship.

When Shah Ismaʿil captured Timurid Herat in 1510, he acquired the best artists, poets, and writers of the eastern Islamic world. To celebrate his centennial feat—the reunification of Iran—he commissioned not chronicles but paintings and epics. In terms of painting, the most famous of all Safavid works remains the illustrated Persian epic, the *Shahnama* (Book of Kings). Work began on it in the early 1520s under Shah Ismaʿil and was carried out for another twenty years or more under his successor Shah Tahmasb. The Safavid version of the *Shahnama* was produced and painted with such finesse, bringing together the "Turkmen" style of art associated with Shiraz and Tabriz with the eastern "Timurid" one of Herat, that to this day it remains unsurpassed as an example of Persian miniature painting. This was not merely a "secular" act of celebration, however. A painting in this pre-Islamic Iranian epic depicted the Prophet,

A. Azfar Moin, The millennial sovereign: sacred kingship and sainthood in Islam, New York Columbia University Press 2012. İSAM 208040.

[3] THE CROWN OF DREAMS

Babür D20050
Şah İsmail 181550

SUFIS AND PRINCES IN SIXTEENTH-CENTURY IRAN

IN IRAN, the century after Timur was one of short-lived empires and unstable confederations. Timur's successors had been reduced within a few generations to a set of petty kingdoms scattered across what is today Central Asia, eastern Iran, and Afghanistan. Here, the Timurids competed with noble lineages claiming descent from other "mythical" sources of sacred sovereignty, namely Chinggis Khan, Ali, and Alexander.[1] In the jostling for sovereignty and the right to plunder and tax that came with it, none seemed able to claim more than a temporary allegiance of his commanders and soldiers. Even bonds of kinship seemed to hinder more than help in a Turkic social setting where generations of intermarriage, polygyny, and the high value of maternal kin ties created a complex web of relationships, producing competing demands of loyalty and an abundance of potential kings.[2]

Yet in this chaotic milieu, the style of kingship remained dominated by the memory of Timur. The heirs of Timur, despite their loss of political power, had come to command great prestige as purveyors of royal behavior and aristocratic refinement. Indeed, one can argue that in the fifteenth century, Timurid courts and princely retinues, concentrated in eastern Iran and present-day Afghanistan, were the main centers of the long-acting "civilizing process"—the cultivated manners, habits, and tastes—that shaped elite Persianate "social personality" across large swaths of Asia.[3]

The formation of the Safavid and Mughal empires must be understood within this historical and cultural context.[4] The two Turkish-speaking founders of these dynasties, the Safavid Shah Isma'il I (1487–1524) and the Timurid Mirza Babur (1483–1530), grew up under the shadow of

56-33

Timur. Their careers, however, have drawn little comparative interest from historians. This is understandable, given that both men did little more than conquer. Their efforts at imperial consolidation and administration were rudimentary at best, as were their attempts at cultural production. But if we focus our attention less on the functioning of stable empires and more on the question of how these imperial systems took shape and became stable in the first place, this moment in history regains its significance. Further, such a change in perspective enables us to view these two struggling dynasts as belonging not to two different strands of the past—Safavid Iran and Mughal India—but to the same historical milieu. Despite their diverse backgrounds and diverging careers, the two men began their sovereign careers with common goals and experienced the same set of cosmological constraints and ritual processes that shaped their social personality as sovereigns.

BABUR AND SHAH ISMAʿIL: SOVEREIGNS IN A SHARED REALM

Even though the lives of Babur and Shah Ismaʿil intersected at several key moments, the historical image of these two men has been rendered in two very different historiographical veins. Babur, we are told, was a Sunni Muslim of the sober and orthodox variety. Born to a minor Timurid ruler of Transoxania and his Chinggisid wife, he became a refined prince who wrote a thoughtful and reflective autobiography and, considering the temperament of the time, was a tolerant ruler who kept his religion to himself and did not impose it upon his subjects in India.[5] By contrast, the historical picture of Shah Ismaʿil is that of a Shiʿi Muslim of a particularly extreme heterodox strain. The son of an Alid Sufi master and a Turkmen-Greek princess of the Aqqoyunlu dynasty of northwestern Iran, he became an ecstatic demagogue who whipped his followers into revolutionary frenzy with apocalyptic verse and messianic propaganda and imposed his religious creed on the conquered population of Iran on pain of torture and death.[6] The question, however, is: if these two men had such ostensibly different social personalities, what compelled and enabled them to collaborate with each other, fight common enemies, exchange gifts and favors, patronize the same courtiers and artists, and even transact sacred oaths? Whatever the differences may have been between Babur and Shah Ismaʿil, these have clearly been magnified and reified by the bifurcated historical narratives of later times.

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN 23 Mayıs 2015

A. Azfar Moin, The millennial sovereign: sacred kingship and sainthood in Islam, New York Columbia University Press 2012. İSAM 208040.

Colin P Mitchell,

, London 2009

İSAM DN 219536

26 Ağustos 2015

Şah İsmail 181550

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

gubernatorial appointments in these newly conquered Iranian cities. Until the initial momentum of violence and retribution began to lose pace after the Battle of Chāldirān (1514), we find relatively little evidence of a politically assertive administrative and chancellery culture. This can also be explained by a relative paucity of contemporary documentary or chronological material that talks about chancellery features in any kind of structural capacity during these early decades. While we might not be able to confidently map out the chancellery in terms of its structural manifestation, we can certainly flush out this corporate entity by assembling a prosopography of who was involved in staffing the chancellery and how this might influence the articulation of legitimacy and authority.

The Parousia *(ẓuhūr)* of Ismā`īl, 1494–1514

While there is indeed evidence to suggest that both the Persian nobility and the clerical elite prospered to some degree under early Safavid rule, Jean Aubin stripped Ismā`īl clean of any overtly religious or sentimental nationalist trappings in 1988 with his seminal article, "L'avènement des Safavides reconsidéré."[2] Contrary to previous historical models, Aubin's image of Ismā`īl is uncompromisingly raw: a ruthless young man under the control of a band of Turco-Mongol nomads intent on destruction and mayhem. To suggest that Ismā`īl made a sudden transition from mystical outcast to urbane Persian *pādshāh* would ignore a significant body of historical material that points to a continuation and, in some cases, an intensification of long-standing traditions of violent millenarianism and popular Türkmen tribal customs.[3] Jean Calmard has cautioned, however, we should be alive to the idea that archaic Turco-Mongol practices (ritualistic cannabalism, exhumation of bodies) were distinct from those traditions we associate with extremist *ghuluww* movements in Islamic heresiography (decapitation, cremation).[4] In this sense, Isma`il catered to long-standing messianic and Turkic traditions, which had defined a new "paradigm of leadership" within medieval central Islamic world in the fifteenth and sixteenth centuries.[5]

Āzarbāijān and eastern Anatolia were a pastiche of various orthodox and heterodox Islamic practices as well as numerous popular non-Islamic traditions. The Safavid Order in the fourteenth and fifteenth centuries was undoubtedly influenced by this malleable landscape. Evidence suggests that Ismā`īl's father and grandfather had begun a process whereby apocalyptic violence and millenarian rhetoric were introduced and practiced regularly. The Safavid *ṭarīqah* began to embrace a distinctive martial quality as Qizilbāsh Türkmen tribal groups responded favourably to Safavid preachers—broadcasting a message of social justice and impending millenarian revolution against the Ottoman and Qarā Qoyūnlū empires—in the hinterland of northern Syria and eastern Anatolia, and they rushed forward to declare allegiance to Isma`il's grandfather, Shaikh Junaid.[6]

Between 1456 and 1459, Junaid interwove political agendas with this mystical order by arranging a diplomatic marriage alliance with the ascending Āq Qoyūnlū chief Ūzūn Ḥasan. Under the protectorship of Ūzūn Ḥasan, Junaid

led several campaigns into northern Anatolia (Trebizond) and Circassia, but he was killed in 11 Jumāda I 864/March 1460 during a battle against Sulṭān Khalīl Allāh ibn Shaikh Ibrāhīm, the shah of Shīrvān, near Ṭabarsarān.[7] Thus far, the Sunni world remained unconvinced, and Rūzbihān Khunjī Iṣfahānī wrote that "the fools of Rūm, who are a crowd of error and a host of devlish imagination ... openly called Shaykh Junaid 'God' [*ilāh*] and his son 'son of God' [*ibn Allāh*]."[8] Sulṭān Ḥaidar (1460–88) adopted wholesale the Safavid agenda of ushering in a millenarian revolution. Khunjī Iṣfahānī likewise railed against the worldy demeanour: "The shaikh in a regal way arrived with the numerous army of Sufis; instead of multicoloured tatters [*muraqqa`*], they had donned armour, instead of Safavi caps [*tāj*] they had helmets, and on swift steeds and with drawn swords they came to the battlefield."[9]

Born on 25 Rajab 892/17 July 1487, Ismā`īl was, very early on, both a victim and beneficiary of the surrounding political climate.[10] Āq Qoyūnlū authorities had imprisoned the remaining members of Ḥaidar's family, including the very young Ismā`īl.[11] His mother, one remaining brother Ibrāhīm, and Ismā`īl himself were taken and installed in the citadel-prison of Istakhr in the distant province of Fārs. They were released eventually and made their way to the Safavid lodestar of Ardabīl in Shawwāl 898/August 1493.[12] Echoing long-established Near Eastern traditions of providential boy-kings escaping the agents of a local government (Moses, Zal, Cyrus, Jesus, Muḥammad al-Mahdī[13]), Safavid sources revel in depicting how the Āq Qoyūnlū sent five thousand "hypocrites and cursed ones" (*munāfiqān va mallā`īn*) to seek out the young Isma`il and eliminate him.[14] Ismā`īl was secreted away, and he was conveyed by devotees to the neighbouring region of Gīlān.[15] Ismā`īl left behind his older brother, Ibrāhīm, who was installed by the Āq Qoyūnlū as the new and co-opted supervisor of the Safavid Order in Ardabīl.[16] Ismā`īl spent the next six years in Lāhījān under the protection and tutelage of the Kār Kiyā dynasty that ruled intermittently over Gīlān, Daylam, and Māzandarān.[17] The regions of Daylam and Ṭabaristān were host to a number of such heterodox groups, an unsurprising development given the strong presence of the esoteric Zaidī Shi`ite movement in the region since the ninth century.[18] Devotees began arriving in Lāhījān to pay homage to the young Safavid shaikh, and these included powerful Persian notables like Amīr Najm Rashtī, as well as two Kār Kiyā princes, Sulṭān Ḥusain and Amīr Hāshim.[19]

More importantly, powerful Türkmen amirs began coalescing in the Lāhījān area, ostensibly to be close to their new spiritual mentor but more likely manipulating the violent millenarian milieu to launch local campaigns and raids. Ismā`īl's wardens worked in concert with various tribal elements to accelerate the imminent collapse of the Āq Qoyūnlū dynasty in the late 1490s and captured a number of key areas in the process, including Ṭārum and Qazvīn.[20] Meanwhile, young Ismā`īl continued to receive instruction from a local scholar, Shams al-Dīn Lāhījī, in Persian and Turkish poetry and literature as well as the religious sciences.[21] It would appear that Shams al-Dīn Lāhījī adhered to a number of the heterodox doctrines that had flourished in the Iranian and Anatolian hinterlands

_____________(1989). Türk Tarihinin Kaynağı Olarak Bektaşi Menakıbname (Vilayetname)lerinin Mahiyeti, IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, (21-25 Eylül 1981), III, Ankara: s. 1239-1247).

OĞUZ, M. Ö. (2007). UNESCO, Kültür ve Türkiye, *Millî Folklor Dergisi*, Sayı.73, s. 5-11.

_____________(2007a), "Folklor: Ortak Bellek ve Paylaşılan Deneyim", *Millî Folklor Dergisi, Sayı*.74, s. 5-8.

ÖGEL, B. (1971). Türk Mitolojisi II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

RAHMAN, A. (1996). Uygur Folkloru, (Çev Şener Yalçın & Erkin Emet), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.

ROUX, J.P. (1994). Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul: İşaret Yayınları.

ŞENER, C. (1997). Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm, İstanbul: Ad Yayınları.

TANYU, H. (1968). Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayı.

TUNA, E. (2000). Şamanlık ve Oyunculuk, İstanbul: Okyanus Yayınları.

TURAN, O. (1993). Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

TÜRKDOĞAN, O. (1995). Alevî Bektaşi Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma, İstanbul: Timaş Yayınları.

ÜÇER, C. (2005). Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

YILDIZ, H. (2004). Anadolu Alevîliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme, Ankara: Araştırma Yayınları.

YÖRÜKAN, Y.Z. (1998). Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaynak Kişiler

KK1, Tekke Köyü Cami İmamı, 1967 doğumlu, 10.07.2013: 10. 00.

KK2, Sarı İsmail Sultan Türbedarı, 1947 doğumlu, 10.07.2013: 09. 00.

KK3, Çiftçi, 1935 doğumlu, 10.07.2013: 12. 00.

KK4, Emekli, 1952 doğumlu, 02.04.2015: 20.00.

KK5, İşçi, 1973 doğumlu. 05.04.2015: 18. 00.

KK6, Ev hanımı, 1974 doğumlu, 12.03.2015: 17.30.

D1033

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslâm Araştırmaları Merkezi

(181550) Şah İsmail

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

01 Ocak 2016

HATAÎ'NİN ELİFNÂME ŞEKLİNDE YAZDIĞI DÜVAZDEH*

Hüseyin ÖZCAN**

Öz

Şairler, şiirlerini oluştururken farklı şekil ve türleri kullanarak orijinal, estetik eserler vermişlerdir. Halk ve divan edebiyatlarında Arap harflerinin diziliş özelliklerinden yararlanılarak oluşturulan şekillerde, değişik konularda yazılan 'elifnâmeler'e rastlanmaktadır. Elifnâmelerde genellikle dinî tasavvufî temalar işlenmektedir. Elifnâmelerin şekil mi tür mü olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Alevi-Bektaşi edebiyatında yaygın olarak örnekleri görülen on iki imamı konu edinen 'düvazdeh', 'düvaz imam' veya 'düvaznâme' olarak adlandırılan şiir türü bulunmaktadır. Alevî toplumunun yedi ulu ozanından biri kabul elden Şah Hatâî'nin, 'Elifnâme' şeklinde yazdığı, içinde on iki imamın da konu edildiği 'düvazdeh'i ilginç bir örnektir. Kahramanlar sembolleriyle zihinlerde yer alır. Bu sembol genellikle kahramanın atı ve silahıdır. Kahramanın erginlenme sürecinde öne çıkan bu semboller zaman içinde onunla özdeşleşir. Bu bağlamda Hz. Ali de atı Düldül ve kılıcı Zülfikar ile özdeşleşmiş, edebi metinlerde genellikle birlikte anılmıştır. Çalışmamızda elifnâme hakkında genel bilgi verilerek Hatâî'nin 'düvazdehi'nin metni ışığında, metne nakarat olan "Lâ fetâ illâ Ali" ifadesinin çağrıştırdığı anlam çerçevesinde Hz. Ali ve kılıcı Zülfikar'a dikkat çekilerek şiirin transkribe edilmiş metnine yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Elifnâme, Zülfikarnâme, Düvazdeh, Hatâî, Tasavvuf şiiri, şekil ve tür

HATAÎ'S DÜVAZDEH WRITTEN IN THE FORM OF ELIFNÂME

Abstract

Poets have always produced original and esthetical works while forming their poetry. "Elifnâmes" written in various topics and in the forms inspired by the array of Arabic letters take place in both Divan and Folk Literatures. Religious and Sufi themes are usually included in Elifnâmes. It is still controversial that whether Elifnâmes are called a type or a form. Moreover, poems named as 'düvazdeh', 'düvaz imam' or 'düvazname' which tell about the Twelve Imams are commonly included in Alevi-Bektashi literature. As an intriguing example, "Duvaznâme" of Şah Hatâî, who is considered as one of the prominent seven poets of Alevi society, is written as an Elifnâme and tells about the Twelve Imams. Heroes remain in minds with their symbols. Usually these symbols are heroes' horses or arms. Heroes are identified with these symbols which become prominent in their development process. In this context, Saint Ali's horse, Düldül and his sword, Zülfikar are the identifiers of his heroic existence in the texts

* Çalışma Indiana Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Süleyman Şah Üniversitesi tarafından düzenlenen 'I. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Türk Tasavvuf Kültürü ve Gelenekleri Sempozyumu'nda sunulan bildirinin düzenlenmiş halidir. 13-15 Ekim 2014, İstanbul.

** Prof. Dr., Fatih Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye, hozcan@fatih.edu.tr
DOI:10.12973/hbvd.76.179